

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HABERLER

Ocak 2016 / Sayı: 41

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HABERLER

Ocak 2016 / Sayı: 41

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler
Sayı: 41 (Ocak 2016)

ISSN 1308-2078

Editörler
Meltem Doğan-Alparslan
Aşkın Özdizbay

Sayfa Düzenlemesi
Zero Prodüksiyon Ltd.

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla kullanılabilir.

Ocak ve Mayıs aylarında yayımlanır.

Enstitü Üyelerine ücretsiz verilir.

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Uluslararası Akademiler Birliği Muhabir Üyesi
Corresponding Member of the International Union of Academies

Baskı
Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İSTANBUL
Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99
Sertifika No: 29487

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
İstiklâl Cad. Merkez Han, No: 181 Kat: 2
34435 Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: 0090-212-292 09 63

E-mail:
haberler@turkinst.org
mdoganalparslan@gmail.com
aозdizbay@hotmail.com

www.turkinst.org

İÇİNDEKİLER

Editörden	1
Başyazılar	
Kürşat Demirci, Eski Mezopotamya'da Kozmolojiyle İlgili İnançlar	2
Kemalettin Köroğlu, Anadolu'daki Yeni Assur Dönemi Stelleri ve Kaya Kabartmaları: İlk Sonuçlar	8
Kitap Tanıtlmaları	
Gates, C., <i>Antik Kentler Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi</i> , çev. Barış Cezar, İstanbul, 2015 (Dağlı Dinçer, İ.)	13
Pirson F. – Scholl A. (Eds.), <i>Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent Pergamon – A Hellenistic Capital in Anatolia Pergamon</i> , İstanbul, 2014 (Köseoğlu, N.)	14
Yavuz, M. F., <i>Byzantion: Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul Antik Edebi Kaynaklar</i> , İstanbul, 2014 (Lortođlu, N.)	16
Arkeoloji Dünyasından	
Van Bölgesi'ndeki Eski Çömlekçilik Gelenekleri Işığında Kırmızı Astarlı Parlak Urartu Çanak Çömleğinin Üretim Sürecinin Araştırılması ve Yeniden Üretim Denemeleri – 2014-2015 Yılı Çalışmaları (Batmaz, A.)	17
Pisidia'da Yeni Bir Keşif: Altıkapılı Bizans Kaya Kilisesi (Metin, H. – S. Soslu)	18
Hocalarımızın Hocası Ord. Prof. Dr. Arif Müfid MANSEL'i Anma Toplantısı Düzenlendi (Tulunay, E. T.)	20
The Discovery of an Anatolian Empire / Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi Sempozyumu (Oral, M. – T. Pelvanoğlu)	21
Kazı - Araştırma	
Adramytteion (Ören) 2015 Çalışmaları'nın Ardından (Özgen, H. M.)	22
Erzurum-Erzincan İlleri ve İlçeleri Yüzey Araştırması – 2015 (Günaşdı, Y.)	25
İzmir - Bayraklı Höyük'te Prehistorik Çalışmalar – 2015 (Erdem, A.Ü.)	27
Karadeniz Ereğli Müzesi (Herakleia Pontike ve Tios/Tieion) Epigrafik Araştırmaları 2015 (Öztürk, B.)	28
Kuzeybatı İnan'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar (Özgül, O.)	31
Nif (Olympos) Dağı Kazısı – 2015 (Tulunay, E.T.)	33
Nikaia (Bithynia) Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması Çalışmaları 2015 (Öztürk, H.S. – E. Demirhan – A. Gündüz – H. Nikolayadis)	37
Olba Kazıları – 2015 (Erten, E. – M. Özyıldırım – T. Akçay)	39
Panormos (Πάνορμος) Antik Kenti Nekropolisi Çalışmaları – 2012-2014 (Slawisch, A.)	42
Termessos Yüzey Araştırması – 2015 (Öztürk, A.)	43
Van/Çavuştepe Kalesi Kazı ve Onarım Çalışmaları – 2015 (Çavuşoğlu, R. – B. Gökce – K. Işık)	46
Enstitüden	
Enstitü Kütüphanesinden Haberler	48
2016 Yılı Prof. Dr. Ali Dinçol Burs İlanı	49
Ali Dinçol Bursu Çalışma Raporları: Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik Araştırmalar (Dinçer, B.)	50
Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yıllık Konferansları 2015 - 2016	54
Colloquium Anatolicum Yayın İlkeleri	55
Yeni Yayınlarımız	56

Editörden

2016 yılının ilk sayısıyla yeni ve dopdolu bir içerikle yeniden buluşmuş olmaktan dolayı mutluyuz. Bu vesileyle *Haberler* dergimize gerek yazılarıyla katkı veren, ilgiyle okunmasını sağlayan bütün yazarlara; gerekse dergimizi ilgiyle okuyarak beğeni ve eleştirilerini ileten okuyucularımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz. Dergimiz, ilk sayılarında daha çok Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü ile ilgili güncel haberleri duyurma amacıyla yola çıkmıştı. Şimdi geldiği noktada, sizlerin de fark edeceği gibi, artık yurdumuzun her köşesinde yapılan Eskiçağ Bilimlerine dair çok çeşitli araştırmaları ilgililere duyurmakta olup, bir başvuru kaynağı özelliğini kazanmıştır. Böylece, tarihsel miras konusunda belirli bir bilincin oluşma sürecine girmiş olduğu ülkemizde, bir Arkeoloji Enstitüsü'nün asli görevlerinden olan bilginin paylaşımı ve iletişimin sağlanması hususunda üzerimize düşen görevi layığıyla yapmaya daha da yaklaştığımızı düşünüyoruz.

Bu sayıda dergimiz iki farklı konuda kaleme alınmış *Başyazı* içermektedir. İlki Prof. Dr. Kürşat Demirci'nin Eski Mezopotamya'nın kadim dinler tarihi ve kozmolojisine yönelik zihin açıcı yazısıdır. Diğeri ise Prof. Dr. Kemalettin Koroğlu tarafından hazırlanmış Anadolu'daki Yeni Assur Dönemi Stelleri ve Kaya Kabartmalarına yönelik araştırmalarının ilk sonucu olup, ilk defa *Haberler*'de bilim dünyası ile paylaşılmaktadır.

Kitap Tanıtımı kısmında son yıllara Türkçeye çevrilmiş, antik şehircilik ve antik kent monografilerini içeren yayınlar üç genç bilim insanı tarafından okuyucularımıza ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır. *Arkeoloji Dünyası'ndan* kısmında, Van Bölgesi'nden deneysel arkeoloji kapsamında yeniden çanak-çömlek üretimi aşamaları, Pisidia'dan yeni keşfedilen bir Bizans Kaya Kilisesi tanıtılmaktadır. Ayrıca, 2015'te gerçekleştirilen Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi ve Ord. Prof. Arif Müfid Mansel'i Anma Toplantısı gibi iki önemli etkinlik haberi de okuyucularımıza sunulmaktadır. Dergimizin daima en hacimli kısmı olan *Kazi ve Araştırma* bölümünde, yine Adramytteion (Ören)'den Van'a, Erzurum-Erzincan'dan Termessos'a, Nif'ten Nikaia'ya ve hatta ilk defa yurt dışına, Kuzeybatı İran'a uzanan oldukça çeşitli ve geniş bir alanda yapılan çalışmaların raporları sunulmaktadır. Dergimizin *Enstitüden* kısmında ise huzurlu bir çalışma ortamı ile gün geçtikçe zenginleşen kütüphanemize yeni eklenen kitaplar paylaşılmakta; bu sayıda ilk defa Ali Dinçol bursu alan bursiyerlerimizin çalışma raporları yer verilmektedir. Ayrıca bu burs ile ilgili 2016 yılı başvuru koşullarını da bu sayıda bulabilirsiniz. 14 yıldır hiç aksamaksızın yayınlanan ve 2015 yılından itibaren yeni tasarımı ile yayın serüvenine devam eden süreli yayınıımız *Colloquium Anatolicum*'un değişen yayın ilkelerini yine bu bölümde bulabilirsiniz.

2015 yılında ülkemizin güneyinde vuku bulan acımasız savaşlarda birçok insan hayatını, yakınlarını, evlerini, yaşam alanlarını kaybettiler, köklerinden koptular. Bu talihsiz olaylar için üzüntümüzü yazıyla ifade edebilmek çok zor. Yanı sıra bu coğrafyalardaki Palmyra, Hatra, Nimrud'da olduğu gibi insanlığın ortak kültür hazineleri de geri dönüşü olmayacak zararlar görmüştür. İnsanın yaptığını yine insan yok etmiştir...

2016 yılının tüm dünyada bütün canlıların yaşamının değerinin bilindiği, doğanın ve insanlığın geçmiş kültürünün hak ettiği değerin geleceğe güvenle taşınabildiği yarınlara başlangıç olmasını diliyoruz...

Meltem Doğan-Alparslan – Aşkın Özdeşbay

Başyazı

Eski Mezopotamya'da Kozmolojiyle İlgili İnançlar

Prof. Dr. Kürşad Demirci

İster monoteist, isterse politeist olsun tüm dinlerde inanca yönelik kavramları oluşturan fenomenlerden biri, hatta başta geleni kozmolojik yorumlardır. İlk bakışta mitolojik bir kurgu ve retorik gibi görünse de, aslında yaratılışla ilgili doktrinler, ritüelden soyut inançlara kadar geniş bir alana yayılan fenomenlerden oluşur. Bu söylenceler, ortaya çıkmaya başladığı zamandan itibaren, insanın varoluşsal sorgulamalarına yönelik ilk derin açıklamaları yapar ve ifade eder. Bundan dolayı basit edebi metinler olmaktan ziyade, derin felsefi kurgulardır. Mitosların yaygınlığına katkıda bulunan en önemli tarihsel sürecin daima bununla ilişkili olduğu hatırlanmalıdır.

Basitçe kozmoloji veya yaratılış doktrinleri, dünyanın, canlıların, gök cisimlerinin nasıl ve niçin yaratıldığıyla ilgili konuları kapsar. Akademik jargonda kozmoloji, yaratılış sürecinin başlangıcını, kozmogoni ise yaratılıştan sonra varoluş biçimlerinin düzenlenmesi sürecini ifade ediyor olsa bile, elinizdeki makale çerçevesinde iki terim arasında bir farklılık gözetilmemiştir ve birbiri yerine kullanılmıştır. Kozmoloji ve kozmogoni arasındaki ayırım daha çok monoteist dinlerde anlamlıdır ve kullanımı kolaylık sağlar.

Bu tanım çerçevesinde kozmoloji inançları, tüm antik dinlerde olduğu gibi eski Mezopotamya dinlerinde de son derece önemli bir yer teşkil eder. Burada ana hatlarıyla, başta Sümer, Asur- Babilonya olmak üzere eski Mezopotamya inançları üzerinde durulacaktır. Fakat konuya giriş yapmadan önce, özellikle antik dinleri göz önüne alarak, kozmoloji kavramının genel özelliklerini sunmak faydalı olacaktır. Her şeyden önce, bütün yaratılış söylencelerinin, oluştukları dönemdeki temel kültürel ve zihinsel algıyı yansıttığını bilmek önemlidir. Tabiata ait mekanik veya biyolojik yasaların henüz bilinmediği ve bilimsel kurguların formüle edilmediği bir dönemde, içinde yaşanan kozmik düzene ait her anlamlandırma ve yorumlama çabası ancak doğüstü güçlere başvurularak halledilebilirdi. Levy-Bruhl'un tabiriyle 'mantık öncesi mantık' dünyasına ait bu süreçte ve 'sihirli evren'de insanlığın yöneldiği ilk sorgulama alanı büyük oranda 'şeylerin kökeni' meselesiydi. Gerek varoluşsal anlamsızlık kaygısını gidermek, gerekse çevresindeki olan biteni anlamak için başvurduğu ana

yol, kökeni sihirli dünyalara uzanan etiyolojik açıklamalardı. Henüz varlıkların arasında ontolojik ve hiyerarşik farklılıkların bilinmediği bu dönemde evrendeki tüm varlık kategorileri adeta aynı öze ait bir yapıya sahipti. Bundan dolayı insanlar, hayvan veya bitkiler hatta cansız nesnelere arasında geçen ilişkiler ve bunların retoriği olan söylencelerin mantığını kavramak zor değildir. Varlıklar arasındaki ontolojik farklılık ilk kez Yahudilikle başlamıştır ve aslında modernitenin getirdiği bir meseledir. Bu büyülü evren şemasının ortadan kalkışı aşağı yukarı son iki bin yılın ürünüdür.

Böyle bir mentalite içerisinde, insanın, gök cisimlerinin, felaketlerin, ölümün veya yaşama ait bütün fenomenlerin kökenini sorgulamak insanı mitolojik bir retorik alanına götürmüştür. Ölümün sebebi tanrılara başkaldırıyla, hastalıkların sebebi gerekli ritüelleri yapmamakla, fırtınaların sebebi kızgın doğüstü varlıklarla ilişkilendirilmiştir. Doğurma olayının rasyonel gerekçesinin bilinmediği bir dönemde dişilik unsurunun toprakla veya tanrıça kavramıyla ilişkilendirilmesi veya regl döneminde dişil unsurun kan çıkarmasının ayla ilişkilendirilmesi gibi aslında ancak bugün açıklanabilen pek çok fenomen antik dönemde sihirli ve doğüstü referanslarla açıklanabilmekteydi. 'Şeylerin kökeni' meselesi, yaşadığı evreni açıklayabilmesi için insanlığın sorduğu ilk temel sorudur.

İşte kozmolojiyle ilgili inançlar, büyük oranda bu sorgulamanın ve verilen cevapların retoriği yani kozmoloji mitoslarının bizzat kendisidir. Kozmoloji mitosları başlangıçta ve sonrasında var olan şeylerin nasıl oluştuğunu açıklar. Bu mitosların tümünü birleştiren ana kavram doğüstü güçlerin (tanrılar, cinler, devler, her türlü mitolojik yaratık) sonsuz bir ilk maddeyi düzenleyerek meydana getirdiği kozmosdur. Doğüstü güçler var olan her şeyin prototipini, aslında kendilerinin de parçası oldukları bu ilk zamanda veya yaratılış sürecinde (*illo tempora*) gerçekleştirmiştir. Her şeyin ilk yasası, adeta Platonik ideaları çağrıştıracak şekilde bu ilk süreçte (*ab origina*) belirlenmiştir. Bu noktada kozmoloji mitosları, basit bir söylenceden ziyade kozmosun varlığını sürdürmesine yönelik birtakım bilgiler içeren rehber kitaplardır. İnsan varlığını sürdürebilmek ve kozmosta tanrılarla ilişkisini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için bunları öğrenmek ve uygulamak zorundadır. Buradan bakıldığında, kozmoloji aslında, tanrılar, insan ve tabiat arasındaki kozmik dramının retoriğidir. Yukardaki yasa gereğince insanın yaşarken izlemesi gereken yol, başlangıçta konmuş olan düzenlemelere kayıtsız

şartsız uymak ve bilgisel anlamdaki açıklamalara inanmaktır. Antik çağın muhafazakâr yapısı bu yasaya uyma kaygısından beslenmiştir. Başlangıçtaki açıklamalara başkaldırı, kozmik dengenin bozulması veya insanlığın ortadan kalkması ya da felaketlerle sonuçlanır. Aslında kozmik dengenin bozulması tanrıların varlığını bile tehdit eder. Bu noktada doğaüstü güçler de varlıklarını devam ettirebilmek için insana, daha doğrusu ritüele ihtiyaç duyar. Başlangıçta konulan yasalara başkaldırının en bildik örneği ve şüphesiz kökeni Mezopotamya geleneğine kadar çıkan Tevrat'taki Adem ve Havva'nın *ets ha yodea* yani 'bilgi ağacı'ndan yiyerek Yahve'nin yasasına başkaldırması anlatımında görülebilir. Bilgi ağacından yemek, başkaldırıdır ve cezası Adem ile Havva'nın *gan eden*'den ya da cennet bahçesinden kovulmasıdır. Gerek bu anlatımda gerekse Mezopotamya anlatımlarında ütöpik cennetten kovulmanın bilgiye ulaşma ve başkaldırıyla ilişkilendirilmesi ayrıca enteresandır. Gılgamış'ın ölümsüzlüğün peşinden koşup kozmik başlangıçta konmuş yasaya başkaldırması tehdit olarak algılanmış ve tanrılar onu ölümlülüğe mahkûm ederek kozmik yasanın bozulmasını engellemişlerdir. Yenilik kavramının tehdit olarak algılandığı bir dünyada geleneklerin önemi büyüktür ve tarihsel bilinç temel bir arketipi olarak bu korkuyu hala muhafaza etmektedir. Bundan dolayı modern çağı belirleyen 'Kopernik Devrimi'ne kadar teknolojik yenilik ve mental ilerleme fikri daima tedirginlik yaratmıştır.

Kozmolojik inançların ilişkili olduğu bir başka kavram ritüellerdir. Her ritüel, başlangıçta var olan statükoyu korumaya yönelik bir eylemdir. Pek çok ritüelde kozmoloji mitoslarının okunuyor olması bununla ilgilidir. Ritüel, yasası başlangıçta belirlenmiş olan evrensel düzenin sürdürülmesi için yapılan pratiklerdir. Bu gayeye yönelik olarak uygulanan ritüeller aracılığıyla insanlar taleplerini tanrılara iletebilirler. Bahar ekinoksunda eğer, Dumuzi ve İnanna için gerekli ritüeller yapılmazsa, kozmik yasa sona erer. Bunun sonucu da mevsimsel düzenin bozulmasıdır. Dumuzi ve İnanna'nın, mevsimlerin sürekliliğini sağlayan buluşmaları veya kavuşmaları, yaratılışın başlangıcında gerçekleştirilmiştir. Mevsimsel düzenliliğin sağlanması bu prototip eylemin ritüel aracılığıyla düzenli olarak tekrarlanmasıyla elde edilebilir bir şeydir. Mezopotamya'nın popüler bayramı *akitu*, bahar ekinoksuna girişte kutlanan önemli bir ritüeldir. Her sene bu bayram müddetince yapılan ritüeller kozmosun devamlılığını sağlamaya yöneliktir. *Akitu* bayramındaki ritüellere eşlik eden en önemli olaylardan biri, bayram boyunca okunan yaratılış mitoslarıydı. Başlangıçta tanrıların vesile olduğu ve *Enuma Eliš* destanında anlatılan yaratılış öyküleri (özellikle

kozmetik düzeni temsil eden Marduk'un kaosu temsil eden Tiamat'ı yenışı ve kozmik sürekliliğin sağlanması) muhtemelen canlandırılarak oynanır ve anlatılırdı. Öykülerin doğru tekrarlanması kozmosun sürekliliğine katkıda bulunduğu için son derece dikkatlice yapılırdı. Yanlış bir telaffuz kozmik felaket anlamına gelirdi. Şüphesiz bu endişe efsanelerin binlerce yıldır korunmasına katkıda bulunan temel unsurlardan biridir. Yine bu bayramda Marduk'un tapınağı Esagila'nın sembolik olarak yeniden inşası, başlangıçta tanrıların inşa ettiği ilk tapınağı yeniden yapmak anlamına gelmekteydi. Bu da kozmik düzenin sürdürülmesine katkıda bulunurdu. Sembolik inşa ritüelinde, yaratılış destanı *Enuma Eliš*'in okunuyor olması, şüphesiz basit bir tesadüf değildir.

Kozmolojik söylencelerin önem kazandığı bir başka alan, özellikle tapınak inşa faaliyetleriydi. Yeni inşa edilen her tapınak, aslında tanrıların dünyasında var olan prototip tapınağın bu dünyada yeniden inşası olduğu için, başlangıçta var olan kozmik bir eylemin tekrarı anlamına gelirdi. Yeryüzünde inşa edilen tapınak 'yukardaki tapınağın' izdüşümüdür. Tapınakların inşa sürecinde kozmoloji mitoslarının okunuyor olması bundan dolayıdır. Bu bağlamda bunlara eşlik eden ritüellerin icra edildiğini tahmin etmek zor değildir. Yahudilikteki semavi tapınak (*mikdaş şamayim*) ve yeryüzündeki tapınak (*beyt ha mikdaş* veya Süleyman'ın Mabedi) ilişkisi bu dönemlerden kalan bir mirastır. Tevrat'ta Musa dönemindeki temel ibadet mekânı olan Tabernacle (*Mişkan*) veya Çadır kurulurken Tekvin'deki yaratılış anlatımının okunması yine antik Mezopotamya geleneğinden Yahudiliğe kalan mirası yansıtır. Kozmoloji mitosları bir başka açıdan değerlendirildiğinde, mitoslar ortaya çıktıkları dönemin siyasal kavramlarıyla da alakalıdır. Coronation veya tahta geçiş törenlerinde kozmolojik mitosların okunduğu ve bunlara eşlik eden ritüellerin yapıldığı bilinmektedir. Kralın tahta çıkışı aslında kaos tanrılarıyla kozmos tanrılarının başlangıçtaki mücadelesiyle ilişkili olarak algılanmıştır. Bir kralın tahta çıkışı kozmosun kaosa egemenliğine ve yaşamın varlığını sürdürmesine denk düşerdi. Nasıl kozmik düzeni temsil eden tanrı (Babil'de Marduk) kaosu temsil eden tanrıyı (Tiamat) yenip egemenliği ele geçirirse, iktidar olan kral da aslında aynı süreci tekrarlamış olurdu. Bundan dolayı tahta çıkış daima kozmik bir süreç olarak algılanmıştır. Egemenliği eline geçiren kral da doğal olarak kozmik yasanın sürdürülmesini sağlayan tanrının temsilcisi, hatta inkarnasyonu kabul edilirdi. Bundan dolayı her tahta geçiş töreninde klasik örneğini *akitu*'da bulduğumuz şekilde kozmoloji mitosları okunur ve ilgili ritüeller yapılırdı.

Tabii daha insani boyuttan bakıldığında kozmoloji söylencelerinin sıradan halk arasında hayatın anlamlandırılmasına yönelik bir fonksiyon üstlendiğini de söylemek gerekiyor. Yaşamın anlamına yönelik kurgular ve sorgulamalar büyük oranda kozmoloji mitoslarınca karşılanıyordu. Bu anlamda kozmolojik efsanelerin etnik değerlerin gelişmesine katkıda bulunduğunu söylemek abartılı olmaz. Gilgamiş destanında görüldüğü üzere insana biçilen yaşam haritası ve insanının sınırlarını bilmesinin getirdiği erdem kozmolojik hikâyelerin ana konularıdır.

Tarihsel veya yaşayan bütün dinlerde iki ana yaratılış modeli vardır. Bunlardan monoteist dinlerdekine ait olanı *ex nihilo* yaratılış modeli olarak bilinir. Buna göre orijinalde düalist bir sistem olan Zerdüştlük'ün Zurvanizm gibi geç monoteist versiyonu, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam *ex nihilo* bir kozmoloji modelini benimser. *Ex nihilo* modelde yaratılışın belli bir başlangıcı (kozmojoloji) ve sonu vardır (eskatoloji). Tarih anlayışı linear (doğrusal) ve bitimlidir. Fakat daha yaygın olanı, eski Mezopotamya dinlerini de içine alacak şekilde prehistorik dinlere kadar uzanan *circular* (döngüsel) yaratılış modelidir. Bütün antik dinler, Hint, Çin dinleri veya klasik animist dinler *circular* bir tarih ve zaman modeli benimser. Buna göre zamanın, tarihin ve maddenin başlangıcı yoktur, sonsuzdan beri vardır ve sonsuza kadar da devam edecektir. Politeizmin tanrıları veya doğüstü güçleri bile bu sonsuz döngünün parçasıdır. Gerçekte Yahudilik ve Hristiyanlıkta da orijinalde *ex nihilo* veya yoktan yaratma fikri geç antik çağdan itibaren ortaya çıkar. Muhtemelen Hristiyanlıkta Tatian'dan itibaren yavaş yavaş görünen bu fikrin temelinde Roma paganizminin *circular* tarih tezine başkaldırı ve Tanrıyı zamanın, tarihin ve maddenin de efendisi yapma arzusu yatar. Yahudiliğe de MS 2. yy'dan itibaren Hristiyanlıktan girmiştir. Gerçekte Eski ve Yeni Ahidlerdeki yaratılış modelleri, kesinlikle dönemlerinin paganist *circular* kozmoloji anlayışını yansıtır.

Buraya kadar yapılmaya çalışılan girişten sonra eski Mezopotamya'da kozmolojiyle ilgili inançlara gelindiğinde, her şeyden önce bilinmesi gereken ilk mesele klasik Mezopotamya'ya bu bağlamda şekil veren ana kültürün Sümerliler olduğudur. Bununla birlikte yaratılış söylencelerinin önemli bir kısmı daha çok Asur-Babil gibi geç kültürlerden gelir. Fakat bunların prototiplerinin Sümer'e kadar çıktığına hiç kuşku yoktur. Bundan dolayı kozmoloji inançlarının önemli bir kısmı birbiri içine geçmiş dönemlerde ve literal katmanlarda oluşmuştur. Ayrıca her uygarlık temel anlayışlara veya retoriğe dokunmamış olsa bile, büyük

oranda siyasal çekişmeler bağlamında kendine uygun düzenlemeler yapmıştır.

Öte yandan bu inançların ciddi bir kısmı Yahudilerin kutsal metni olan Eski Ahid'e sızmış ve günümüze kadar gelmiştir. Son yüzyılda –Julius Welhausen'den beri– Biblical Criticism diye bilinen metodoloji ve Biblical Archaeology çalışmaları bu gibi inançların Yahudiliğe nasıl girdiğine / geçtiğine dair önemli keşifler yapmıştır. Bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan Pan-Babilonya Okulu, Yahudi gelenekleriyle Mezopotamya inançları arasında enteresan ilişkiler bulmuştur. Bundan dolayı konu –bizim üzerinde durmayacağımız– bir başka açıdan da önemlidir.

Eski Mezopotamya kozmolojisine geldiğimizde irili ufaklı metinler, dolaylı referanslar veya mitolojik retorikler bir yana bırakılırsa, temel kaynağımızın *Enuma Eliş* adıyla bilinen yaratılış destanı olduğu görülecektir. Aslında 1875'te İngiliz Arkeolog George Smith'in Ninive'de yaptığı kazılara kadar eski Mezopotamya kozmolojisi hakkındaki neredeyse tek kaynağımız, aynı kültür ortamından kalan Yahudilerin kutsal metni Tanah veya Eski Ahid idi. Smith Ninive'de Ashurbanipal'in arşivlerinde aynı konuyu işleyen Babilce çivi yazılı metinleri bulduğunda, durum değişti. Smith bunların önemli bir kısmını hatalarla tercüme ettikten sonra, bulunan metinlerin önemi daha iyi anlaşıldı. *Enuma Eliş* adıyla tanınanacak olan bu metinler daha sonra British Museum'dan L.W.King tarafından yeniden okundu ve aşağı yukarı bugünkü formu elde edilmiş oldu. Daha sonra bu metinlere Asurca ve Persçe versiyonlar da eklenmiştir.

Şiir formunda yazılan *Enuma Eliş*'in ('herşeyin başlangıcında') ana teması tanrı Marduk'un övülmesidir. Kozmik düzeni temsil eden Marduk ile kaosu temsil eden canavar-tanrı Tiamat arasındaki mücadelenin anlatımında, kozmolojiyle ilgili pek çok fikir ele alınır. Buradaki öykülerin önemli bir kısmı doğal olarak Eski Ahid' in Tekvin, İşaya, Yeremya, Mezmurlar gibi pek çok kitabına girmiş ve Yahudi kozmoloji inançlarının şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

İkinci önemli kaynak MÖ 18. yy'a kadar uzanan Akkadca Atrahasis destanıdır. Yine üzerine George Smith ve Heinrich Zimmern'in çalıştığı bu metin, tanrıların başlangıçta dünyayı nasıl yarattığını anlatır.

Doğrudan kozmolojiyle ilgili olmasa bile, bazı referanslarıyla dönemin yaşam algısına kaynaklık teşkil eden Gilgamiş destanıdır. 19. yy'ın ortalarında Asurolog Hürmüz Rassam tarafından bulunan ilk tabletler, George Smith tarafından okunmuştur. Aslında Gilgamiş adıyla bilinen hem tanrı hem insan olan bir kahramanın kişiliğinde bütün insani psikolojilerin

analiz edildiği metin, muhtemelen farklı öykülerin üçüncü Ur Dönemi'nden itibaren derlenerek bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Öykünün Eski Ahid dâhil Mezopotamya'nın tüm dini edebiyatına etkisi ve popülerliği şüphesiz insanın yaşam karşısındaki felsefi problemlerine getirdiği hikmetli retoriğin gücünden kaynaklanır. Antik dünyanın *teodise* gibi en temel felsefi sorununa ürettiği basit çözüm, modern zamanlarda çok değişmeden devam etmektedir.

Kökü Sümerlere kadar çıkan fakat elimizde Asurca ve Babilce versiyonları bulunan Etana efsanesi de, özellikle kozmik coğrafya hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. 'Tufan öncesi' Sümer'deki Kiş şehri kralı Etana'nın göklere çıkışını anlatır. En detaylı edisyon 1985'te J.V. Kinnier Wilson'un yaptığı *the Legend of Etana*'dır.

1929'da keşfedildiğinden itibaren Suriye'de Ugarit metinleri arasında ele geçirilen tanrı Baal (kozmetik düzen ilkesi) ve Yom/Mot (kaotik güç) arasındaki evrensel kozmik mücadeleyle ilgili çivi yazılı metinler de dönemin Mezopotamya kozmoloji algısına –her ne kadar Kenan dini geleneği özelleşmiş olsa da– ışık tutar. Burada bulunan pek çok metin Semitik kökenli eski Kenan halklarının dini düşüncesini yansıtır. Eski Ahid'in içerisindeki pek çok metin (özellikle Mezmurlar kitabı) Ugarit kültüründen özellikle kozmoloji konusunda bayağı etkilenmiştir.

Çivi yazılı metinlerin keşfinden önce eski Mezopotamya kültürünü, sonraki dönemlere taşıyan birkaç kaynak da zikretmeye değer olabilir. Bunların başında şüphesiz Babil'de Marduk rahibi olan Berossus'un (MÖ yak. 300) naklettiği rivayetler gelmektedir. Berossus'un bu konudaki bilgilerini bize aktaran ilk kişi Milet'li Polyhistor'dur (MÖ 1. yy). Hristiyan tarihçi Eusebius (MS 260-340) Polyhistor'un *Chronicon* adlı kitabından kökeni Berossus'a kadar giden rivayetleri alır. Eusebius'un naklettiği rivayetler ise bugün keşfedilen çivi yazılı metinlerden anladıklarımızla tamamen örtüşmektedir.

Bütün buraya kadar sıralanan veya *Mappa Mundi* ('the Babylonian Map of the World²) gibi daha ikincil kaynakların ışığında Mezopotamya kozmolojisinin aşağı yukarı şu şekilde bir özetini yapmak mümkündür. Her şeyden önce alem (Sümerce anki/yer ve gök) Yer ve Gök olmak üzere iki ana bölgeye ayrılmıştır. Genel olarak üzerinde durulan ana bölge Gökler âlemidir. Gökler dünyası da kendi içerisinde üç ana bölgeye ayrılır. İlki en yukarda bulunan elat şame'dir ('en üst gök²) ve lulidanitu taşından yapılmış olup tanrı Anu'nun yaşadığı ve egemen olduğu bir alandır. Anu bu âleme 300 İgigi'yi (irili ufaklı gök tanrıları)

yerleştirmiştir. Gılgamış destanı, Nergal ve Ereşkigal hikâyesi ve Erra destanı bu bölgenin mutlak egemeni olarak Anu'yu gösterir.

Orta Gök bölgesi (qereb şame) saggilmud taşından yapılmıştır ve pek çok İgigi'nin ikametgâhıdır. Saggilmud taşı Tevrat'ın çıkış kitabında (24/9-10) geçen 'safir taşı' veya arkeoloji literatüründe daha bildik isimle lapislazuli'dir. Enlil, bu Gök katında elmaşu taşından (buşinnu) çok parlak bir ışık yapmıştır.

En alt kattaki Gök alemi (işid şame) yeşim taşından (yaşipu) oluşturulmuştur. Ay, güneş yıldızlar gibi gök cisimleri bu tabakada bulunmaktadır. Gök cisimlerinin izlediği yörüngeler (harranu) tanrılar tarafından belirlenmiştir. Her birinin izlediği güzergâh (talaktu) sabittir. Yine İgigilerin bulunduğu bu kat insanların temasta olduğu gök katıdır. Tanrı Enlil tüm gök cisimlerini bu kata 'kazımıştır'. Bu gök katlarını oluşturan taşların hepsi aşağı düşmesin diye birbirine kenetlerle tutturulmuştur.

Göklerin altında dümdüz yeryüzü (erşetu, kalam, kur, matu) uzanır. Yeryüzü daireye benzer şekilde dört köşeden oluşur (Sümerce ubda limmu ba, Akkadca kibrat erbetti tubuqat). Bu köşelerin herbiri dört yönü ve dört rüzgar bölgesini (kippat erbetti) oluşturur. Yeryüzü de kendi içerisinde üç ana bölgeye ayrılmıştır. En üstte üzerinde insanların (zikiki ameluti), hayvanların (nammaştu) ve ölü ruhlarının yaşadığı alan (dannatu/'sert toprak') vardır.

Orta yeryüzü bölgesi tanrı Ea'nın hüküm sürdüğü erşetu qablitu'dur. Bütün suların arketipi olan ilahi/kozmetik Apsu (Sümerce Abzu) bu tabakadadır. Aslında bütün yeryüzünü kuşatan Apsu'nun bu bölgedeki ana mekânları bataklıklardır. Bundan dolayı pek çok ritüel Apsu'ya dileklerin gönderilebildiği bu alanlarda icra edilirdi. Apsu'da yaşayan balıklar kutsal olup kurban olarak sunulduğu bilinmektedir. Hikmet tanrısı Ea'nın ilişkili olduğu Apsu'nun insanların yaşadığı tabakaya ulaştığı noktalardan biri olan Dilmun/Bahreyn de bundan dolayı kutsaldır. Tapınakların daima Apsu'yu sembolize eden su üzerine inşa edilmesinin sebebi bu kaygıdır. Tufan efsanesinin Atrahasis versiyonuna göre tufan sularının kaynaklarından biri Apsu'dur. Nagbu veya kaynak suları da Apsu'dan çıkar. Yeryüzünü kuşatan tatlı su Apsu'nun yanında bir başka su Tiamat veya tuzlu su bulunur. Âlemdeki bütün sular bu ikisinden oluşmuştur.

En alttaki tabaka ise Arallu yani Eski Ahid'in Şeol'üdür. Burası 'geri dönülmez yer' ya da erşetu la tarri'dir. Ölülerin ruhları, yeraltı tanrıları, demonların bir kısmı burada yaşar. İştâr gibi tanrıların indiği khatatonik yer burasıdır. Dumuzi 'ölüler yeri' denilen bu

bölgede yani erşeti mituti'de ikamet eder. Dumuzi'yi buraya esir eden ve son derece tehlikeli olan gallu cinlerinin mekânı da burasıdır. Burası erşetu ruqtu veya 'uzak ülke'dir. Altıyüz Annunaki burada yaşar. En alttaki bu katı yeryüzüne bağlayan kapılar mağara ve çukurlardır. Bu gibi fenomenlerin uğursuz sayılmasının sebebi yeraltına giriş noktaları olmasıdır. Yer altı da tıpkı üstü gibi dairemsi karedir ve oldukça büyüktür (erşetu rapaştu). Burada yaşamaya mahkûm edilenler toz, pislik ve korku içinde yaşarlar.

Yer ve Göğü birleştiren hat ise ufuk çizgisidir (şaplan şame, işid şame). Güneşin ve ayın yeryüzüne çıktığı ve yeraltına indiği hat burasıdır. Bu hat aynı zamanda dünyanın son noktasıdır (pat şame).

Yer, gök, yeraltı ve sular âlemini birbirine bağlayan bağ ise (dinler tarihi terminolojisiyle axis mundi) Maşu Dağı'dır. Lokalizasyonu tam yapılamayan veya belki de hayali bir dağ olan Maşu'nun Ağrı dağının eski adı olan Masis'le benzerliği iki dağın özdeşleştirilmesine yol açmıştır. Gilgamiş destanına göre Maşu Dağı güneşin doğduğu yerdedir. Gilgamiş Maşu Dağı'nı geçtikten sonra tamtu yani 'ölüm suları'na ulaşır. Dağda yaşayan akrep-adamlar güneşin doğup batmasını sağlamaya yani kozmik düzenliliğin devamına uğraşmaktadırlar. Babil-Asur kozmoloji metinleri bir dağın ötesindeki kozmik okyanus marratu'dan bahseder. Maşu muhtemelen bütün âlem katlarını birbirine bağlı tutan direktir (Türk mitolojisinin demir-kazığı, Yahudilerin Sion tepesi, Kenanlıların Zaphon tepesi gibi). Her ne kadar bazı Yahudi ve Hristiyan çevrelerde Kardü/Kurd (Zagros civarı, İslam'da Cudi Dağı) Dağı ile ilişkilendirilse de, tufan efsanesinin kozmik suyunun (Apsu) yine kozmik bir dağ olan Maşu/Masis/Ararat/Urartu Dağı (Urartu'daki Ağrı) ile irtibatlandırılması bütünüyle mantıksız değildir. Fakat bazı Sümer metinlerinin güneşin doğduğu dağı, doğudaki Duku Dağı (belki de hayali bir dağ, bazılarına göre Hindistan'ın hayali axis mundisi, Meru Dağı) ile özdeşleştirilmesi, bu meselenin hala problemliliğine işaret eder.

Bu kozmogonik topografyanın ötesinde kozmolojiyle veya yaratılış süreciyle ilgili mitoslara geldiğimizde, senaryo aşağı yukarı şu şekildedir. Enuma Eliş'e göre, yaratılış sonsuz bir ilk maddenin evrilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu ilk maddenin ne olduğu sorusu daha komplike bir düşünce sisteminin dillendirdiği bir mesele olduğu için, Mezopotamya kaynaklarında üzerinde durulmamıştır. Yaratılış senaryosunun ilk sahnesi prototip tatlı su Apsu (eril unsur) ile prototip tuzlu su olan Tiamat'a (dişil unsur) ayrılmıştır. Muhtemelen en eski iki unsur bu kozmik varlıklardır. Bütün tanrılar ve yaratım süreci Apsu ve Tiamat'la

başlar. Tuzlu su Tiamat ejder-canavardır ('Tiamat Marduk'u yutmak için ağzını açtı' Enuma Eliş tablet 4/97) ve kaotik güçleri temsil eder. Nimrud'da Ninurta tapınağında bulunan slablarda tasvir edilen bir figürün, Tiamat ile ilişkili olduğunu düşünenler varsa da bu tartışmalıdır. Eski Ahid Tekvin kitabının ilk cümlesinde yer alan ilk kaos teom, Tiamat'ın İbraniceleşmiş halidir. Yaratılışın başlangıcında tatlı ve tuzlu su arketiplerinin kullanılışı herhalde Basra Körfezi'nde tatlı su kaynaklarının denizle birleştiği alanlarda tecrübe edilen gözlemlerle ilgilidir. Enuma Eliş'te kullanılan terminoloji bu tecrübeleri teyit eder. Destanda yaratılış aşamalarında kullanılan alaku (akmak), idu (kıyı), dalahu (iki suyun kaynaşması) gibi kelimeler bu ve benzeri bölgelerdeki gözlem ve tecrübeleri yansıtır.

Yaratılış senaryosunun ikinci aşamasında Tiamat ile Apsu'nun birleşmesi vardır. Bu birleşme sonucu çiftin önce Lahmu ve Lahamu, sonra onların birleşmesinden Anşar, Kişar, onlardan da Anu, Ea gibi diğer tanrıları/çocukları/torunları olur. Tanrıların var olmaya başlaması ve çıkardıkları gürültü eril otorite Apsu'yu rahatsız eder. Apsu yarattığı bütün varlıkları öldürmek ister. Fakat bunu haber alan Ea, önce davranarak Apsu'yu ortadan kaldırır. Bunun üzerine Tiamat çocuklarından oluşan ordusu ile ('büyük canavar' uşum gallu, 'zehirli yılan başmu, 'boğa adam' kusarrikku gibi) Apsu'nun intikamını almak üzere harekete geçer. Ordunun başına yine çocuklarından biri ve daha sonra kocası olacak olan Kingu geçer. Tiamat, ele geçirene evrenin hükümdarı olma gücünü bahşeden dip şimati'yi (kader tableti, var olan her şeyin yazıldığı levha, Sümerce *me*) elinde tuttuğu için kendisinden emin olarak düşmanlarıyla amansız bir savaşa tutuşur. Fakat Ea'nın çocuklarından Marduk (Babil'in baş tanrısı) Tiamat'ı feci bir şekilde öldürür. Parçaladığı bedeninin kaburga kemiğinden yer ve gökü taşıyan hatılları, göz yaşlarından Fırat ve Dicle'nin kaynaklarını, kuyruğundan da saman yolunu yapar. Kaosa son veren Marduk dip şimati'yi ele geçirir ve evrenin efendisi olarak yeryüzünü şekillendirmeye başlar. Yeri ve gökü düzene koyduktan sonra hangi âlemde hangi tanrıların egemen olacağını düzenler. Tanrıları buldukları yerlere ilk yerleştiren Marduk'tur. Marduk'un zaferini kutlayan tanrılar büyük bir ziyafet verir ve Marduk için Babil şehrini, ayrıca şehirdeki Marduk tapınağı Esagilla'yı inşa ederler.

Marduk Tiamat'ın bedeninin bir kısmından bitkileri yaratır. Enuma Eliş'in altıncı tabletinden itibaren insanın yaratılışı sürecine gelinir. Marduk Tiamat'ın eşi ve ordu komutanı olan Kingu'yu parçalayarak onun kanından ilk insan amelu'yu yaratır. Amelu'nun yaratılış gerekçesi aslında tanrılara angarya olan işleri

yapmaktır. İşçi anlamına gelen Amelu kelimesinin etimolojisi Marduk'un projesini yeterince açıklar. İşçi-insan başlangıçta tamamen yabancı bir hayat sürmektedir. Zamanla tanrılar ve insanlar arasındaki dengeli ilişki insanların daha uygar yaşam koşullarına sahip olmasına yol açacaktır. Enuma Eliş'in yedinci tabletinden itibaren de Babil devletinin egemenliğine katkıda bulunacak siyasal bir retorik çerçevesinde Marduk'un övülmesine geçilir.

Enuma Eliş ve benzeri kaynakların oluşum mantığı muhtemelen pek çok tarihsel tecrübenin bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir şeydir. Bütün yaratılış öykülerinde olduğu gibi, mitin ana teması hayatın başlangıçtaki kaynağını açıklamaya yönelik yaşamsal tecrübelerdir. Bu tecrübeler özellikle ritüel kavramı çerçevesinden bakıldığında mevsimsel dönüşümler ve bereket kavramlarının eklenildiğini görmek zor değildir. Öte yandan yaratılış söylencesinde dişilik unsurunun egemen olduğu bir kültür düzeyinden, eril unsurun egemen olduğu bir sürece geçiş tecrübesi de iz bırakmış görünmektedir. Ortadan kaldırılan ikincil tanrılar aslında dişil *network*ü olan bir topluluğun mirası gibidir. Gök cisimlerinin izlenmesiyle oluşan bilgiler de efsanenin rengine katkıda bulunmuştur. Bütün bu tecrübeler büyük ihtimalle insanın anlam arayışı gibi ciddi bir psikolojik bilinç gözetiminde değerlendirilerek her halde son hali belirlenmiştir.

Özellikle yedinci tableten itibaren anlaşılacağı üzere Enuma Eliş (tabii ki diğerleri de) sadece bir kozmoloji destanı olmamıştır. Marduk'un egemenliği Mezopotamya'da Babil'in egemenliğine boyun eğme anlamına geldiği için, destanın siyasal bağlamda da kullanıldığına kuşku yoktur. Görünüşte Marduk'un, fakat siyasal bir perspektiften bakıldığında Babil'in egemenliği, kozmosun oluştuğu andan itibaren mevcuttur. Bu da elinizdeki makalenin en başında vurgulandığı gibi kozmoloji mitlerinin siyasal anlamda kullanıldığına dair güzel bir örnektir. Tabii aynı efsanenin Asur versiyonlarında Marduk'un yerini tanrı Asur'un almış olması da bir başka hoş siyasal kullanım örneğidir.

Şüphesiz bizim burada Mezopotamya kozmolojisi dediğimizde ele aldığımız ana temalar, bu çevrede en bildik, kökleşmiş ve popüler kavramlar olmuş olması dolayısıyla. Doğal olarak Sümerlerin başlangıcından itibaren her şehir devletinin kendine ait bir kozmoloji dünyası mevcuttu. Zamanla bunların derlenerek daha homojen bir anlayışa geçildiğini tahmin etmek zor değildir. Dolayısıyla bizim burada sunmaya çalıştığımız tasvir böyle bir edisyondan sonraki sürece ait bilgilerdir. Aksi takdirde daha yerel inanç biçimlerini tasvir etme şansımız çok yoktur. Burada son olarak dikkat edilmesi gereken nokta, başta söylendiği gibi bu tip efsanelerin basitçe evrenin kökeni merakından kaynaklanmadığının farkında olmaktır. Yaratılış efsanelerinin ritüel, antik çağın bilimsel etiolojisi, felsefi sorgulamalar ve siyasal pozisyonlarla bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Demirci, K.
2013 *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, İstanbul.
- Heidel, A.
1942 *The Babylonia Genesis*, Chicago
1907 *The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels*, Chicago.
- Horowitz, W.
1998 *Mesopotamian Cosmic Geography*, U.S.A.
- King, L. W.
1902 *The Seven Tablet of Creation*, London.
1902 *Cuneiform Texts*, London.
- Köroğlu, K.
2015 *Eski Mezopotamya Tarihi*, İstanbul.
- Langdon, S.
1909 *Sumerian and Babylonia Psalms*, Paris.
- Smith, G.
1876 *Chaldean Genesis*, New York.
- Tigay, J.H.
2002 *The Evolution of the Gilgamesh Epic*, U.S.A.
- Wright, G.E.
1961 *The Bible and Ancient Near East*, New York.

Anadolu'daki Yeni Assur Dönemi Stelleri ve Kaya Kabartmaları: İlk Sonuçlar

Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu

Anadolu'da Yeni Assur döneminde yapılan stel ve kabartmalar, kuzeyde Dicle'nin kaynak bölgesi olan Torosların eteklerine, batıda Fırat'ın ötesindeki Çukurova'ya ve Doğu Akdeniz kıyılarına kadar oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Genellikle dağlık alanlarda ana kayalar üzerine yapılmış olan kaya kabartmalarının çoğu yerinde günümüze ulaşmıştır. Steller (dikili taş anıtlar) ve ortostatlar ise daha çok eyalet merkezi ve kentler için tasarlanmışlardır. Günümüzde bunlar ülkemizde ve yurtdışındaki birçok müzede sergilenmektedir.

Anadolu'da bulunan Yeni Assur dönemi stel ve kabartmaları, 19. yy'dan bu yana önce seyyahların sonra da araştırmacıların dikkatini çekmiş ve haklarında farklı dillerde birçok yayın yapılmıştır (Madhloom 1970; Börker-Klähn 1982; Magen 1986; Rossner 1987; Morandi 1988; Keel 1994; Colbow 2000; Kreppner 2002; Sevin 2010). Ancak günümüze kadar Anadolu'dakilerin tümü ayrıntılı olarak belgelenerek bir arada değerlendirilememiştir. Çoğu kabartmanın yapılmış gerekçesini tartışmak için gerekli olan konum

bilgisi, çevre ile bağlantısı gibi veriler de yeterli değildi. Bu çalışmada ele alacağımız Türkiye'deki steller, ortostatlar ve kabartmalar, Cudi ve müzelerdeki birkaç stel dışında, 2015 yılında bir proje çerçevesinde yerinde görülerek yeniden çalışılmış ve vektörel çizimleri yapılmıştır.

Steller (Dikili Taş Anıtlar)

Yeni Assur dönemine ilişkin olarak Anadolu'da keşfedilen 10'un üzerinde stel ve stel parçası, yapılmış amaçlarına göre birkaç grupta değerlendirilebilir. İlk grupta eyalet merkezlerinde dikilen steller yer alır. Diyarbakır/ Üçtepe höyüğünde bulunan ve günümüzde British Müzesinde sergilenen II. Aşurnasirpal (Resim 1) ve III. Şalmaneser'in yaptırdığı Kurkh Stelleri ve Şanlıurfa/ Zincirli höyükten Almanya'ya Münih Müzesine götürülmüş olan Esarhaddon steli bu grubun temsilcileridir. Bu steller, sitadelde inşa edilen eyalet sarayının girişine yerleştirilmişlerdir. Bulunduğu yerdeki Yeni Assur yapıları hakkında araştırma yapılmamış olmakla birlikte Türkiye Suriye sınırındaki Babil köyünden Adana Müzesine taşınmış II. Aşurnasirpal Steli'ni de bu grupta sayabiliriz. Hepsi başkentten getirilen sanatçılara, başkent üslubunda yaptırılmıştır. Kurkh stellerini British Müzesinde yaptığımız gözlemler ve çektiğimiz resimler üzerinden, Zincirli steli ise yayınlardaki resimlerinden yeniden çizdik.

Resim 1
Kurkh Monoliti,
II. Aşurnasirpal

Resim 2
Kenk Boğazı
kabartması,
III. Şalmaneser

Resim 3 - Kenk Boğazı kabartmasının tahrip edilmiş yeri

Resim 4 - Kenk Boğazı kabartmasının önünden Fırat Vadisi

Stellerde kral, kutsal törenlerde giydiği elbisesi, şalı, başında sivri çıkıntısı olan başlığı, ayaklarında sandaleti veya çizmesi ve sol elinde asası ile resmedilmiştir. Sağ eli her zaman başının önünde yer alan tanrı ve tanrıça sembollerini işaret eder durumdadır. Steller üzerindeki çivi yazılı kitabeler tanrılara övgü, kralı yücelten ifadeler ve kazanılan başarıları anlatır. Bunlar, kralı ve tanrıları yüceltmek, ziyarete gelenlere ülkenin sahibini hatırlatmak amacıyla yeni inşa edilen eyalet merkezlerinin giriş kapısına yerleştirilmişlerdir. Zincirli stelinde, diğerlerinden farklı olarak, Esarhaddon'un önünde, ele geçirilmiş olan iki kral aşağılanmış bir biçimde gösterilmiştir. Ayrıca kralın arkasında ve önünde, stelin yan yüzlerine Esarhaddon'un iki oğlu betimlenmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bu gruptaki steller, Assur'un propaganda araçlarından biriydi ve doğrudan kralın direktifiyle onun beğenisine uygun olarak yapılmaktaydı.

Anadolu'daki stellerin ikinci grubunu Tanrı Sin stelleri oluşturur. Anadolu'ya özgü bir tasarım gibi gözüken bu steller üzerinde iki kademeli bir kaide üzerinde

yükselen bir sütun ve en tepede Tanrı Sin'in sembolü hilal betimlenmiştir. Hilalin altından her iki yandan püsküller sarmaktadır. Tanrı Sin'in Anadolu'da, kültür merkezinin bulunduğu Harran ve çevresinde, Geç Hitit ve Arami kentlerinde kutsandığı bilinmektedir. Yeni Assur kralları, Anadolu halkı üzerindeki etkinliklerini artırmak için Tanrı Sin'e yakınlıklarını Sultantepe ve Aşağı Yarımca stelleri gibi örnekler aracılığıyla vurgulamış olmalıdır.

Resim 5
Ferhatlı-
Uzunoğlan Tepe
kabartmasının
bulunduğu zirve

Resim 6
Ferhatlı-
Uzunoğlan
kabartması,
III. Şalmaneser

Resim 7
Antakya-Karabur 2
kabartması

Üçüncü grupta Assur Ülkesi dışında olduğu dönemde, Fırat'ın batısında, Geç Hitit kent devletleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarını sona erdiren çözümün bir parçası olarak dikilen Kahramanmaraş/ Pazarcık ve Antakya stelleri sayılabilir. Her iki yazıtlı stel üzerinde Sin stellerinde olduğu gibi hilal betimlenmiştir. Bu tür stelleri eyalet valisinin yaptırdığı, hatta bazılarını yerel ustaların yaptığı söylenebilir.

Kaya Kabartmaları

Anadolu'da Yeni Assur dönemine ilişkin bilinen 17 kaya kabartması, stellerden daha geniş bir alana dağılmıştır. 2015 yılında Cudi Dağındaki 6 kabartma dışında diğerleri yerinde incelenmiştir. Bunlardan Gaziantep sınırları içindeki Kenk Boğazı (Resim 2-4) tümüyle, Adana/Uzunoğlantepe (Resim 5-6) kabartması ise kısmen tahrip edilmiştir. Her ikisi de III. Şalmaneser dönemine ait olan bu kabartmalar, resimlerden çalışılmıştır.

Kabartmalarda kral, tanrı, tanrı sembolleri ve eyalet valileri resmedilmiştir. III. Şalmaneser dönemine ait Diyarbakır/Birkleyn ve Gaziantep/Uzunoğlan kaya kabartmalarında yalnızca kral figürü betimlenmiştir (Resim 6). Kenk kabartmasında III. Şalmaneser tanrı sembolleri huzurundadır (Resim 2). Anadolu'da yalnızca Ergani/ Gisgis kabartmasında III. Tiglat-pileser, hadım görevli ile birlikte Tanrıça İştar figürü karşısında gösterilmiştir.

Assur eyaletlerinde, III. Şalmaneser dönemi sonrasında eyalet valilerinin etkin olduğu MÖ 8. yüzyılda, siyasal gelişmeye paralel olarak kabartmalara ve stellerde hadım eyalet valilerinin betimleri de yansımıştır.

Resim 8 - Karabur 2 kabartması, tanrı ve hadım görevli

Bu konudaki en belirgin örnek Ergani/Gisgis'te eyalet valisi, kral ile birlikte tanrı figürlerinin karşısında görülür. Gisgis kabartmasında en solda aslan üzerinde Tanrıça İştar, önünde karışık yaratık üzerinde Tanrı Sin'in alemleri, ortada Boğa üzerinde Güneş Tanrısının sembolü kanatlı güneş kursu, en sağda da kral ile hadım görevli betimlenmiştir. Karabur (Çatbaşı)

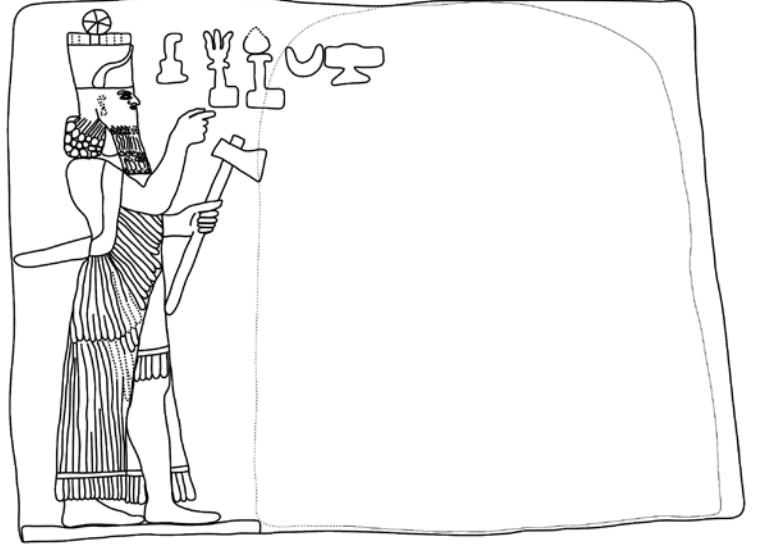
Resim 9 - Eğil kabartması

kabartmalarından ikincisinde ise tanrının karşısında yalnızca eyalet valisi resmedilmiştir (Resim 7-8). İki figürün arasında tanrı ve tanrıça sembolleri yer alır. Karabur'da toplam dört kabartma birbirinden bağımsız kaya yüzeylerine yapılmıştır. Diğer üç kabartmada tek başına duran bir tanrı betimlenmiştir.

Eyalet valisi veya ordu komutanının görevlerinden birinin de kabartma ve stel yaptırmak olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek zirvelerde veya yamaçlarda, yolu olmayan kayalıklara işlenmiş bu türde kabartmaları kralın görmüş olması olası görünmemektedir. Kral ancak bu olayın anallara aktarılmasını sağlayarak övünç listesine dâhil etmekteydi.

Anadolu'daki kaya kabartmaları, stellerden farklı olarak eyalet merkezleri ve Assur yerleşimlerinden oldukça uzak noktalarda yapılmışlardır. Doğu'dan batıya doğru Hesana, Şah (Cudi kabartmaları), Bırkleyn, Ergani/Gisgis ve Uzunoğlan, Torosların ilk yükselteleri üzerinde ve hepsi zor ulaşılabilen noktalardadır. Kabartmaların yer seçiminde görünür olmaları da amaçlanmamıştır. Tam aksine büyük çoğunluğunun varlığı 3-5 m'den daha uzaktan fark edilememektedir. Bütün bu saydığımız kabartmaların Bırkleyn'deki biri dışında iskele kurulmadan yapıldığı anlaşılmaktadır.

Cudi Dağı'nda Şah köyünde 5 kabartma, Hesana köyünde ise bir kabartma bulunur. Ayrıca iki adet de kabartma için hazırlandığı anlaşılan niş saptanmıştır. Şah kabartmalarından birincisi diğerlerinden farklıdır. Ana kayanın cephesine üstü kemerli bir niş içerisine sağa dönük olarak bir Assurlu figür ve Tanrı Sin sembolü hilal betimlenmiştir. Buradaki figürün duruşu, elbisesi, sol elinin asa tutar pozisyonu, sağ elinin işaret parmağının önde oluşu Assur krallarının resmedildiği gibidir. Ancak başında kralların en tipik sembolü

Resim 10 - Eğil kabartması, tanrı ve semboller

olan başlık bulunmamaktadır. Diğer 4 kabartma 1.80 ile 2,20 m arasında değişen yükseklikte dörtgen birer niş içerisine yapılmış benzer özelliklere sahip bir kral figürü, tanrı sembolleri ve yazıttan oluşur. Kabartmalardan yalnızca Hesana'dakinde tanrı sembolleri yoktur. Kabartmaların ilki dışında Yeni Assur kralının ikonografik özellikleri belirgindir.

Kaya kabartmalarından yalnızca ikisi, Diyarbakır/ Eğil (Resim 9-10) ve Gaziantep/ Kenk Boğazı (Resim 2-4) kabartması, diğerlerinden farklı olarak bir yolgeçit ile ilişkili ve yoldan görülebilecek kaya yüzeyine yapılmıştır. Görünür olması için yapılan her iki kabartma da yerden 3-4 m yukarıda, önünden geçenlerin zarar veremeyeceği yüksekliktedir. Yalnızca bu iki kabartma iskele kurularak yapılmış gibi gözükmektedir.

Cudi, Bırkleyn, Eğil, Gisgis ve Uzunoğlan kabartmaları, Toroslar üzerinde bir sınır hattı belirliyor gibi algılanabilir. Ancak birkaç nedenden dolayı bu değerlendirme doğru değildir. Bu kabartmaların tümü Assurlu halkın yaşadığı merkezlerden uzaktadır. Ayrıca kabartmalardan en kuzeydeki Bırkleyn ile Torosların kuzeyindeki Urartu yerleşmelerinin bulunduğu Bingöl arasında kuş uçuşu 55 km'ye yakın mesafe vardır. Kabartmalar her iki devletin doğrudan denetiminde olmayan dağlık alandadır. Bu bölgede yarı göçebe toplumların yaşadığı bilinmektedir. Öte yandan Kenk ve Uzunoğlan, III. Şalmaneser'in Fırat'ın ötesine yaptığı bir seferde, Geç Hitit bölgesinde yapılmıştır. Bu bölgedeki krallıklar III. Şalmaneser sonrasında, MÖ 8. yy'ın ortalarına kadar bir yüzyıldan çok Assur'un denetimi dışında kalmıştır. Bu kabartmaların Assurlular tarafından en azından 8. yy ortalarından önce ziyaret edilemeyeceği ve sınır göstermediği açıktır.

Kabartmalardan çoğunun zor ulaşılır ve zor görülür yerlerde oluşu, bunların yerel halk üzerinde baskı kurmak veya propaganda amacıyla yapılmış olabileceği tezini kabul etmeyi zorlaştırır. Diğerlerinden daha alçakta ve ulaşım zorluğu olmayan Antakya/ Karabur (Çatbaşı) kabartmaları da bu konudaki değerlendirmemize uygun olarak kayalıkların arasına saklanmış gibidir.

Balawat Kapı bronz levhaları, Birkleyn Çay'ın III. Şalmaneser tarafından ziyaret edildiğini ve burada kurban kesildiğini gösteren figürlere yer verir. Ancak burada bulunan I. Tiglat-pileser'e ait bir, III. Şalmaneser'e ait iki kabartmada yalnızca kral resmedilmiş, tanrı sembolleri gösterilmemiştir. Buraya yapılan kurban sunusunda önceliğin kabartma değil, Assur ülkesinin hayat kaynağı Dicle'nin çıkış noktası olduğu anlaşılmaktadır. Birkleyn'deki üç kabartma ve 5 yazıtın, ziyaretçilerin kolayca görebileceği noktalara yapılmadıkları çok belirgindir.

Sonuç

Yeni Assur döneminde annalarda fethedilen bölgeler, elde edilen ganimetler ve inşa faaliyetleri yanında yaptırılan kaya kabartmaları ve dikilen stellerden de övgüyle söz edilir. Anlaşıldığı kadarıyla kabartma yaptırmak ve stel dikmek, en az diğer aktiviteler kadar kralların övünç kaynaklarından biriydi.

Başkent üslubunda yapılan ve eyalet merkezlerindeki sarayların/garnizonların girişine yerleştirilen stellerin gösteriş ve propaganda amacıyla yapıldığı konusunda kuşku yoktur. Ancak hem konumları ve hem de üslupları farklı olan kaya kabartmaları konusunda aynı şeyi söylemek zordur.

Kanımızca kaya kabartmaları, orduların problemleri hedefleyen daha çok ganimet elde etmeye yönelik seferleri sırasında, ulaştıkları son noktalarda yapılmışlardır. Her şeyden önce kaya kabartması yapmak ve stel dikmek bin yılı aşkın geçmiş olan köklü bir gelenektir. Kral için kabartma yaptırmak başarılı ataları gibi bir geleneği sürdürmek anlamına gelmekteydi. Ordu komutanları ve eyalet valileri başarılı bir seferin anısına kabartmaları yaptırmakta, Assurlu yazıcılar da bu olayı annalarda övünç listesine eklemekteydi. Kabartmalar ve bazılarında eklenen yazıtlar yerli halkın görmesi veya okuması için değil, Assur'un ulaştığı her yerin, çok da gerçekçi olmayan sahibi olma iddiasının bir göstergesi ve geleceğe bırakılan bir mesaj gibi algılanabilir.

Teşekkürler

Başta Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere, arazi çalışmalarımıza izin ve destek veren Adana Müzesi Müdürü Sayın Nedim Orhanoğlu, Gaziantep Müzesi Müdürü Sayın Tenzile Uysal, Hatay Müzesi Müdürü Sayın Nilüfer Sezgin, Şanlıurfa Müzesi Müdürü Sayın Müslüm Ercan, Mardin Müzesi Müdürü Sayın Nihat Erdoğan ve Diyarbakır Müzesi Müdürü Sayın Maşuk Türe ve müze araştırmacılarına teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca projemizi destekleyen, Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı (Proje No: SOS-A-130515-0205) ile yakıt ve konaklama giderlerimizi karşılayan TÜPRAŞ'a teşekkür ederiz. 2015 yılı çalışmaları bu satırların yazarı ve Doktora Öğrencisi Harun Danışmaz tarafından yürütülmüştür. Uzunoğlan kabartmasının tahrir olmadan önce çektiği resmi kullanmamıza izin veren Prof. Dr. M.H.Sayar'a, Kenk Boğazı kabartmasının resmi için de D. Hawkins'e ayrıca arşivini açarak Cudi ve Kenk Boğazı kabartmalarının değişik resimlerine ulaşmamızı sağlayan A. Schachner'e teşekkür ederim.

Kaynakça

- Börker-Klähn, J.
1982 *Alt Vorderasiatische Bildstelen und vergleichbare Felsreliefs*, Mainz: Philipp von Zabern.
- Colbow, G.
2000 "Anbringungsorte Neuassyrischer Felsreliefs - Bedeutsame Räume in der Königspropaganda?", *Iranica Antiqua* XXXV: 1-19.
- Keel, O.
1994 *Studien zu den Stempelsiegeln aus Palästina/Israel IV (OBO 135)*, Göttingen, Universitätsverlag Freiburg Schweiz.
- Kreppner, F. J.
2002 "Public Space in Nature: the Case of Neo-Assyrian Rock Reliefs", *Altorientalische Forschungen* 29/2: 367-383.
- Madhloom, T. A.
1970 *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, London: The Athlone Press.
- Magen, U.
1986 *Assyrische Königsdarstellungen, Aspekte der Herrschaft: eine Typologie*, Mainz am Rhein: Phillip von Zabern.
- Morandi, D.
1988 "Stele e Statue Reali Assire: Localizzazione, Diffusione e Implicazioni Ideologiche", *Mesopotamia* 23: 105-155.
- Rossner, E. P.
1987 *Die neuassyrischen Felsreliefs in der Türkei. Ein archäologischer Reiseführer*, München.
- Sevin, V.
2010 *Yeni Assur Sanatı II. Assur Resim Sanatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

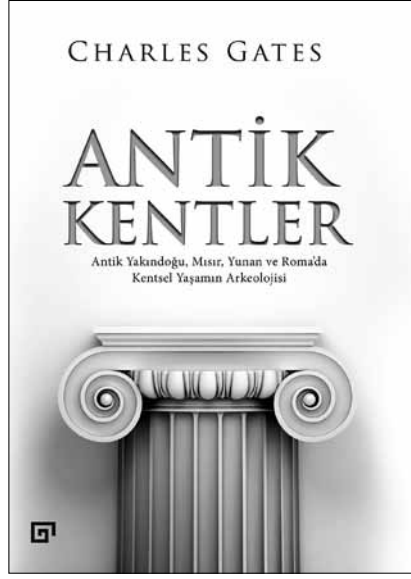
Kitap Tanıtımları

Gates, C., *Antik Kentler Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları 67, İstanbul, Eylül 2015. 613 sayfa, 4 kronolojik tablo, 18 harita, 258 plan/çizim, 44 s/b fotoğraf.

Bu kitap, ilk baskısının genişletilmiş halinden çevrilmiştir. İkinci basımda, ilk baskının hataları düzeltilmiş; Göbekli Tepe, Deyrü'l Medine, Fenike, Sinop, Nîmes, Londra ve Trier kentleri hakkında bölümler eklenmiş, çizimler artırılmıştır. Kitap, Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan ve Roma'daki kentleri arkeolojik bakış açısıyla incelemektedir. Kitap, MÖ 9000'lerle MS 4. yy arasındaki geniş bir zaman dilimiyle ilgilidir.

Giriş kısmı, Kentin Tanımı, Bilgi Kaynakları, Tarihlerin Belirlenmesi, Terminoloji Hakkında ve Pratik Bilgiler olmak üzere beş alt başlıkta düzenlenmiştir. Kitabın kuramsal çerçevesiyle kent kavramının kökenleriyle ilgili bilgiler Giriş kısmında sunulmuştur. Yazar, insan eylemliliğini değerlendirirken kullandığı kronolojik çerçeveyi Fernand Braudel'in *longue durée* (uzun vade) kuramına, kent kavramının kökenleriniyse Gordon Childe'in "The Urban Revolution" makalesine dayandırmaktadır.

"Yakınoğu ve Doğu Akdeniz Kentleri: Neolitik, Tunç Çağı ve Demir Çağı" başlıklı birinci kısım 11 bölüme ayrılmıştır. Bölümlerin başlangıcında yer alan kronoloji tabloları önemli tarihleri vurgulamaktadır. "Neolitik Çağ'da Yakınoğu'daki Kasaba ve Köyler" başlıklı birinci bölümde coğrafya, iklim, tarım, hayvancılık gibi kavramlar aktarıldıktan Neolitik merkezlerin gelişimi aktarılmaktadır. "Erken Sümer Kentleri" bölümünde, ilk kentlerin neden Güney Mezopotamya'da ortaya çıktığı ve Sümerler'in yazıyı geliştirmesinin nedenlerine cevap aranmaktadır. "Mezopotamya Kentleri: MÖ Üçüncü Binyıl Sonları ve İkinci Binyıl" başlıklı bölümde Ur ve Mari kentleriyle sarayı üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bölümde çevresel koşullar açıklandıktan sonra, Mohenjo-Daro ve Lothal örnekleriyle "İndus Vadisi Medeniyetleri Kentleri" incelenmektedir. Kitapta Mısır Uygarlığı'na iki bölüm ayrılmıştır. "Piramitler Ülkesi Mısır" adını taşıyan bölümde Abydos ve Sakkara'daki Arkaik Dönem mezarlarından anıtsal piramitlere geçiş dönemi üzerinde durulmaktadır. "MÖ İkinci Binyıl'da Mısır

Kentleri, Tapınakları ve Mezarları" bölümündeysen Amarna, Kahun, Teb, Buhen ve Abu Simbel gibi farklı yerleşimler ve buralardaki yapılar incelenmektedir. Knossos, Gournia, Akrotiri, Mykenai ve Pylos örnekleriyle açıklanan "Ege'deki Tunç Çağı Kasaba ve Kentleri" yedinci bölümün; Troya ve Hattuşa örnekleriyle anlatılan "Anadolu'daki Tunç Çağı Kentleri" sekizinci bölümün konusunu oluşturmaktadır. "Geç Tunç Çağı'nda Kıbrıslılar, Kenanlılar ve Levant Ticaret Kentleri" başlıklı dokuzuncu bölümde Doğu Akdeniz kıyı kentleri, bölgeler arasındaki ilişkileri vurgulamak amacıyla Enkomi

ve Ugarit kentleriyle Gelidonya ve Uluburun batıkları üzerinden incelenmiştir. "Demir Çağı'nda Yakınoğu Kentleri" başlıklı 10. bölümde devlet merkezleri üzerinde durulmaktadır. Asur, Frig, Urartu, Filistî, İbrani, Babil ve Akhemenid kentleriyle kral mezarları incelenmektedir. "Fenike ve Kartaca Kentleri" başlıklı son bölümde Tyros ve Kartaca anlatılmış, bunların sadece mimari gelişimleri değil, tarihsel gelişimleriyle Doğu Akdeniz için taşıdıkları önem de vurgulanmıştır.

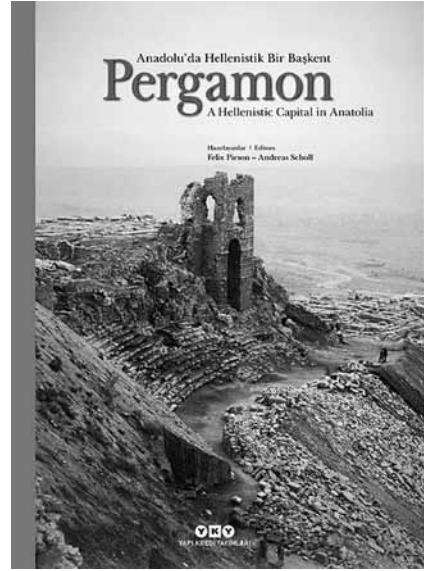
Kitabın ikinci kısmı "Yunan Kentleri" yedi bölümde incelenmiştir. "Demir Çağı'nda İlk Yunan Şehir Devletleri" başlıklı bölümde Yunan göçleri ve Yunan polislerinin yükselişini kapsayan tarihsel arkaplandan sonra Zagora ve Korinthos kentleri, Lefkandi ve Atina'daki mezarlıklarla Samos Heraionu'nun gelişimi anlatılmaktadır. Yunanistan'a Yakınoğu'dan gelen alfabe ve metal para kavramları da bu bölümde açıklanmaktadır. "Arkaik Yunan Kentleri I" başlığını taşıyan 13. bölümde Dor ve Ion düzenlerinin gelişimi, Yunanistan'daki Erken Dor düzenli tapınaklar ve Adalar'la İonia'daki Erken Ion düzenli tapınaklarla açıklanmaktadır. İonia ayaklanmasıyla Doğu Yunan kentlerinin bu ayaklanmada üstlendiği rolden bu bölümde bahsedilmektedir. "Arkaik Yunan Kentleri, II" bölümünde, Sparta ve Atina'nın kültürel, ekonomik ve askeri özellikleriyle kentsel gelişimine odaklanılmaktadır. Arkaik Dönem çömlekçiliğinin ve heykelticiliğinin de incelendiği bölümde Arkaik Dönem'le ilgili bütüncül bir anlayışa ulaşmak hedeflenmiştir. "Yunan Temenosları" başlığını taşıyan 15. bölüm tematik bir bölümdür; kırsal nitelikli Delphoi ve Olympia kutsal alanları, tarihsel gelişimleriyle sunulmaktadır. Delphoi'daki kehanet uygulamalarıyla Olympia'da düzenlenen olimpiyat oyunları da işlenen konulardır. 16. bölümde, "MÖ Beşinci Yüzyılda

Atina'ya odaklanmakta, Atina akropolisi ve agorasındaki yapılar ve evler incelenmektedir. "Geç Klasik Dönem'de Yunan Kentleri ve Temenosları" başlıklı bölümde, kent yaşamı, kırsal dini uygulamalar ve mezar gelenekleri; Epidauros tiyatrosu ve Asklepios kutsal alanı, Priene ve Olynthos'taki evler ve Vergina'yla Halikarnassos'taki kral mezarlarıyla anlatılmaktadır. "Hellenistik Kentler" başlıklı 18. bölümde, Pergamon, İskenderiye, Delos ve Sinop örnekleriyle Yunan mimari formlarının gelişimi ve çok kültürlü kentlerle coğrafyalara değinilmiş, Didyma Apollon tapınağına da yer verilmiştir.

"Antik İtalya ve Roma İmparatorluğu'nda Kentler" başlıklı üçüncü kısım yedi bölüme ayrılmıştır. "İtalya'daki Yunan ve Etrüsk Kentleri" bölümünde, Yunan koloni kentlerinin genel özelliklerinden ve Paestum'la Siracusa'nın kentsel gelişiminden bahsedilmiştir. Etrüskler'den genel hatlarıyla bahsedilmiş, kent, tapınak ve mezar mimarisi üzerinde durulmuştur. "Roma: Doğuşundan Cumhuriyet'in Sonuna" isimli 20. bölümde Roma'nın doğuşu, gelişimi ve kurduğu kolonilerden bahsedilmektedir. "Augustus Döneminde Roma" bölümünde, kentin Augustus döneminde geçirdiği değişimler ve inşa edilen anıtsal yapılar vurgulanmaktadır. "Başkentin Dışındaki İtalya" bölümü, Pompeii ve Ostia'nın, kentsel gelişimlerini incelemektedir. "Neron'dan Hadrianus'a Roma" bölümü Roma İmparatorluğu'nun öne çıkan farklı mimari tiplere göre düzenlenmiştir. "Roma Eyalet Kentleri" bölümünde hem Doğu'daki hem de Batı'daki eyalet kentlerinden bahsedilmekte, bir Roma kentini ne oluşturur sorusuna yanıt aranmakta ve bölgesel farklılıklar üzerinde durulmaktadır. Kitabın son bölümünde "Geç Antik Çağ'daki Dönüşümler" ele alınarak, Constantinus çağında Roma, Kudüs ve Konstantinopolis kentleri üzerinde durulmuştur.

Oldukça geniş coğrafi ve kronolojik kapsama sahip olan bu kitap nitelikli görsellerle desteklenmiştir. Metnin sonunda bulunan sözlük sayesinde kitap genel okuyuculara da hitap etmektedir. Ek Okumalar kısmı ve kapsamlı kaynakçasıyla araştırma yapmak isteyenlere yol göstericidir. Kitabın diğer bir özelliği ise çevrimiçi rehberi olmasıdır (<http://cw.routledge.com/textbooks/9780415498647>). Kitapta bahsedilen merkezlerin, kentlerin, yapıların fotoğraflarının ve bilgilerinin olduğu kronolojik bir zaman çizelgesinin de bulunduğu rehberde çok sayıda yardımcı web adresi de bulunmaktadır. Bu özelliğiyle benzerlerinden ayrılan kitap, antik kent arkeolojisi hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlerin okuması gereken bir kaynak olarak öne çıkmaktadır.

İpek Dağlı Dinçer

Pirson F. – Scholl A. (Eds.), *Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent Pergamon – A Hellenistic Capital in Anatolia Pergamon, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, 551 sayfa.*

Felix Pirson ve Andreas Scholl editörlüğünde hazırlanan kitap, Tüpraş ve Yapı Kredi Yayınları işbirliğiyle yayınlanan *Anadolu Uygarlıkları* serisinin dördüncü kitabıdır. "Araştırma ve Koruma", "Tarih ve Çevre", "Kent Gelişimi, Şehircilik ve Mimari", "İnsanların Yaşam Alanları" ve "Tanrıların Mekânları" şeklinde beş bölüme ayrılmış önsöz ve girişle beraber her makale Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmıştır.

Pergamon kazıları yıllardır Almanlarca yürütülmekte, Berlin'deki Pergamon Müzesi'ye buluntuların önemli kısmına ev sahipliği yapmaktadır. 2011/2012 yıllarında Berlin Devlet Müzeleri'nce "Pergamon: Bir Antik Dönem Metropolünün Panoraması" ve Almanca bir katalog hazırlanmıştır. Böylece Pergamon'a dair güncel Türkçe yayın eksiği Alman Arkeoloji Enstitülerinin ve Berlin Devlet Müzeleri Antik Eserler Koleksiyonu'nun dikkatini çekmiş, uzun yıllar kazı başkanlığını yürüten Wolfgang Radt'ın 2002'de yine Yapı Kredi tarafından yayınlanan *Pergamon* kitabının devamı sayılabilecek bu kitap yayına hazırlanmıştır.

Kazılarının tarihçesine odaklanan ilk bölüm, Ursula Kästner'in yazdığı *1900 Yılına Kadar Pergamon Kazılarının Tarihçesi*'yle başlamış, Humann'ın kazılarından, Büyük Sunağın taşınmasına izin veren belgelerden bahsedilmiş, Antik Eserler Koleksiyonu (Antiken Sammlung) arşivinden fotoğraf ve çizimler kullanılmıştır. İkincisi Dr. Wolfgang Radt'ın *20. Yüzyıldaki Pergamon Kazıları* makalesidir ve Dörpfeld'ten itibaren, özellikle yüzyılın erken dönemlerine ait müzecilik, restorasyon, kazı çalışmalarından bahsedilmiş, Alman Arkeoloji Enstitüleri Arşivlerinden fotoğraflar kullanılmıştır. 2005'ten

beri kazıları yürüten Prof. Dr. Felix Pirson'ın *Kent ve Çevresi: Gelenek ve Yenilik Arasında Pergamon Araştırmaları* yazısında gelenekten ve güncel çalışmalardan bahsedilmiş, kazıların akropolis çevresine yayılma sebepleri açıklanmış, kazı arşivinden fotoğraf ve haritalar kullanılmıştır. Andreas Scholl'ün, *Pergamon. Bir Antik Dönem Metropolünün Panoraması: Berlin'deki Pergamon Araştırmalarının Kaynaştırıcı Etkeni ve Vitrini Olarak Pergamon Sergisi* yazısında 2011/2012 yıllarında düzenlenen sergi vesilesiyle Berlin Müzeleri Antik Eserler Koleksiyonu Şubesi'nin geçmişten günümüze Pergamon çalışmalarından bahsedilmiştir. Sergi için yapılan işbirliklerine ve koleksiyonun toparlanmasına dair ayrıntılar verilmiş, sergiden fotoğraflar kullanılmıştır. Dr. Martin Bachmann'ın *Ortaya Çıkarmak ve Korumak: Pergamon'da 130 Yıllık Restorasyon Tarihçesi*'nde, kentin sistemli kazılar kadar eski restorasyon tarihçesinden ve güncel projelerden bahsedilmiştir. Bölüm, Büyük Sunak'ın götürülmesinin resmi yazışmalar alıntılanarak ve dönemin Alman bilim insanlarının bakış açısından aktarılması, eleştirilere rağmen kültürel mirasın korunmasının ortak bir görev olduğunun vurgulanması açısından önemlidir.

İkinci bölüm Dr. Barbara Horejs'ten *Tarih Öncesi Dönemde Pergamon ve Bakırçay (Kaikos) Ovası*'yla başlamış, Pergamon ve çevresinin Hellenistik Çağ araştırmalarının gölgesinde kalan tarihöncesi araştırmalar tarihinden bahsedilmiş, güncel çalışmalara değinilmiş ve Geç Tunç Çağı'na kadar veriler özetlenmiştir. İkinci makale Prof. Dr. Hans-Joachim Gehrke'den *Bir Antik Dönem Metropolünün Tarihçesi* başlığıyla sunulmuş ve Attalos Kral Soyunun tarihi anlatılmıştır. Sonraki makale, *Pergamon ve Çevresi: Ekonomik Kaynaklar, Taşra Yerleşmeleri ve Siyasi Gücün Temsili* başlığıyla Pirson ve Prof. Dr. Martin Zimmermann tarafından kaleme alınmış, Pergamon civarındaki kent-kırsal ilişkileri tarihi kaynaklarla arkeolojik veriler kıyaslanarak aktarılmış, kırsaldaki kaynaklar ve kentteki değişimler irdelenmiştir. Dördüncü makale Dr. Thomas Otten'in kentin Doğu Roma İmparatorluğu süresince gelişimini mimari parçalar ve mezar buluntuları eşliğinde anlattığı *Bizans Dönemi'nde Pergamon*'dur.

Üçüncü bölüm, Radt'tan *Antik Pergamon Kentinin Konumu ve Gelişimi*'yle başlamış ve Akropolisteki MÖ 2. Binyıl duvar kalıntılarında MS 7. yy'a olan süreç harita, rekonstrüksiyon ve fotoğraflar kullanılarak anlatılmıştır. İkinci makale yine Pirson'a ait *Hellenistik Dönem Pergamonu'nda Kentsel Alan ve Şehircilik*'tir. Bu çalışma akropolisin gelişiminin sosyo-kültürel açıdan incelenmesi bakımından dikkat çekicidir. Sonraki makale, *Pergamon Mimarisi ve Yapı Teknikleri*, Bachmann tarafından yazılmış ve

önceki çalışmalara bütünlükten uzak oldukları gerekçesiyle yazar tarafından getirilen eleştirilerin neticesinde topografi, yapı teknikleri, özgün mimari öğeler ve bunların siyasi yapıyla bağlantısı bütünlük içinde anlatılmıştır. Son olarak Dr. Henning Fahlbusch'un *Antik Pergamon'da Su Temini* çalışmasıyla bölüm sona ermektedir.

Dördüncü bölüm Dr. Helmut Müller'in *Bir Kent Olarak Pergamon: Kurumlar, Görevliler ve Halk* makalesiyle başlar. Torsten Zimmer'in (M.A.) *Basileia:Pergamon Sarayları'nın Bulunduğu Alan* çalışmasında Yukarı Kale'deki yapılar incelenmiştir. Dr. Martin Maischberger, *Tiyatro Kompleksi ve Dionysos Tapınağı*'nda tiyatro kazılarının tarihinden ve tiyatronun gelişiminden bahseder. Dr. Marianne Mathys, Verena Stappmanns ve Prof. Dr. Ralf von den Hoff'un birlikte yazdığı *Mimarisi, İşlevi ve Heykelleriyle Gymnasion* makalesinde mimarinin yanında heykeltraşi ve sosyo-kültürel altyapıya değinilir. Mathys'in hazırladığı diğer makale *Pergamon Agoraları*'dır ve her iki agoranın gelişimi anlatılırken bunların toplumsal altyapıları ve krallık-polis benzerlikleri vurgulanmıştır. Prof. Dr. Ulrike Wulf-Rheidt'in *Antik Pergamon Evlerinde Yaşam* makalesinde konut mimarisinin gelişimi rekonstrüksiyonlar yardımıyla anlatılmaktadır. Bölümün son makalesi Dr.Ute Kelp'ten *Pergamon Nekropoller*'i dir.

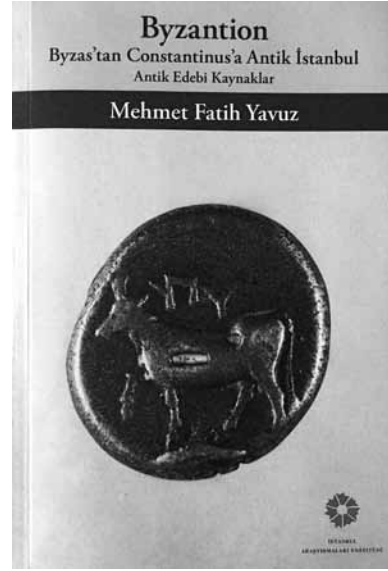
Son bölüm Dr.Soi Agelidis'in *Pergamon'da Tanrılar ve Kutsal Alanlar* makalesiyle başlamıştır. İkinci olarak Dr. Holger Schwarzer'in *Attaloslar ve Hükümdar Kültü'nde kentteki hükümdar kültürünün teorik ve plastik gelişimi* anlatılmıştır. Üçüncü olarak Dr.Güler Ateş'in *Pergamon'da Doğa ve Kült: Ana Tanrıça İnancı ve Doğal Kutsal Alanlar* makalesi, sonrasında Prof. Dr. Volkan Kästner'in *Athena Kutsal Alanı ve Sunak Terası* makaleleri bulunmaktadır. Scholl'ün *Pergamon Sunağı-Homeros'tan İlham Alan Bir Zeus Sarayı mı?* makalesinde sunak mimari ve edebi gelenekler aracılığıyla incelenmiştir. Yedinci sırada Dr. Jürgen W. Riethmüller'in *Pergamon Asklepieionu* ve sekizinci sırada Prof. Dr. Klaus Nohlen'in *İmparatorluk Kültüne Adanmış Bir Tapınak:Pergamon Traianeumu* makalesi yer almıştır. Dokuzuncu yazı Dr.Ulrich Mania'ya ait *Kızıl Avlu-Pergamon Pantheonu mu?* başlığıyla- dir ve yazarın *Pergamenische Forschungen* serisinde yayınlanan *Die Rote Halle in Pergamon.Ausstattung und Funktion* yayınından alıntılanmıştır. Kitabın son makalesi Dr.Ralf Grüssinger tarafından kaleme alınan *'Şeytanın Tahtının Bulunduğu Yer'-Pergamon'da İlk Hıristiyanlar*'dır. Kitap, güncel çalışmalarla bağlantılı olarak mimari, kentleşme, kültürel miras ve arkeoloji tarihi alanlarında önemli bilgiler sunmaktadır.

F. Nihal Köseoğlu

Yavuz, M. F., *Byzantion: Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul Antik Edebi Kaynaklar*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2014. 523 sayfa, Kaynakça ve Kısaltmalar 31 sayfa, Dizin 6 sayfa, 3 resim, 4 çizim.

Bugün üzerinde modern yerleşimin kurulu olduğu İstanbul, hem Avrupa hem de Asya kıtalarının birleşme noktasında bulunan konumu nedeniyle Antik Çağ'da oldukça önemli bir merkezdi. İstanbul'da son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda, kentin tarihinin MÖ 6000'lere kadar indiği saptanmıştır. Prehistorik Dönem'de muhtemelen küçük bir köy yerleşiminin bulunduğu alan, daha sonra tahmini olarak MÖ 7. yy. ortalarında, Büyük Kolonizasyon Dönemi'nde, kendilerine yeni yerler arayan kolonistler tarafından keşfedilmiştir. Megaralı kolonistler tarafından kurularak Byzantion adını alan kent, daha sonra MS 4. yy'da, Doğu Roma İmparatorluğu'na ve ardından Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmıştır. Tüm tarihi boyunca iskâna uğramış ve günümüzde de halen giderek artan bir biçimde yapılaşmaya maruz kalan İstanbul'da, Antik Byzantion'un izlerini saptayabilmek neredeyse imkânsız bir hale gelmiştir. Byzantion'da bugün izi saptanamayan kamu yapıları, kutsal alanlar, sur duvarları gibi mimari öğelerin varlığı Antik kaynaklarda konu edildiklerinden dolayı bilinmektedir. Kentin Antik Çağ tarihi, kuruluşu ve kentteki yapıları hakkında, yapılan arkeolojik kazılar vasıtasıyla çok az bilgi edinilmekte ve ortaya çıkan bu boşluk Antik Çağ kaynakları tarafından doldurmaktadır. Byzantion ve Kalkhedon'un kurulum alanı ve tarihi hakkında bilgi veren en erken kaynak MÖ 5. yy'a tarihlenmektedir ve bu tarihten itibaren birçok antik coğrafyacı, tarihçi, devlet adamı kendi döneminde veya öncesinde Byzantion'dan bahsetmektedir. Bizans Dönemi tarihçileri de, Constantinopolis olmadan önceki kent ve kentte bulunan yapılar hakkında birçok veri sunmuşlardır.

Mehmet Fatih Yavuz'un *Byzantion: Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul Antik Edebi Kaynaklar* isimli İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları'ndan çıkan kitabı, Byzantion'dan ve karşı kıyısında yer alan Kalkhedon'dan bahseden tüm antik kaynakları içeren bir yayın niteliğindedir. Kitabın kapsamı, Byzantion'un kuruluşundan başlayarak Constantinopolis olana kadar geçen süreyi içermektedir. Byzantion ve Kalkhedon'dan bahseden bütün Antik kaynaklar bir araya toplanmış ve bu iki kentin adının geçtiği pasajlara yer verilmiştir. Bu pasajlar, kaynağın orijinal dilinde, Eski Yunanca veya Latince olarak gösterilmekte ve hemen altına birebir Türkçe çevirilerinin yapıldığı görülmektedir. Kentin kuruluşundan MS 4. yy'a kadar olan süre içinde gelişen tarihi

olaylar, kronolojik bir sıra halinde anlatılmaktadır.

Giriş bölümünde, kitabın amacı, kapsamı ve yöntemi üzerinde durulmakta, ele alınan antik yazarlardan ve 16. – 20. yy'lar arasında bölgeyi gezen seyyah ve araştırmacıların eserlerinden bahsedilmektedir.

Kitabın diğer bölümlerinde, Byzantion ve Kalkhedon'un konumundan başlanarak, kentte bulunan yapılar, territoriumları, ekonomileri ve tarihsel süreçlerine yer verilmektedir. Her bölüm için kısa bir giriş metninin ardından, bölümle ilgili konulardan bahseden antik kaynakların pasajları, orijinal dilleri ve Türkçe çevirileriyle birlikte verilmiştir. Aynı yöntem esas alınarak, Byzantion ve Kalkhedon'un kuruluşları ve tarihsel süreçleri anlatılmaktadır. Bölgedeki Pers hâkimiyetinden başlanarak, Peloponnesos Savaşları, Makedonia Krallığı, Diadokhlar, Roma hâkimiyeti ve son olarak da kentin I. Constantinus tarafından Constantinopolis'e dönüştürülmesi, kronolojik bir çerçevede oldukça kapsamlı bir şekilde antik kaynaklar tarafından desteklenerek işlenmektedir.

Byzantion: Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul Antik Edebi Kaynaklar isimli kitap, Byzantion ve Kalkhedon'dan bahseden tüm antik kaynakların tarihsel süreç içerisinde kronolojik olarak aktarıldığı oldukça kapsamlı bir yayındır. Son yıllarda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda tekrar gündeme gelmiş olan Antik İstanbul ile ilgili yayınların azlığı dikkat çekmektedir. Özellikle Byzantion ve Kalkhedon ile ilgili birçok antik kaynağın modern dillere çevrilmemiş olduğu da görülmektedir. Bu bakımdan, İstanbul'un tarihine ilişkin tüm antik kaynakların bir arada, orijinal dilleri ve Türkçe çevirileri ile birlikte verildiği bu eser, arkeolojik verilerle birlikte değerlendirildiğinde, birçok araştırmacı için yol gösterir nitelikte olacaktır.

Nisan Lordoğlu

Arkeoloji Dünyasından

Van Bölgesi'ndeki Eski Çömlekçilik Gelenekleri Işığında Kırmızı Astarlı Parlak Urartu Çanak Çömleğinin Üretim Sürecinin Araştırılması ve Yeniden Üretim Denemeleri 2014-2015 Yılı Çalışmaları

Proje Hakkında

2014 yılında, geleneksel seramik üretimi yapılan Van'ın Bardakçı Köyü'nde kırmızı astarlı parlak Urartu çanak çömleğinin üretim zincirinin araştırılarak yeniden üretimi için deneysel ölçekli çalışmalara başlanmıştır. Demir Çağı'nın en önemli krallıklarından biri olan Urartu Krallığı yaşadığı süre boyunca Van ve çevresinde çok sayıda kültürel miras bırakmıştır. Bunlardan en önemlisi Urartu Kültürü'nün bir temsilcisi olan kırmızı astarlı ve açkılı çanak çömlektir. Urartu'ya özgü bu mal grubunun üretim aşamaları ve teknolojisi ile ilgili bilgilerimiz sınırlıdır ve bölgenin geleneksel seramik geçmişi yeterince araştırılmamıştır. Bu durum büyük bir bilgi açığını beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede gerçekleştirilmekte olan araştırma projesinin iki temel amacı vardır: İlki Urartu'ya özgü kırmızı renkli seramiğin kilin elde edilmesinden pişirme sürecinin sonuna kadar uygulamalı şekilde antik dönem koşullarında üretimini gerçekleştirmektir. İkinci ama aynı derecede önemli hedef ise Van-Bardakçı Köyü'nde yok olmaya yüz tutmuş geleneksel Bardakçı seramik üretimini ayrıntılarıyla belgelemektir. Üretim aşamaları, kilin yerel kil yataklarından çıkartılması, işlemeye hazır hale getirilmesi, işlenmesi, kap formlarının belirlenmesi, Bardakçı Köyü'ndeki kendine özgü seramik terminolojisinin kayıtlanması, pişirim süreçlerinin belgelenmesi şeklinde özetlenebilir. Böylece geleneksel

yöntemlerle üretilen seramik sanatına ilişkin kapsamlı bir bilgi birikimi sağlanmış olacak ve bu birikim etno- arkeolojik ve deneysel arkeoloji çalışmaları sırasında uygulamalı olarak değerlendirilecektir. Bu çerçevede şekillenen proje, disiplinler arası ve kolektif bir çalışmayı gerekli kıldığından arkeologlar, yerel seramik ustaları, seramik mühendisleri, modern seramik sanatı ile ilgilenen uzman ve sanatçıların katılımı ile zenginleştirilmektedir.

Çalışmalar

2014 yılındaki çalışmalar çoğunlukla Bardakçı Köyü'nde kullanılan yerel killerin özelliklerinin anlaşılması ve Urartu formlarının bu killere işlenişinin nasıl yapılabileceği üzerine yoğunlaşmıştır. "Kahçin" adı verilen yeşil kil ile ve "tandır toprağı" adı verilen kırmızımsı kil ile yonca ağızlı testi, tabak, kadeh, çanak, kâse gibi Urartu formları oluşturulmaya çalışılmış bu killerin formlar ile uyumlulukları ve işlenme süreçleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Urartu dönemindeki kralî atölyelerin kullandığı yerel killerin benzer veya

Bardakçı Köyü-Osman Eşme Atölyesinden bir Görünüm (A. Batmaz Arşivi)

Bardakçı Köyü-Köyde Seramik Pişirimi (A. Batmaz Arşivi)

Bardakçı Köyü-Osman Eşme Fırını (A. Batmaz Arşivi)

Resim 4 – Bardakçı Köyü-Urartu Form Denemeleri
(A. Batmaz Arşivi)

aynı kil yataklarından elde edildiği yapılan deneylerle anlaşılmaktadır. Ayrıca Van kentinin sıcaklık, nem ve mevsimsel ısı farkları gibi özellikleri ve bunun çanak çömlek üretimindeki etkileri Bardakçı çömlekçiliği için de geçerlidir.

Form ve kil üzerine yapılan çalışmalar 2015 yılında da sürdürülmüştür. 2015 Mayıs ve Ağustos aylarında kil yataklarından elde edilen toprağın seramik üretimi için işlenme aşamaları detaylı bir şekilde incelenmiş ve belgelenmiştir. Kilin çıkarılması, elenmesi işlenecek hale getirilmesi gibi uzun ve zor süreçlerin neredeyse aylar aldığı, kapların çekildikten sonra uygun hava koşullarında kurutulmasının istenen sonuca ulaşmada son derece önemli olduğu görülmektedir. Fırınlama işlerinin sonuna kadar köyün kendine özgü bir seramik terminolojisinin olduğu gözlenmiştir. Bu yerel isimler aynı zamanda kap formları, atölye aletleri ve çalışanları için de geçerlidir. Örneğin köyde *bavanik*, *kasik*, *kılçık* ismi verilen çeşitli formlar mevcuttur. Seramik ustasına kili hazırlayan kişiye *şagirt* denirken, kili ayakları ile ezerek işlenebilecek hale getiren kişiye çamurcu adı verilir. Benzer özgün isimlendirmelerin fırın ve pişirme süreçleri ve yakacak türleri için de olduğu anlaşılmaktadır.

Urartu kırmızı astarlı parlak seramiğini elde etmek için yerel killerden çok sayıda, küçük boyutlu deneme plakaları yapılmış ve kırmızı topraktan elde edilen astarlar ile uygulamalar gerçekleştirilerek pişirilmiştir. Tüm uygulamalar Urartu atölyelerinin izlediğini düşündüğümüz süreçler ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Form denemeleri için klasik uzun mile monte edilmiş ayakla dönen yataklı bir çarka sahip seramik tezgâhı kullanılmıştır. Fırında kullanılacak yakacak için çok miktarda ve çeşitte yerel bitkiler kullanılmaktadır. Çalı, diken, dal ve kuru ot tarzındaki bu bitkilerin aynı zamanda yerel isimleri de bulunmaktadır. Ateşi alttan verilen ve üst kısmında seramik yüklüğü bulunan yuvarlak formlu kerpiç fırında

Resim 5 – Bardakçı Köyü-Urartu Formu Oluşturma Çalışmaları (A. Batmaz Arşivi)

pişirim gerçekleştirilmektedir. Üretim denemelerinde kullanılan toprak türlerinden ve Urartu seramiğinden örnekler alınarak mineral ve kompozisyon vb. deneyleri gerçekleştirilmektedir.

Önümüzdeki yıllarda farklı kil türleriyle astar uygulamaları ve pişirimler gerçekleştirilmeye devam edilecektir. Hedef antik ve modern koşullarda bu seramiği ürettikten sonra halka öğretmektir. Aynı Avanos'ta olduğu gibi gerek yerel halka gerek bölgeyi ziyarete gelen turistlere günümüzden 2700 yıl önce yaşamış olan Urartu kültürüne ait çömlekçiliğin aktarılabilmesi ve hatta bizzat nasıl yapıldığı öğretilmesi Urartu kültürü ve bölge için çok önemli bir adım olacaktır.

Atilla Batmaz

Pisidia'da Yeni Bir Keşif: Altıkapılı Bizans Kaya Kilisesi

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün resmi izniyle *Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları* 16 Ağustos – 06 Eylül 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmamıza maddi olanak sağlayan Türk Tarih Kurumu'na ve Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'ne (AKMED) ne kadar teşekkür etsek azdır.

Kaya kilisesi 2015 yılı Kremna ve Çevresi yüzey araştırmalarında keşfedilmiştir. Burdur İli, Bucak İlçesi, Avdancık Köyü'nün kuzeybatısındaki sarp kayalık tepenin güney yamaçlarında yaklaşık 1040-1050 m. yükseltilerinde konumlanmaktadır. Kilisenin bulunduğu yere ulaşmak oldukça zahmetli ve tehlikelidir. Zira kiliseye çıkan yol oldukça diktir ve bu yol boyunca irili ufaklı çakıl taşların yoğun bir biçimde olduğu görülmüştür.

Kilise doğal bir mağaranın önünde oluşan küçük bir düzlemde yer almaktadır. Hemen önünde yuvarlak

Altıkapılı Kaya Kilisesi – Kremna ve Çevresi Araştırma Alanları 2015

Altıkapılı Kaya Kilisesi – Genel Görünüm

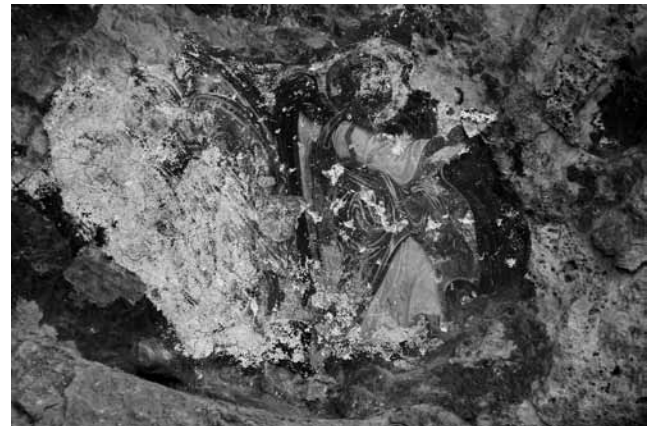
ağızlı içi sıvalı bir sarnıç bulunmaktadır. Bulunduğu yer yöre halkı tarafından Altıkapılı mevki olarak adlandırılmaktadır. Karapınar Köyü sakinleri, bu mevki de eskiden altı kapı olduğu, hatta 1970'li yıllarda kapılardan üçünün ayakta olduğu bilgisini vermişlerdir. Ancak geçen süre içinde definciler tarafından tamamen tahrip edilmiştir. Kilise, yaklaşık olarak 10.50x10.50 m ölçülerindedir. Tabanında dağınık halde siyah tesseralar bulunmuştur. Kuzeybatı köşesinde 1.60x0.80 m ölçülerinde bir mezar yer almaktadır. Kuzeyindeki küçük mağaranın önü taş duvarla örülmüş ve üzeri freskolarla kaplanmıştır.

Yüzeyde bu kanyı pekiştiren bol miktarda sıva ve boya izleri mevcuttur. Kilisenin esas önemli noktası apsisinin üstünde yer alan kayalığın üzerinde büyük bölümü tahrip durumda Hristiyanlıkla ilgili ikonaların bulunmasıdır.

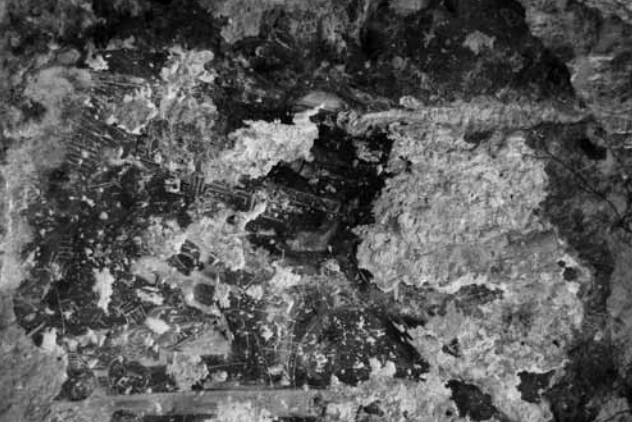
Freskolar incelendiğinde, tasvir edilen figürler (insan, melek, at) ağırlıklı olarak uzatılmış, yüzler ise genellikle narin ve gerçekçi yapılmıştır. Bir figürün giydiği elbisenin kat kat helozonik kıvrımlar halinde uçur gibi işlenmesi ve arka planda kale-sur duvarı gibi mimari formların kullanılması freskolarla ayrıntıya yer verildiğinin kanıtıdır. Elbise şekillerinin uçur gibi resmedilmesi ise ümitsizliğin yerini umuda yani kurtuluşa bıraktığının bir başka anlatım ifadesidir.

Kiliseye ait ikonalar heyecan verici güzellikte olup, Hristiyanlıkla ilgili önemli betimlerin resmedildiği görülür. Bunlar içerisinde Meryem'e müjde, Hz. İsa'ya tapınmaya gelen doğulu atlı kahin krallar ve mandorla içerisinde Meryem ikonaları yer almaktadır. Freskolarla graffiti yazılar-şekiller tespit edilmiş olup, ayrıca sonraki dönemlerde Yörükler tarafından üzerine stilize ceylan ve keçi figürlerinin çizildiği belgelenmiştir.

Bizans yöneticilerinin ve haleflerinin idaresi altında paganizmi bertaraf eden Hristiyanlık, kısa zamanda İmparatorluğun resmi tek dini haline gelince, bu yeni inancın mensupları kiliselerin duvarlarını dekore etmek amacıyla Hz. İsa ve onun yaşamına dair sahneleri tasvir etmeye başlamışlardır. Bizans ya da Hristiyanlık ikonaları olarak adlandırılan söz konusu tasvirler didaktik nitelikte olup, kilise duvarlarına freskolar halinde resmedilmiştir. MS 11-12. yy'lara ait olduğunu düşündüğümüz Altıkapılı Bizans Kaya Kilisesi, hümanist bir estetik tavrın gerçek bir anlatım biçimine dönüştüğü yapıdır. Üçüncü sezon araştırmasının en önemli tespitlerinden birini oluşturan ve bölge için tekil bir örnek olan Altıkapılı Bizans Kaya Kilisesi, hem bölgesel bir ibadethane veya ayin yeridir hem de Bizans kültürü ve sosyal yaşamı hakkında

Altıkapılı Kaya Kilisesi – Meryem'e Müjde Sahnesi

Altınkapılı Kaya Kilisesi – Hz. İsa'ya Tapınmaya Gelen Doğulu Atlı Kahinler

bilgiler sunan birincil bir kaynak niteliğine sahiptir. Kilisenin bir başka önemli özelliği ise Geç Bizans Dönemi ikonalarının gelişme gösterdiği Komnenos Hanedanlığı dönemine ait ikonalar ile sanatsal olarak bire bir ortak özelliklere ve gerçekçi tasvir estetiğine sahip olmasıdır. Bu bağlamda hanedanlığa bağlı toplumların bölgede dini mekanlarının yanı sıra, yerleşimler kurduğunu söylemek mümkündür. Böylece kilise, Pisidia'da Bizans ve ona bağlı toplumların varlığını bir kez daha gündeme getirmiştir. Nitekim verilen bilgiler, Pisidia'nın Bizans gizemini önemli bir ölçüde aydınlatacağı gibi, bölgede disiplinler arası çalışmalar yürüten profesyonel araştırmacılara da temel bir kaynak olacaktır.

Hüseyin Metin – Salih Soslu

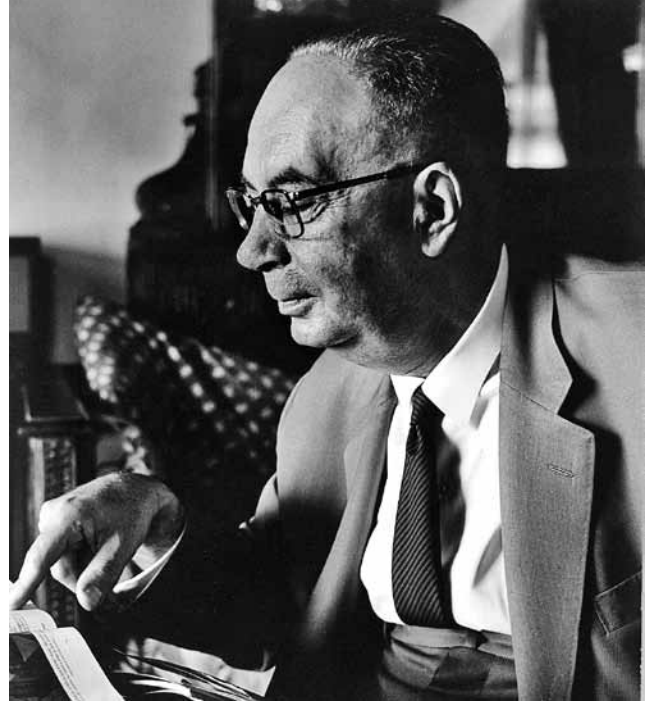
Hocalarımızın Hocası

Ord. Prof. Dr. Arif Müfid MANSEL'i Anma Toplantısı Düzenlendi (15.09.1905 - 18.01.1975)

İstanbul Üniversitesi Klâsik Arkeoloji Kürsüsünün kurucusu (1944) ve Edebiyat Fakültesi eski Dekanı (1954-1956) Ord. Prof. Dr. Arif Müfid MANSEL Hocamızı, *TEBE HABERLER*'in 40. sayısında ön duyurusunu yaptığımız üzere, Doğumunun 110. ve Vefatının 40. Yılında saygı, sevgi ve özlemlerle andık.

Kendisini genç kuşaklara bir nebze tanıtmak, onunla ilgili anılarımızı tazelemek, paylaşmak ve ismini Arkeoloji koridorunda yıllarca kullandığı 310 numaralı dershaneye vermek amacıyla 30 Eylül 2015 Çarşamba günü 13.00 - 16.30 saatlerinde düzenlediğimiz Toplantı, Fakültemizin Kurul Odasında, Pekiyi ile mezun ettiği üç öğrencisinin konuşmasıyla başladı.

Klâsik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Elif Tül Tulunay öğrencilik yıllarında ve arkeolog olarak katıldığı 1972 Perge Kazısı'nda hocasıyla ilgili edindiği izlenimleri ve lisans tezi ile sınavlara ilişkin

anılarını aktardı; onun “*Bir arkeoloğun nerede değil, nasıl kazı yaptığı önemlidir; hem iyi bir arkeolog şanslı olur*” sözlerinin hayatındaki önemini vurguladı.

Prof. Dr. Ahmet Vedat Çelgin, Arif Müfid MANSEL'in son asistanı olmaktan onur duyduğunu belirtti ve asistanlık yıllarındaki bazı anılarını bizimle paylaşarak Hocamızın ne kadar disiplinli ve yönlendirici kişiliğe sahip olduğunu dile getirdi.

Toplantıya sağlık sorunu nedeniyle gönderdiği sunumla katılabilen Yrd. Doç. Dr. Mustafa Büyükkolancı, öğrencilik hayatı boyunca MANSEL Hoca'nın odasına hiç girmediğini, lisans tezini kendisinden almadığını, fakat teslim aşamasında tanıştığı Arif Bey'in tezi inceleyerek beğeniyle değerlendirdiğini, bu olayın öğrencilik ve meslek hayatını yapıcı anlamda ne denli etkilediğini anlattı.

Arkeolog ve Paris Maurice Ravel Yüksek Konservatuvarı mezunu Keman sanatçısı Aylin Özen, Arif Hoca için Antonio Vivaldi'nin Dört Mevsim isimli eserinden, doğumu/ölümü çağrıştıran *İlkbahar* ve *Kış*'ı yorumladı.

Ardından, Hayatı ve Eserleriyle ilgili Posterlerin sergilendiği dinlenmelikte Arif Müfid Mansel Hoca'nın 110. Doğum Günü Pastası kesilerek ikram edildi.

Daha sonra, hazırlanmış isim plakasının katılımcılarla birlikte kapı lentosuna vidalanarak, Arkeoloji koridorundaki 310 numaralı Odaya “Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel Dershanesi” adının verilmesi ile toplantı sonlandı.

Ruhunuz şad olsun, Değerli Hocamız!

Elif Tül Tulunay

The Discovery of an Anatolian Empire / Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi Sempozyumu (14-15 Kasım 2015; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi)

“1914/1915 yıllarında Bedrich Hrozný, müttefik Avusturya-Macaristan ordusunun genç bir subayı olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde Çiviyazılı tablet arşivinde çalışma imkanı bulmuştur. I. Dünya Savaşı sürerken kendisi bu müzede özellikle o dönem için henüz okunamayan Hititçe tabletler üzerinde çalışmıştır. 15 Kasım 1915 tarihinde ise, Bedrich Hrozný, Berlin’de Önyasya Derneğinin düzenlediği bir konferans ile Hititçe’nin çözümünü ilan etmiştir. Meslektaşları Ernst Weidner’e göre bu tarih “Hititoloji biliminin doğum günüdür.”

14-15 Kasım 2015 tarihlerinde, Hititçenin çözümü ve Hititoloji biliminin doğuşunun 100. Yılı onuruna Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri ortaklığında uluslararası bir sempozyum ve bir sergi düzenlenmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri kütüphanesinde gerçekleşen ve 2 gün süren sempozyuma Türkiye’nin yanı sıra Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve Çek Cumhuriyeti’nden bilim insanları katılmış, sempozyum süresince Hattuşa ve diğer Hitit yerleşmelerinde yapılan kazıların tarihçesi ve ilk hafirler, Hititler ile ilgili yapılan ilk keşifler, çeşitli ülkelerde Hititoloji biliminin oluşum süreci ve günümüzdeki durumu, Hititçe’nin çözümünü gerçekleştiren Bedrich Hrozný’nin hayatı ve çalışmaları, Türkiye’deki müzelerde yer alan tablet arşivleri ve Hititoloji biliminin geleceği gibi konular üzerine 29 kadar bildiri sunulmuştur Sempozyuma paralel

THE DISCOVERY OF AN ANATOLIAN EMPIRE

Bir Anadolu İmparatorluğunun
Keşfi

In 1914/1915 Bedrich Hrozný, by then a young officer of the Austro-Hungarian armed forces, had the chance to work in the archive of cuneiform tablets at the Istanbul Archaeological Museum. During the ongoing World War, he was working on the so far undeciphered Hittite texts from Boğazköy-Hattusa excavated during the first systematic campaign 1908-1912. On November 15th 1915 he was able to announce the decipherment of the Hittite language at a lecture he gave in Berlin at the Near Eastern Society (Vorderasiatische Gesellschaft). Already his colleague Ernst Weidner referred this date as the “birth of Hittitology”.

1914/1915 yıllarında Bedrich Hrozný, müttefik Avusturya-Macaristan ordusunun genç bir subayı olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde Çiviyazılı tablet arşivinde çalışma imkanı bulmuştur. I. Dünya Savaşı sürerken kendisi bu müzede özellikle o dönem için henüz okunamayan Hititçe tabletler üzerinde çalışmıştır. 15 Kasım 1915 tarihinde ise, Bedrich Hrozný, Berlin’de Önyasya Derneği’nin (Vorderasiatische Gesellschaft) düzenlediği bir konferans ile Hititçe’nin çözümünü ilan etmiştir. Meslektaşları Ernst Weidner’e göre bu tarih “Hititoloji biliminin doğum günüdür.”

olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde, Osman Hamdi Bey’in çalışma odasının karşı salonunda düzenlenen ve ilk Boğazköy hafirleri Theodor Makridi Bey ile Hugo Winckler’e ait notlar, çizimler ve fotoğraflardan oluşan bir koleksiyonun yanı sıra, Boğazköy’deki ilk dönem kazılarında gün ışığına çıkarılmış buluntuların sergilendiği “The Discovery of an Anatolian Empire/ Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi Sergisi” ise 2016 Haziran ayına kadar devam etmektedir.

Metin Oral – Tolga Pelvanoğlu

Kazı-Araştırma

Adramytteion (Ören) 2015 Çalışmaları'nın Ardından

Bilimsel danışmanlığımızda ve Burhaniye Belediyesi'nin desteğinde sürdürülmekte olan "Adramytteion (Ören) Kentinin Kazı ve Onarım Çalışmaları"nın bu yılki arazi kampanyasının ardından, Burhaniye'de dördüncü yılını tamamladığımız kazı çalışmalarısıyla gelinen nokta, bilimsel hedeflerin yanı sıra, yerelde kültür bilincinin pekiştirilmesi ve yerelin sahip olduğu eşsiz bir değer olan Adramytteion'un farkındalığı için umut verici.

Arkeolojik değerler açısından ülkemizin zengin potansiyeli aşikârdır. Ancak elde olan bu değerlerin araştırılması, tanıtımı ve kültürel unsurlar olarak kullanımında halk olarak istenilen seviyede bilinçli olmadığımız da ayrı bir gerçektir. Bu noktada bilimsel hedeflerin yanı sıra, bu kültürel varlıkları, nesnel değerlerinden öte, sosyo-kültürel değerler olarak süregelen hayatın içerisinde benimseten bir vizyon sunma gerekliliği, akademisyenlere ayrı bir görev yüklemektedir. "Ören" gibi yaşayan bir antik kent modelinde bu vizyon, sürdürülebilir hayatın devamı açısından bir gereklilik durumunda olup, yerel halkın bu değeri doğru kullanımıyla birlikte, bilinçli beklentilerinin karşılanması için de vazgeçilmez bir fırsat sunmaktadır. Ören ve çevresindeki arkeolojik çalışmalar, odağına bilimsel hedeflerini almış olmakla birlikte, bölgede kültür odaklı bir turizm vizyonunun yaratılmasına da katkı sağlamaktadır. Bu nedenle öncelikle bu çalışmaların, yerelde, zihinlerdeki kazı algısının ötesinde bir anlayışla anlaşılması, benimsenmesi önemlidir.

2012 yılında, Ören'de kazı çalışmalarını başlattığımız zamanki yerel algı, bu çalışmaları ne ölçüde günümüz yerleşiminin kaderini çizebilecek bir projeler bütünü olarak görebildi, bilemiyorum. Spekülasyonlar, yersiz korkular, endişeler, bilgi yoksunluğunda kulaktan kulağa söylemler, tabii ki bu çabanın anlaşılmasında ve anlatılmasında olumsuz rol oynadı. Tüm önyargılarına rağmen gelinen noktada, yaşamları sit koşullarında devam eden ve etmek zorunda olan Örenliler'in, antik yerleşimde sahip oldukları kültürel mirası doğru kullandıklarında, bölgeyi bir kültür ve cazibe merkezi durumuna getirebilecekleri gerçeğini anlamaya başladıkları görülmektedir.

Yine bu vizyon paralelinde, çalışmaları kazılara paralel sürdürülüp tamamlanan "Koruma Amaçlı İmar Planı"nın Balıkesir Büyükşehir Belediyesi tarafından Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na iletilmiş olması sevindirici bir gelişmedir. Mevzuatın gerektirdiği uzman hocalarımız ve uzman ekibin, bilfiil

hane hane, sokak sokak gerçekleştirdiği çalışmalar 2014 yılı içerisinde nihayetlenirilmiş, iki cilt, ilgili ekler ve 1/5000 ile 1/1000lik planlar halinde teslim edilmişti. Bu çalışma Ören'in kendine has eşsiz dokuyla bir model olarak ileriki nesillere aktarılmasının miras belgesi niteliğindedir.

Diğer taraftan, kazı ve onarım çalışmalarına paralel olarak yürütülen çevre düzenlemeleriyle, 70'lerin ünlü sayfiye yeri olan Ören'in bahsettiğim vizyonda, yeniden bir cazibe merkezi haline gelmesi amacıyla ayrı çalışmalar başlatılmıştır. Gelinen aşamada, ilgili bölge koruma kuruluna iletilmiş ve detaylı görüşmeleri tamamlanmak üzere olan biri sergi ve tanıtım merkezi, diğer ikisi adeta yerleşimin geçmişine açılan pencereler niteliğinde parkurlar ve seyir tasarımları olmak üzere, toplam 3 ayrı proje bulunmaktadır.

"Ören - Adramytteion Antik Kenti Kültür Turizm ve Doğa Derneği"nin de kurulmasıyla, Burhaniyeliler'in, kültür odaklı turizm vasıtasıyla Ören'in yeniden bir cazibe merkezi haline getirilmesi ve turizm kalitesinin artırılması çevresindeki beklentilerinin, sistemli projeler bütünüyle karşılanabilir bir durum olduğu bilincinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada, "Burhaniye İş Adamları Derneği" ile yapılan görüşmeler ve bu vizyonda kendileriyle varılan mutabakat sevindirici bir diğer durum olmuştur.

2015 yılı itibariyle Adramytteion'da sürdürülen kazı ve onarım çalışmalarına, Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ile yeni ve sürekli bir proje daha eklenmiştir. Edremit'ten Ayvalık'a kadar uzanan bir sahayı odağına alan, "Adramytteion Etki Alanı" dahilindeki kültür varlıkları üzerine başlatılan bir "yüzey araştırması" projesinin ilk kampanyası gerçekleştirilmiştir. Burhaniye ve çevresinin kültürel değerleri, kendi konusunda uzman akademisyenlerin öncülüğünde,

Adramytteion – Adramytteion Egemenlik Alanı Yüzey Araştırması, Dedekaya Kale Yerleşimi

köy köy kayda alınmakta, bu değerler üzerine bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Önümüzdeki yıllarda da sürekli bir halde, kazı çalışmaları ve öncesinde sürdürülecek yüzey araştırmalarıyla, antik kentin ve bölgenin zengin kültür potansiyeli bilimsel olarak değerlendirilecek, kültür turizminin geliştirilmesi konusuna da önemli katkılarda bulunulacaktır.

Diğer taraftan, başkanlığımızda sürdürülen bu yeni yüzey araştırması projesi, bu yıl, Burhaniye ve Gömeç ilçeleri sınırlarında yer alan “Reşitköy Barajı, Bahadınlı Regülatörü ve Şahinler Pompaj Sulaması” proje alanında kalan taşınmaz kültür varlıklarının tespiti ve korunmasına yönelik uygulamaları belirlemek üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın görevlendirmesi ile, ayrıca içinde yer aldığımız bilim komisyonunun vazifelerinin gerçekleştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Komisyonumuz, proje sürecinde yapılması gereken çalışmaları ayrı bir rapor halinde ilgili bölge kuruluna iletmıştır.

Adramytteion – Adramytteion Egemenlik Alanı Yüzey Araştırması, Yıkıklar Yerleşimi Rölöve Çalışması

2015 yılı kazı çalışmalarında ise ağırlık, bugünkü Belediye Lojmanları’nın arkasında kalan (264 Ada 4 Parsel) ve 2013 yılında yapılan tespitlerden sonra gerekli tahsis işlemlerinin ardından “E Bölgesi” olarak adlandırılıp kazısına başlanan alanda açığa çıkarılan yapıya verilmiştir. Önceki senelerde liman doğrultusundan yapıya ulaşan antik caddeyle bağlantılı giriş kısmı yaklaşık 4 m dolgu altında kısmen açığa çıkarılan yapı bütünüünün üst evrelerindeki çalışmaların ardından, bu sene yapının daha erken evrelerine ait önemli ipuçları elde edilmiştir. Limana bakan girişin hemen önünde oldukça itinalı bir drenaj kanalına sahip yapının avlusu, zemin seviyesinde kısmen açığa çıkarılmıştır. İtinalı bir mozaik taban, yapının oldukça nitelikli bir kamu yapısı olduğunu göstermektedir. Birbirleriyle ilişkili dairesel motifler, merkezde bitkisel motifli bordür içerisinde geometrik düzenlemeler, benzerlerine MS 2-3. yy’larda rastladığımız örneklerle yakın durumuyla bizi karşılamıştır. Yine avlunun

Adramytteion – E Bölgesi, Mozaik Avlusuyla E Yapısı

sınırlarında, taban altı künk döşemesi ile drenajı sağlanan mozaikli alan, ıslak zemin olarak kullanım görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Üst örtüsünün tonozla geçildiği yapı, kentin kamusal donatılarının yorumlanabilen ve korunagelen somut ilk örneklerinden biri durumundadır. Önümüzdeki yıllarda devam eden çalışmalar bu çok önemli yapının kullanım detaylarını ortaya koyacaktır.

Bu yılki çalışmalarda diğer bir konsantrasyon, Üniversitemiz Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından tahsis edilen fonla gerçekleştirdiğimiz jeofizik çalışmalar üzerine olmuştur. 2012 yılındaki tespitlerimizle Kalkolitik Çağ’a kadar uzanan sürekli kültür katlarıyla gerek Adramytteion gerekse bölge arkeolojisi için büyük önem taşıyan Bergaz Tepe’deki bilimsel potansiyelin, önümüzdeki yıllarda alan açma yöntemiyle kazı programına dahil edilmesi öngörüldüğünden, 2015 yılı kampanyasında tepenin erken buluntu veren tüm doğu yamacının jeomanyetik ve jeoradar yöntemiyle taranması gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, kazılar kapsamında “C Bölgesi” olarak adlandırılan, Bizans Dönemi yapılarının yoğunlukta olduğu ve bu yılın kazılarında sondaj çalışmalarıyla içerisinde yeni bir kilise yapısının da tespit edildiği tüm bölgenin de, aynı metodla taranması tamamlanmıştır. Elde edilen

Adramytteion – Bergaz Tepe, Jeomanyetik Çalışmalar

jeomanyetik ve jeoradar sonuçlar, 2-3 boyutlu olarak değerlendirilecek olup, arkeolojik yorumlarıyla birlikte raporlandırılmıştır. Ayrıca jeofizik sonuçlar neticesinde oluşturulacak animasyon ve görüntüler dijital ortamda hazırlanmaktadır.

Diğer taraftan, Adramytteion Antik Kenti çevresinde, 2014 yılında başlamış olduğumuz jeoarkeolojik ve paleocoğrafik çalışmalara bu yıl da devam edilmiştir. Antik kent çevresindeki doğal ortam değişimleri ve arkeolojik tabakanın yayılımını belirlemek amacıyla Yrd. Doç. Dr. Levet Uncu tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, en derini 10 m'ye kadar inen delgi-sondajlar yapılmıştır. Sondajlarda genel stratigrafi, günümüzden 6000 yıl kadar önce anakaya üzerine gelen transgresif bir deniz ilerlemesiyle başlayıp, giderek derinleşen bir su ortamına doğru gidişi göstermektedir. Bu sığ denizel ortam, bol miktarda denizel fosil (*Cerastoderma glaucum* ve *Bittium sp.*) ve bitki kalıntısı (*Posidonia sp.*) içermekle birlikte, insana ait herhangi bir kültürel kalıntı barındırmamaktadır. Zamanla önce lagün daha sonra tatlı su gölüne dönüşen bu denizel ortam, Bergaz Tepe'nin doğusunda dalga etkisinden yoksun sakin bir ortamın (bir koy) varlığına işaret etmektedir. Bu tatlı su gölü, zaman içerisinde kuzey ve güneyden gelen taşkın materyalleri ile doldurulmuş ve üst kısmına doğru koyu renkli killerin biriktiği bir bataklık ortamı haline almıştır. Bergaz Tepe'nin doğu eteklerinde yaptığımız delgi sondajlarla bu bataklık ortamının, Erken Bizans Dönemi veya sonrasında büyük ölçüde doldurulmuş olduğu ortaya konulmuştur. Yer yer 1-1,5 metre kalınlığa ulaşan bu birimin üzerine, sık sık yatak değiştiren kuzeydeki Havran Çayı ve güneydeki Karınca Deresi tarafından getirilen kumlu çakıllı flüvyal (akarsu) depolar gelmektedir. Zaman içerisinde uzaklaşan dere yataklarına bağlı olarak alan, taşkın ovası sedimanlarından (açık renkli siltler) oluşan bugünkü ova yüzeyine dönüşmüştür. Anlaşıldığı üzere Adramytteion, günümüz Ören'inden farklı olarak bir yarımada özelliğindedir.

Resim 5
Adramytteion
– Bergaz Tepe,
Paleocoğrafya
Çalışmaları

2015 çalışmalarının diğer bir odağı, 2012 yılından bu yana antik kentin öğelerini ve kültür katlarını tespit etmek için sürdürdüğümüz test sondajı çalışmaları olmuştur. Bu sondajlardan ikisi, çalışmalar kapsamında "C Bölgesi" olarak adlandırılan ve önceki dönem kazılarında bir kilise, seramik fırını ve ilişkili mekanların açığa çıkarıldığı, günlük kullanım kazı evinin içinde bulunduğu alanda gerçekleştirilmiştir. Bu iki sondaj vasıtasıyla, Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen yeni bir kilise yapısı tespit edilmiştir. Kısmen açığa çıkarılan kilisenin tek apsisinin iç cephesi itinalı bir işçilikle bezenmiş fresklerle kaplıdır.

Bu yıl ki kazı kampanyamız dahilinde açtığımız diğer 14 test sondajı, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararı doğrultusunda, özel mülkiyette kalan parsellerde gerçekleştirilmiştir. "Sit Alanı" dahilinde, bugünkü pazar yeri çevresine ve ayrıca Ören'in en yüksek mevkiine yakın konumlanan su deposunun batısında, atıl durumdaki beton yapının

Adramytteion – C Bölgesi, Yeni Saptanan Orta Bizans Dönemi Kilisesi

Adramytteion – Test Sondajları, Roma Caddesi ve Geç Antik Çağ Gömüleri

kaldırılmasının devamında çevresine açılan sondajlarda, sit bütünlüğünü doğrulayan tespitler gerçekleştirilmiştir. Toplam 7 parselde açılan bu 14 sondajın hepsinden, Geç Antik Çağ mezarları, Roma Dönemi cadde ve sokak düzenlemeleri, daha erken evrelere ait kültür katlarına ait somut tespitlerle, Antik Kent'in kullanım evrelerine dair çok önemli ipuçları elde edilmiştir.

Bu noktada önemle vurgulamak istediğimiz bir husus bulunmaktadır. Adramytteion Antik Kenti'nde 2012 yılından bu yana sürdürdüğümüz çalışmalarda, kent topoğrafyası ve unsurlarını saptamak amacıyla sit alanı sınırları içerisinde birçok noktada açtığımız tespit sondajlarının hepsi, mevcut sit koşullarının da çizdiği antik kentin yayılım alanını doğrular nitelikte, Kent'in Kalkolitik Çağ'dan, Bizans Dönemi'nin sonuna dek yerleşim gördüğünü kültür katlarında yapılan somut tespitlerle ortaya koymuştur. Bu nedenle, günümüze dek barındırdığı bu eşsiz arkeolojik potansiyelini, 1950'lerden sit koşullarının son halini aldığı sürece kadar devam eden modern yapılaşmanın tahribatı haricinde, büyük oranda toprak altında koruyan ve bilimsel çalışmaların nispeten geç başladığı Adramytteion Antik Kenti'nin bütünsel olarak korunması ve geleceğe aktarılması ayrı önem taşımaktadır.

2012 yılında başlattığımız süreçteki tüm bu projeler bütünü, gelinen noktada çalışmaların bölge ihtiyaçları paralelinde ivmelenmesi sayesinde (baraj projesi, koruma amaçlı imar planı, modern ve antik doku birlikteliğinin yarattığı sorunlara dönük koruma bölge kuruluna iletilen talepler gibi) Üniversitemiz Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi başta olmak üzere, birçok farklı üniversitenin ilgili branşları için de sürdürülebilir atölyeler niteliği kazanmıştır. Böylelikle bölge çalışmalarına hizmet sağlayan bir araştırma ve uygulama merkezinin gerekliliği baş göstermiştir. Bu nedenle Üniversitemiz bünyesinde "Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kuzey Ege Arkeoloji Araştırmaları ve Uygulama Merkezi" kurulmuş,

Valilik ve Belediye ile yapılan temaslar neticesinde kurulan bu merkezin Ören'de yapılması için arazi tahsisi konusunda olumlu adımlar atılmıştır.

Önümüzdeki süreçte faal olarak çalışmalarına başlaması hedeflenen Merkez'in kuruluş amacı; Kuzey Ege Bölgesi başta olmak üzere, arkeolojik araştırmalar üzerine farklı disiplinlerle birlikte yapılacak çalışmalar için ortamın yaratılmasını; yeni araştırmaların teşviki, yapılan araştırmaların desteklenmesi ve ödüllendirilmesi, araştırmaların yayımlanması ve geniş kitlelere ulaşımının sağlanması için bilimsel toplantılar, araştırma gezileri düzenlenmesini; görsel materyaller, sergiler, çalıştaylar hazırlanmasını, ayrıca tüm bu çalışmalar için kütüphane, veri tabanı ve bilgi bankası hizmeti sunarak ulusal ve uluslararası, konu ile ilgili çalışma yapan diğer kurumlar ile işbirliği ve protokollerin yapılmasını sağlamak şeklinde özetlenebilir.

Adramytteion – E yapısı, Mozaik Taban

Kuruluşu aşamasında, bürokratik kanalda belirli bir ilerleme kaydettiğimiz bu merkezin hayata geçirilmesi yönündeki çalışmalarımız devam etmekte olup, her türlü kurumsal desteğin ilgili oluşumun ideal hedefler doğrultusunda sürdürülebilmesi için büyük yarar sağlayabileceğini ayrıca belirtmek isteriz.

Hüseyin Murat Özgen

Erzurum-Erzincan İlleri ve İlçeleri Yüzey Araştırması – 2015

2015 yılı Erzurum-Erzincan İlleri ve İlçeleri Yüzey Araştırması A. Ceylan başkanlığında 19 Ekim - 06 Kasım 2015 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Erzurum ilinde; Aşkale, Aziziye, Horasan, Köprüköy, Palandöken ve Yakutiye ilçelerinde, Erzincan ilinde ise; Otlukbeli ve Tercan ilçelerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Daha önce yapmış olduğumuz çalışmalar doğrultusunda gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarının bu seneki ayağı oldukça verimli geçmiştir. Bu çalışmalar sonucunda Erzincan ilinde 13 sit, 1 anıt; Erzurum ilinde ise 14 sit 2 anıt tespit edilmiştir. Toplamda 27 sit, 3 anıt kayıt altına alınmıştır.

Erzurum-Erzincan – Tilkitepe (Harçlı) Kalesi-Horasan 2015

Erzurum-Erzincan – Haydari (Dereboğazı) Kalesi-Palandöken 2015

Bölgenin Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağın'dan itibaren yerleşim gören özelliğe sahip olması, arkeolojik bakımdan hem zenginliği hem de çeşitliliği doğurmuştur. Çalışmamızın birinci aşamasında Erzincan ilinde yüzey araştırmalarında bulunduk. Bölgede, Otlukbeli ilçesinin 7 km kuzeyindeki Kalecik Kalesi, (İlk Tunç-Ortaçağ) yine Otlukbeli ilçesinin 2 km doğusundaki Kırantepe Kalesi (İlk Tunç, Erken Demir, Geç Demir ve boyalı Ortaçağ) ve ilçenin 6,5 km kuzeyindeki Yatak Kalesi'nde incelemeler gerçekleştirdik. Keramik verilerinden de anlaşılacağı üzere İlk Tunç Çağında yerleşim gören kaleler, stratejik durumundan dolayı daha sonraki dönemlerde de kullanılmıştır. Erzincan Tercan ilçesinde ise, höyük ağırlıklı yerleşmeler tespit edilmiştir. Dağ Çayırı Höyük, Çakmaklı Höyük, Kireçlitepe Höyük, Tarla Höyük, Turgutlu Höyük, Yazıören yerleşmesi bu merkezlerden bazılarıdır.

Erzurum ilinde ise çalışmalarımız, Aşkale, Aziziye, Horasan, Palandöken ve Yakutiye ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Aşkale'deki Kandilli ve Merdiven kaleleri stratejik bakımdan önemli kalelerdir. Yine bu anlamda tarihi İran-Doğubayazıt-Ağrı-Tahir Geçidi-Horasan-Hasankale-Erzurum tarihi yol güzergâhı üzerinde yer alan Harçlı Kalesi, Örentaş Kalesi, doğal ve tarihi yolları kontrol amaçlı yapılmış kalelerdir.

Bu kaleler çoğunlukla İlk Tunç Çağında yapılmış, daha sonra bölgedeki konar-göçer halklar tarafından kullanılmıştır. Bölgede gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarında bulduğumuz Demir Çağ dönemi kalelerindeki mimari izler, bu kalelerin daha önce yapıldığını ortaya koymaktadır. Kale mimarisinde daha çok büyük kesme taşlar ile örülmüş kuru duvar örgüsü mevcuttur. Palandöken Dağları eteklerindeki Urartu maden yataklarını ve önemli yolları kontrol altında tutmak için yapılmış olan kaleler, Dereboğazı (Haydari) Kalesi ve Dumlu Dağları eteklerindeki Akdağ I-II kaleleridir. Bu yerleşimlerin ve kalelerin coğrafi dağılımına bağlı olarak şunu ifade edebiliriz. Erzurum çevresindeki yerleşmelerin tipik özelliği; yerleşmede yüksek rakımlı yerlerin tercih edilmesi olmuştur. Bunda temel sebep güven içinde olma duygusu ve konar-göçer insan toplulukları için uygun su ve otlak bolluğu idi. Bununla birlikte hem tarım hem de hayvancılık ise daha çok rakımı düşük ve bereketli ovalarda yapılmıştır. Nitekim Erzurum yöresine ait ilk arkeolojik kanıtlar (Karaz-Güzelova-Pulur-Sos-Bulamaç vb.) höyüklerde bulunmuştur. Erzincan ve çevresi ise daha önceki çalışmalarımızla paralellik gösteren bir coğrafi dağılım göstermektedir.

Bölgede sürdüreceğimiz yüzey araştırmalarıyla beraber elde ettiğimiz bilimsel veriler, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin çözümlenememiş Eskiçağ problemleri

Erzurum-Erzincan – Yazıören Kalesi-Üzümlü 2015

Erzurum-Erzincan – Kalecik Kalesi-Erzincan 2014

*Erzurum-Erzincan – Ekinlik Köyü Koç Başlı Mezar Taşı-
Olur 2014*

için bir veri sağlamaktadır. Dileğimiz bu verilerin, bölgenin Eskiçağına ait çözülmeyi bekleyen kültürel, mimari ve sosyo-ekonomik problemlerine ışık tutmasıdır.

1998-2015 yılları arasında A. Ceylan başkanlığında Erzincan-Erzurum-Iğdır-Kars illeri ve ilçelerinde gerçekleştirmiş olduğumuz araştırmalar “Doğu Anadolu Araştırmaları I-II (Erzincan-Erzurum-Iğdır-Kars)” ismiyle iki cilt olarak yayınlanmıştır. Birinci cilt 2008 yılında Güneş Vakfı tarafından, ikinci cilt ise 2015 yılında Atatürk Üniversitesi tarafından basılmıştır.

Zor bir coğrafyada 17 yılı aşkın bir sürede 4 şehir, 36 ilçe, 2.214 köyde yürüttüğümüz bu çalışmalar sırasında 425.000 km’yi aşkın bir yol kat edilmiş olup, 500’ün üzerinde sit, 150’nin üzerinde anıt tespit edilmiştir. 18 yüksek lisans, 7 doktora tez çalışması tamamlanmış olup devam eden 6 yüksek lisans, 9 doktora tez çalışması bulunmaktadır. 415.256 fotoğraf, 5.800 dia, 900 GB video çekilmiş ve 2.145 mimari, 13.147 materyal çizimi yapılmıştır.

Bu çalışmalardan elde edilen en önemli sonuçlardan birisi de Türklerin Anadolu’ya 1071 yılında geldiği tezinin tarafımızca çürütülmüş olması ve bilim dünyasına kabul görmesinin sağlanmasıdır. Tespit edilen arkeolojik malzemeler ışığında (Kaya resimleri, taş heykeller, runik harfler, damgalar, koyun-koç başlı mezar taşları vb.) Türklerin Anadolu’ya girişlerinin 1071 yılından çok daha erken dönemlerde gerçekleştiği anlaşılmıştır. Bu arkeolojik materyaller Anadolu’daki Türklerin erken dönem kültürel malzemeleri olarak yorumlanmaktadır.

Bölgede yaptığımız çalışmaları uzun yıllar daha oldukça geniş ekibimizle birlikte devam ettirme isteğine sahibiz. Devam ettirilecek bu çalışmalar sayesinde bölge tarihi ve Türk tarihi açısından oldukça önemli sonuçlar elde edileceğine şüphemiz yoktur.

Yavuz Günaşdı

İzmir - Bayraklı Höyük’te Prehistorik Çalışmalar – 2015

İzmir’in Bayraklı ilçesinde, Yamanlar Dağı’nın eteğinde bulunan Bayraklı-Tepekule Höyüğü (Eski Smyrna) yaklaşık yüz dönümlük geniş bir alanı kaplar. 2014 yılından itibaren Ege Üniversitesi’nden Prof. Dr. Cumhuriyet Tanrıver başkanlığında kazılan Bayraklı Höyük’teki prehistorik kazılar 2015 yılında başlamıştır. Bu kazılar sayesinde şimdiye kadar Bayraklı’nın az bilinen prehistorik dönemleri aydınlatılmaya çalışılacaktır.

2015 yılı kazı sezonunda bütçenin sınırlı olması nedeniyle prehistorik kazılar tek bir alanda yürütülmüştür. Buna göre, daha önceki kazılarda H Açıması olarak adlandırılan açmanın içinde 5x5 m ölçülerinde bir kazı alanı belirlenmiştir. Daha önce bu alanda yürütülen kazı çalışmalarında, geç dönem tabakalarının kaldırılmış olması, başlangıç olarak H Açıması’nın tercih edilmesinde belirleyici olmuştur. Kazı alanının belirlenmesinin ardından, bu metnin yazarının dâhil olduğu bir ekip Ağustos 2015’de bir aylık bir süreçte H Açıması’ndaki kazıları yürütmüştür. H Açıması’ndaki çalışmalarda ekip üyesi olarak yer alan sevgili meslektaşım Arş. Gör. Dilek Öztürk Kınay ile yüksek lisans öğrencilerim Tuğçe Tiriş ve Fikret Aksoy’a içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca arazi çalışmalarına destek veren Ege ve Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden Ali Aktaş, Çağdaş Beyazdemir ve Alper Hepöz’e de teşekkürü borç bilirim.

Yayınlardan elde edilen bilgiler, H Açıması’ndaki en erken tabakanın Erken Demir Çağ’a tarihlendiğini ortaya koyar. MÖ 1050-1000 yılları arası olarak kabul edilen bu en erken tarih, “Oval Ev” olarak tanımlanan Protogeometrik Dönem yapısının (M.Ö. 925-900) hemen altından elde edilir. Her ne kadar E. Akurgal *Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*

İzmir - Bayraklı Höyük – Genel Görünüşü

İzmir - Bayraklı Höyük – H Açması Genel Görünüş

yayınının 14. sayfasında bu tabakanın altında da kazı çalışmalarına devam ettiklerini ve Troya VI ile benzerlik gösteren çanak çömleklerin ortaya çıkarıldığını ifade etse de, yayınlarda bunun ötesinde herhangi bir bilgi verilmemiştir.

H Açması'ndaki 2015 yılı kazıları sonucunda, açmanın Tunç Çağ tabakalarına inilmiştir. En üstteki I. Tabaka, bir *pithos* ve bu *pithosu* çevreleyen taş mimariyle temsil edilir. Çalışmalar sırasında, bu taşların hemen üzerine yerleştirilmiş *in situ* pişmiş toprak kaplar (4 adet) ele geçmiştir. Dolayısıyla buradaki taş mimari, duvardan ziyade, bir nevi *pithosu* çevreleyen taş dolgu olarak tanımlanabilir. Bahsi geçen taş dolgunun üzerinde ele geçen tüm kaplar, koyu yüzlü, kaba ve el yapımı olmalarıyla dikkati çeker. I. Tabaka çalışmaları sırasında çanak çömlek buluntuları dışında en dikkat çeken buluntuyu boynuzlu ocak altlıkları (?) oluşturur. Stilize boğa başını andıran bu objeler (2 adet), pişmiş topraktan yapılmıştır. Henüz çanak çömlek üzerine detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Ancak çanak çömlek üzerine yapılan ilk gözlemler söz konusu tabakanın Geç Tunç Çağ sonu gibi bir döneme tarihlendiği yönündedir. Kesin sonuçlar, detaylı çanak çömlek incelemeleri ve radyokarbon tarihlendirmelerden sonra elde edilecektir.

Açmanın güneydoğu köşesinde tespit edilen kerpiç bir fırın, açmanın II. Tabakasını temsil eder. 5.38 m seviyesinde tespit edilen bu fırın, 120x90 cm ölçülerindedir. Gerek fırın çevresinde, gerekse fırının batısındaki alanda gerçekleştirilen çalışmalar sonucu elde edilen çanak çömlek buluntuları, bu tabakanın daha çok krem-devetüyü tonlarında açık renk kaplarla temsil edildiğini ve yonca ağızlı testi gibi tipik kap formlarının ele geçtiğini ortaya koyar. Çanak çömlek dışında bir adet pişmiş toprak makara ve bir adet pişmiş toprak ağırşak ele geçen buluntular arasındadır. Çanak çömlek ve diğer buluntular göz önüne alındığında, bu tabakanın Geç Tunç Çağ'ın erken evresine tarihlenebileceğini anlaşıyor. Ancak nihai sonuçlar kapsamlı çalışmalardan sonra elde edilecektir.

Açmanın en alt tabakasını oluşturan III. Tabaka verileri, daha çok açmanın batısında tespit edilmiştir.

Kerpiç bir fırın ile tabanı sıvalı kerpiç bir tekne bu tabakaya tarihlenen mimari birimlerdir. Açmanın kuzeybatı köşesinde yer alan ve tabanı beyaz bir kille sıvanan 100x85 cm ölçülerindeki oval formlu bir kerpiç teknenin ne tür bir işleve sahip olduğu henüz anlaşılamamıştır. Zira bu tabakayla ilgili çalışmalar, kazı süresinin sona ermesi nedeniyle yarım kaldığı için buradaki çalışmaların gelecek sene devam etmesi planlanmaktadır. Bu tabakadan elde edilen çanak çömlekler değerlendirildiğinde, devetüyü ve krem astarlı gibi açık renk kaplarla birlikte ilk kez kırmızı astarlı malların da görülmeye başladığı dikkati çeker. Devetüyü ağızlı gaga ağızlı bir testi parçası ile kırmızı astarlı sepet kulplu bir çanak parçası, bu tabakayı tarihlendiren kap formları arasında yer alır. Söz konusu kaplar, ilk bakışta bu tabakanın Orta Tunç Çağ sonuna tarihlenebileceğini düşündürür.

Sonuç olarak, 2015 yılı kazıları neticesinde, H Açması'nın büyük oranda MÖ 2. binyılın ikinci yarısına yönelik tabakaları açığa çıkarılmıştır. Söz konusu tabakaların kesin tarihi, yukarıda da değinildiği gibi, detaylı çanak çömlek incelemeleri ve radyokarbon tarihlendirmeler sonrasında netlik kazanacaktır. Kazılan alan küçük boyutlu olduğu için şimdilik bahsi geçen dönemlerin yerleşim planı veya niteliği üzerine herhangi bir öneride bulunmak güçtür. Ancak eldeki veriler burasının en azından bir işlik olarak tanımlanabileceğini ortaya koyar. Daha kapsamlı sonuçlar 2016 yılında yapılması planlanan çalışmalarla sağlanacaktır.

Aylin Ü. Erdem

Karadeniz Ereğli Müzesi (Herakleia Pontike ve Tios/Tieion) Epigrafik Araştırmaları – 2015

Karadeniz Ereğli Müzesi'nde 2007 yılının yaz aylarında, Tios/Tieion (Zonguldak-Filyos) kazıları onursal başkanı emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Sümer Atasoy'un teşvikleri, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ve Karadeniz Ereğli Müze Müdürü Ahmet Mercan'ın izinleriyle, tarafımızdan epigrafik araştırmalar başlatılmıştır.

Bu epigrafik proje kapsamında, müzede bulunan yayımlanmamış Hellenic ve Latince yazıtların yayımlanmasına, daha önce yayımlanmış yazıtların yeniden gözden geçirilip gerek varsa düzeltmelerinin yapıp (*corrigenda*) eksikliklerinin tamamlanmasına (*addenda*) ve nihayetinde tüm yazıtların 2016 yılında Türkçe ve İngilizce çift dilli olarak bir katalog altında yayımlanmasına karar verilmiştir. 2015 senesine kadar gerek Filyos arkeolojik kazılarından gerekse Ereğli,

Karadeniz Ereğli
Müzesi – Mezar Stelleri

Devrek, Kilimli, Alaplı, Çaycuma ilçe merkezleri ve köylerinden müzeye yeni yazıtlar kazandırılması, çalışmanın aralıklarla devam ettirilmesine vesile olmuştur. 2015 senesine kadar müze epigrafik çalışmalarında, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen 45'i yeni 28'si yayımlanmış toplam 73 yazıtlı eser tespit edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Bu buluntular Karadeniz Ereğli'ye konumlanan Herakleia Pontike ile Tios/Tieion antik kentlerinin egemenlik alanlarına aittir.

Müzedeki yazıtların bir kısmı 19. yy'ın son çeyreğinden itibaren çeşitli seyyahların ve epigraf-eskiçağ tarihçilerinin kitap veya makalelerinde yayımlanmış olup, nihayetinde tüm yazıtlar L. Jonnes tarafından Herakleia Pontike antik kentinin ilk yazıt kataloğunda toplanmıştır (*I.Heraclea*). Müzede yaptığımız epigrafik çalışmalarımız sonucunda ise on yedisi mezar steli, biri onurlandırma niteliğindeki isim listesi, biri adak olmak üzere 19 yeni yazıt üç makale halinde yayımlanmıştır (Öztürk – Sönmez, 2009: 129–138; Öztürk – Sönmez, 2011, 155–166; Öztürk, 2016, 780–796). Ayrıca çalışmalarımıza ilişkin raporu da kapsayan tarihsel değerlendirmelerin yapıldığı bir metin de Sinop'ta düzenlenen *I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi*'nde sunulmuş ve bildiri kitabında yayımlanmıştır (Öztürk, 2013: 505–528.). Yayımlanmış yazıtların başlıkları, buluntu yerleri, müze envanter numaraları, dönemlerine ve türlerine şöyle sıralanabilir:

Roma Dönemi Onurlandırma Yazıtları:

1. İmparator *Claudius*'un onurlandırıldığı heykel kaidesi – Ereğli – A.99.1.81
2. İmparatorlar *Valentinianus* ve *Theodosius* ve *Arcadius*'un onurlandırıldığı kaide – Ereğli – A.99.1.73
3. Filozof *Iulius Pythagoras*'un *eponymos basi-leia* memuriyetini yürütmüş kızı *Iulia Pythias*'ın, *Severus Teimokrates* kızı *Severa* tarafından onurlandırılması (*addendum*) – Ereğli – 2002/52A

4. *Lucius Veditus Lepidus*'un bir yapıyı dekoruyla birlikte adaması vesilesiyle onurlandırıldığı arşitrav – Ereğli – 2002/46.A
5. *Damiourgos*'lar *Asklapiadas oğlu Polemarkhos*, *Pythas oğlu Staphylos*, *Asklapiadas oğlu Kleodikos*, *Demetrios oğlu Demetrios*, *Nigros oğlu Marcus Allienus*'un *epimeles*'likleri vesilesiyle bir yapı taşı üzerinde onurlandırılması – Ereğli – A.99.1.83

Roma Dönemi Mezar Yazıtları:

6. *Damatrios oğlu Aleksandros* ile *Aleksandros*'un eşi *Hegesandros* kızı *Basilissa*'nın mezarı – Kilimli – 2002/47 A
7. *Herakleides*'in genç oğlu *bouleutes* (meclis üyesi) *Aur(elius) Herakleides*; Genç *Herakleides*'in eşi *Aur(elia) Dionysiane Tryphosa*; Genç *Herakleides*'in oğlu, *bouleutes* (meclis üyesi) *Aur(elius) Thrasymedianos Herakleides*; *Thrasymedianos Herakleides*'in eşi *Aur(elia) Kharilampiane Olympias*'ın mezarı – Ereğli – A.99.1.22
8. *Apollonis*, nam-ı diğer *Moskhin*'in mezarı – Ereğli – A.99.1.66
9. *Herakleidas oğlu Bakkhos*'un mezarı (*corrigen-dum*) – Ereğli – A.99.1.61.
10. *Claudius Eurotas* ile eşi *Claudia Khara*'nın mezarı – Ereğli – A.99.1.65
11. *Demylos oğlu Dionysios* ile *Khresimos oğlu Hermaphilos*'un Mezarı – Ereğli? – 2002/8
12. *Herakleon oğlu Dionysios*'un mezar steli – Ereğli – A.00.4.1.
13. *Herakleitos oğlu Bebek Herakleitos*'un mezar steli – Ereğli – A. 1992-80
14. *Apollophanes* kızı *Hilara*'nın mezar taşı – Ereğli – 2003/175/A
15. *Herakleides* kızı *Iulia*'nın mezar steli – Ereğli – A.99.7.3

16. *Philippos*'un eşi, *Mikkos* kızı *Khryse*'nin mezar steli – Alaplı – A.95.6.1
17. *Tolas* kızı *Khrysea*'nin mezar steli – Ereğli – A.98.1.1
18. *Damatrios* oğlu *Koulios*, yılı; *Ponpeios* kızı *Basilis*'in mezarı – Kilimli – 2002/48A
19. Pantomimci *Krispos*'un mezar anıtı – Ereğli – A.99.1.53
20. *Menadros* oğlu *Ksenios*'un mezarı – Ereğli – A.00.10.3
21. *Tryphon* oğlu *Lucius*, eşi *Rufus* kızı *Khrysea*; *Hilaros*'un eşi *Proklos* kızı *Prokla*'nın mezarı – Ereğli – A.99.2.4
22. *Menios*'un ostotek mezarı – Ereğli – A.1992.78
23. *Olympikhos* oğlu *Olympikhos*'un mezarı – Ereğli – A.2001.895
24. *Pisandros* oğlu...*teas* ile *Pisandros*'un eşi *Parthenos*'un mezarı – Ereğli – A.2007/7 38
25. *Diliporis* oğlu *Pates* ile eşi *Philumena*'nın mezarı – Ereğli – E.28
26. *Pontianos*'un, eşi *Pontike*'nin, kızı *Pontiane*'nin ve oğlu? *Basileios*'un mezarı – Devrek – A.00.14.1 (*corrigendum*)
27. *Phronton* oğlu *Samandridas*'ın mezarı (*addendum*) – Ereğli – A.99.1.60
28. *Menianus* oğlu *Senianus*'un mezarı – Filyos – A.00.8.1
29. Çiftlik kahyaları (*oikonomos & oikonomissa*) *Tertius* ile *Auge*'nin mezarı – Ereğli – 2003/2A
30. *Timothos* oğlu *Timotheos*, eşi *Arkhelaios* kızı *Demetria* ve kızı *Tryphosa*'nın mezarı – Ereğli – A.95.3.1.
31. *Tryphon* kızı *Trophime*'nin mezarı – Ereğli – A.99.1.62
32. *Ksenokrates* oğlu *Tryphon*'un, oğlu *Domestikhos*'un, *Tryphon*'un eşi *Diogenes* kızı *Kale*'nin ostotek mezarı – Ereğli
33. *Herakleitos* kızı *Tryphosa*'nın mezarı – Alaplı – A.2005/1.A
34. *Karpos*'un eşi *Tykhe*'nin mezarı – Ereğli – A.99.1.64
35. *Artemidoros* oğlu ...*othes* ile ismi bilinmeyen oğlunun mezarı – Alaplı – 2007/87
36. İsimleri okunamayan bir karı-kocanın mezarı – Ereğli – A.95.1.16
37. İsmi okunamayan bir kişiye ait lahit mezar – Filyos – A.2002/49
38. İsmi belirtilmeyen bir kişinin (oyuncunun?) mezar epigramı – Ereğli – A.99.1.25

Bizans Dönemi Mezar Yazıtları:

39. *Aurelius Antonianus*?.....'un lahit mezar kapağı (*spolia*) – Ereğli – A.99.2.2
40. *Gregorius*'un lahit mezarı – Ereğli – A.99.1.23
41. *Nikolaos*'un arşitravdan devşirme mezarı – Ereğli – 2002/46.A

Roma ve Bizans Dönemi Adak Yazıtları:

42. *Asklepidoros*'un, kehanetin emri gereği *Herakles Aleksikakos*'a sunduğu adak – Devrek – A.2001/940
43. *Meter Theon* nezdinde *Hosios Dikaios Aleksandros*'a sunulan adak (*corrigendum*) – Gökçebey – A.00.14.2
44. Kucağında Bebek İsa'yı taşıyan Hz. Meryem betimli, “*Soter Hagia*” yazıtlı sütun başlığı – Ereğli – A.99.1.56

Monogram:

45. Φ ve P harflerinden oluşan monogramı taşıyan bir yapı taşı? – A.99.11.4

Bir kısmı Dor lehçesinin izlerini taşıyan Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait olan yeni yazıtlar; miltaşları, isim listesi, adaklar, mezar taşları ve fragmanlardan oluşmakta olup, kent ve bölgenin bilhassa kültür tarihi açısından önemli yeni bilgiler sunmaktadır. Önümüzdeki dönemde yayımlanacak yazıtların başlıkları ise türlerine göre şöyledir:

Roma Dönemi Miltaşı Yazıtları:

1. *Septimius Severus* Dönemi'ne ait Hellenic ve Latince miltaşı – Gökçebey – Etüdlük
2. *Caracalla* Dönemi Latince miltaşı – Gökçebey – 2010/39

Roma ve Bizans Dönemi Adak Yazıtları:

3. *Hieropoios Theodosius* oğlu *Aur(elius) Zeuksios*'un bilinmeyen bir tanrıya adası – Ereğli – 2011.13
4. *Marcus Aurelius Domitius Silius Marcianus*'un kurtuluşu için, Tanrıça *Ma*'ya sunduğu adak – Ereğli – A.00.11.1
5. Hristiyan bir vatandaşın kenti için *Kyrios*'a adası – Ereğli – A.99.1.19
6. *Aur(elius) Euretios*'un bronz bir tabak? adası – Ereğli – A.95.7.4

Roma Dönemi Onurlandırılma İsim Listesi:

7. Çift taraflı, 4 sütun, alfabetik 95 isim taşıyan isim listesi fragmanı – Filyos – 2003/177/A

Hellenistik Dönem Mezar Yazıtları:

8. *Eunike*'nin mezar taşı – Ereğli – Etüdlük

9. *Aristoboulos* oğlu *Olynthioslu Kallikrates*'in mezar taşı – Ereğli – Etüdlük

Roma Dönemi Mezar Yazıtları:

10. *Agathonikos* ile eşi *Glykon* kızı *Aurelia Glykia*'nın mezar steli – Ereğli – 2007.55A
11. *Ephebarkhos*'luk ve *paraphylaks*'lık yapmış *Aur(elius) Artemonianos Menios*'un mezar steli – Ereğli – A-2010/38
12. ...-*siphilos* oğlu *Clodius* ile *Clodius*'un eşi, *Dionys(ios?)* kızı *Dionysia*'nın ostotek mezarının kapağı – Alaplı – 2013/6 (A)
13. *Khryson* oğlu *Diomedes* ile *Diomedes*'in eşi, *Paterion* kızı *Cotta*'nın ostotek mezarı – Alaplı – 2012/29 (A)
14. *Ninos* oğlu *Dionysios*; *Dionysios* kızı *Kleopatra*'nın mezar steli – Gökçebey – 2010/40(A)
15. *Glykon* ile *Glykon*'un ailesinden birinin? mezar steli – Ereğli – A.1992.77
16. *Pontikos/Pontianos* oğlu *Gn(aeus) Aemilius*'ın amcası/dayısı *Soter* oğlu *M(arcus) [Aurelius?]* *Thalassios* tarafından yaptırılan mezar taşı – Devrek – Etüdlük
17. *Kalliponos*'un? ostotek mezarının kapağı – Ereğli – A.94.3.11
18. *Khrysogonos* oğlu? *[Aurelius?]* *Opikos Pasiphilos Aristos* ile *Khrysogonos*'un kızı *Aur(elia) Panmoiris*'in mezar taşı – Ereğli – 2011/26(A)-27(A)
19. *Polykhronios*'un mezar epigramı – Filyos – A.00.13.1
20. *Qu(intus) Vetina Palatinus Rufinianus Onesimos*, eşi *Antylla* ile çocuklarının mezar taşı (*heroon*) – Gökçebey
21. İsmi bilinmeyen bir *veteranus*'un mezar taşı – Devrek – Et. 354
22. ...-*apis*'in mezar steli – Ereğli – A.96.5.1

Fragman Yazıtlar:

23. Onurlandırma veya adağa ait fragman – Filyos – Etüdlük
24. Arşitrav üzerinde bulunan olasılıkla aynı metne ait iki fragman – Ereğli – Etüdlük
25. Kime ait olduğu anlaşılamayan ceza içeren mezar yazıtı fragmanı – Filyos – Etüdlük
26. İçeriği ve niteliği anlaşılamayan bir yazıt (*Aimilius?*) – Et.352b
27. İçeriği ve niteliği anlaşılamayan bir yazıt – Gökçebey – Etüdlük
28. İçeriği ve niteliği anlaşılamayan Bizans dönemine ait bir yapı yazıtı – Ereğli – Etüdlük

Müze çalışmasına teşvik eden emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Sümer Atasoy'a, çalışma iznini veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Karadeniz Ereğli Müze Müdürü Ahmet Mercan'a, çalışmalarımızı kolaylaştıran müze arkeologları Ünver Göçen ile Onur Arslan'a; çalışmaların ilk bölümüne (2007-2010) katkı olarak yazıtların okunmasında ve kayıt edilmesinde destek veren araştırmacı İhsan Fahri Sönmez'e ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk'e (Marmara Üni. Eskiçağ Tarihi) teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça:

IHeraclea *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Band 47: The Inscriptions of Heraclea Pontica.* L. Jonnes (Hrsg.), with a Prosopographia Heracleotica by W. Ameling, Bonn 1994.

Öztürk, B. – İ. F. Sönmez
2009 “New Inscriptions from the Karadeniz Ereğli Museum I”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 132: 129–138.

Öztürk, B. – İ. F. Sönmez
2011 “New Inscriptions from the Karadeniz Ereğli Museum II”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 137: 155–166.

Öztürk, B.
2013 “Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğli) Antik Kenti Epigrafik Araştırmaları ve Tarihsel Sonuçları”, N. Türker (ed.), *I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi Bildirileri*, 6-9 Ekim 2011, KATUDER, Sinop, Karabük: 505–528.

Öztürk, B.
2016 (Baskıda) “Karadeniz Ereğli Müzesi'nden Herakles Aleksikakos'a Sunulan Bir Adağın Düşündürdükleri”, *Vir Doctus Anatolicus. Studies in Memory of Sencer Şahin / Sencer Şahin Anısına Yazılar*, Kabalcı Yayınları, İstanbul: 780–796.

Bülent Öztürk

Kuzeybatı İran'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar 2012 – 2015

2002 yılından itibaren Prof. Dr. Alpaslan Ceylan başkanlığında Kafkasya, İran, Balkanlar ve Orta Asya'da tarihi ve arkeolojik araştırmalar yürütmekteyiz. 2013-2014 sezonundaki yüzey araştırmalarımızı Tebriz başta olmak üzere, Erdebil ve Urmiye'de sürdürdük. Çalışmalarımızı İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tarih Bölümünden Doç. Dr. Anıl Yılmaz, Kafkas Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Akın Bingöl, Erzincan Üniversitesi Tarih Bölümünden Yrd. Doç. Dr. İbrahim Üngör, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Yavuz Günaşdı ve Dr. Nezahat Ceylan ile birlikte yürüttük.

Hasanlı Yerleşmesi (İran/Urmia)

Kurganlı Tepeler (İran/Ahar)

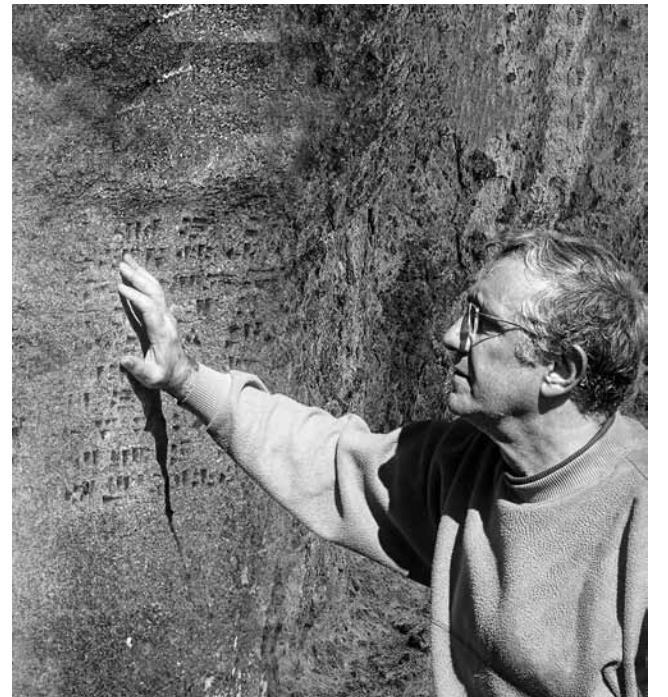
Bölgede daha önce yürüttüğümüz Urartu araştırmaları, Doğu Anadolu ve Kafkaslar'da Erken Dönem Türk İzleri araştırmaları kapsamında yeni bulgu ve bilgiler elde ettik. Özellikle sürdürdüğümüz yüzey araştırmaları sayesinde çok sayıda ortaya çıkarılmayı bekleyen arkeolojik merkez, kale, kurgan ve yerleşim yeri tespit ettik. Doğu Anadolu Bölgesi Kafkaslar ve Kuzey İran'ın eski çağ tarihi bakımından son derece önemli olan ve bölgede oldukça etkin olan Urartu uygarlığının güney sınırlarının belirlenmesine etki edecek merkezlerin tespiti bizleri oldukça memnun etti.

Çalışmalarımızın ilk etabını Urmia Gölü çevresinde gerçekleştirdik. Urartuların, İran coğrafyasındaki yayılım alanı kuzeybatıdır. Bu bölgenin önemli su kaynaklarını Urmia Gölü ve Hazar Denizi oluşturmaktadır.

Urmia Gölü 12 milyar m³ su hacmine sahip olmasına rağmen günümüzdeki yanlış uygulanan tarım politikaları ve kuraklıklar nedeni ile önemli derecede su kaybına uğramıştır. Tarihin erken dönemlerinden itibaren yerleşim gören Urmia Gölü çevresi, askeri ve kültürel açıdan kıymetli bir coğrafyadır. Ayrıca komşu ülkelerle ulaşım kolaylığı sağladığından stratejik yönden de önemli bir bölgedir. Urmia havzasında pek çok yerleşim bulunmaktadır. Bölgenin en tanınmış şehri Tebriz'in yanı sıra kendi adı ile tanımlanan Urmia şehri yerleşim açısından değerlidir. Urmia Gölü, Asur, Urartu, Med ve Akamenid yazılı kaynaklarında yer almıştır. Bölgenin eski çağ yerleşimleri arasında Temteme Mağarası, *Hacı Firuz Tepe*, *Dinha Tepe*, *Dalma Tepe*, *Yanık Tepe* sayılabilir.

Çalışmalarımızın ilk etabını Türkiye-İran sınırına yakın bölgede Urmia'ya 23 km uzaklıktaki *Aşağı İsmail Ağa Kalesi* ve *Yukarı İsmail Ağa Kalesi*'nde gerçekleştirdik. Bu bölge, Urartu kaynaklarında sıkça adı geçen bir bölgedir. Urartu Devleti'nin Kuzeybatı İran'daki yayılma faaliyetlerini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Yukarı İsmail Ağa Kalesi'nde ana kayaya yontulmuş bir Urartu Kaya mezarı da tipik Urartu kaya mezarı geleneğini yansıtmaktadır.

Çalışmalarımızın ikinci bölümünü Tebriz yakınlarındaki *Zülmabad Kalesi*, *Segendel Kalesi* ve *Ahar* yakınlarındaki *Evrenç Kalesi*, *Zerava Kalesi*, *Maskaran Bağları*'ndeki *Kalecik Kalesi*'nde gerçekleştirdik. *Segendel (Sığındıl) Kalesi*'ndeki (Seqendel, İran'ın Azerbaycan bölgesinde, Ahar'ın 30 km batısında ve Varzakan'ın 8 km doğusunda) *Sarduri* dönemine ait Urartu kitabesi, Urartu'nun bu bölgedeki askeri

Segendel/Seqendel/Sığındıl Yazıtı

faaliyetlerini kanıtlaması bakımından çok önemlidir.

Bölgede yürütmüş olduğumuz yüzey araştırmalarında Segendel Kalesi yakınlarındaki Kurganlı Tepeler (Zaga-Saka-Saga) kurganları bölgedeki eskiçağın kültürel çerçevesini anlamada yeni yorumlar getirebilecek bir özellik göstermektedir. Ancak bu kurganların orijinini ve eskiçağdaki yerini anlamak için kazı çalışmaları yapılması gereklidir.

Tarihi ve kültürel birikim bakımından çok önemli bir bölge olan Kuzeybatı İran, Doğu Anadolu, Kafkaslar ve Mezopotamya'nın tarihsel bölgeleri ile çok eski kültürel bağları bulunan önemli bir coğrafyadır. Ancak arkeolojik çalışmaların ve kazıların yetersizliği bu bölgenin Urartu-İskit-Med-Akamenid-Pers dönemindeki politik ve kültürel durumunu açıklamada biraz eksik bırakmaktadır. Bunun için bölgede yapılacak olan yüzey araştırmaları ve iki ülke bilim adamlarının yapacakları kazılar, Anadolu-İran-Kafkasya arasındaki eskiçağın kronolojik ve arkeolojik sorunları yeniden tanımlanabilir ve çözüm yolları üretilebilir.

Oktay Özgül

Nif (Olympos) Dağı Kazısı – 2015

İÜ “Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi” kapsamında onuncu kazı sezonunun (2006-2015) tamamlandığı 2015 yılında arazi çalışmalarımız, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni-ödenegi ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nin desteği (İÜ BAP Proje Nu. 51286 ve 54371) ile 20.07.-15.09.2015 tarihlerinde İzmir Nif Dağı Karamattepe, Ballicaoluk ve Başpınar alanlarında gerçekleştirilmiştir.

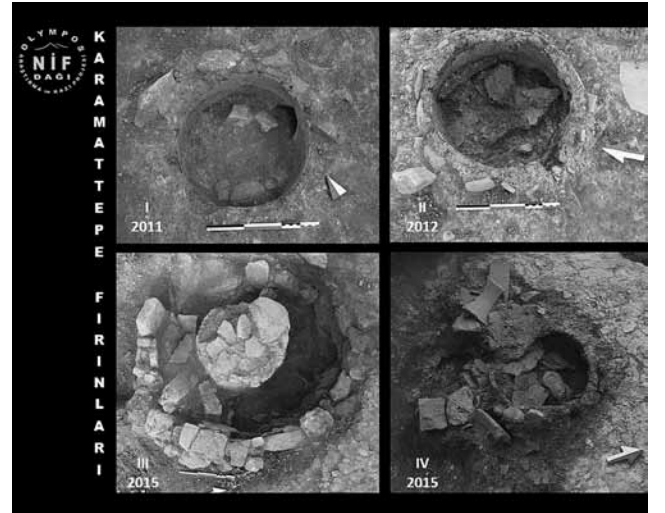
2015 çalışmalarımızı yürüten ve buluntularımızı değerlendiren bilimsel ekibimizde 14 Üniversitemizden toplam 58 kişi görev almış; ayrıca sosyal etkinliklerimize 4 öğretmen ve 1 keman sanatçısı katılmıştır:

Klâsik Arkeologlar: Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (Proje ve Kazı Başkanı/İÜ); Yrd. Doç. Dr. Müjde Peker (Ballicaoluk Projesi Başkanı ve Kazı Başkan Yardımcısı/İÜ); Doç. Dr. Daniş Baykan (Kazı Başkan Vekili-Metal Uzmanı/TÜ); Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Nüsmat/AKÜ); Dr. Selma Gün (Mimarî Uzmanı); Arş. Gör. İpek Dağlı (M.A./İÜ); Mustafa Bilgin (M.A./Keramik Uzmanı/PAÜ); Zehra Ceylancı (SÜ); Engin Kekeç (İÜ); Eylem Şevik (MSGSÜ); **Mimarlar:** Ülkü Demir (MSGSÜ); Pınar Geçkili (İTÜ); Hazal Türkmen (İTÜ); **Sanat Tarihçileri:** Prof. Dr. Üzlfat Özgümüş (Cam Uzmanı/İÜ); Öğr. Gör. Meltem Erdul Mergen (M.A./Kiremit Uzmanı/DEÜ); **Koruma-Onarım Uzmanı:** Öğr. Gör. Ceren

Baykan (M.A./TÜ); **Hititolog:** Yrd. Doç. Dr. Hasan Peker (İÜ); **Jeodezi Mühendisleri:** Kadir Can Öncül; Okan Özege; **Jeofizik Mühendisleri:** Prof. Dr. Aydın Büyüksaraç (BEÜ); Yrd. Doç. Dr. Özcan Bektaş (CÜ); Önder Öksüztepe (CÜ); Emin Kutay İnangu (CÜ); **Moleküler Biyoloji ve Genetik Uzmanları:** Doç. Dr. Ercan Arıcan (İÜ); Utku Can Atılgan (M.A./BEÜN); Arş. Gör. Nefize Ezgi Altınışık (İÜ); Dilan Bal (İÜ); Berceste Balcı (İÜ); Can Veysel Şoroğlu (İÜ); Burcu Yılmaz (İÜ); 2 harita teknikeri, çeşitli bilim dallarından 25 öğrenci ve **Bakanlık Temsilcisi:** Avni Selim Sağlam (Arkeolog/İzmir Arkeoloji Müzesi) ile **Resim Eğitimcileri:** Dr. Füsün Selen Bilginer; Saadet İvecen; **Okçuluk Antrenörü:** Aysel Babagür, **Tasarım-Kalıplama-Dikiş Eğitmeni:** Emel Gürcaner ve **Keman Sanatçısı-Arkeolog:** Aylin Özen.

Kazımıza sağlanan olanaklara, ekibimizin özveriyle çalışan üyelerine, Bakanlık temsilcimize, etkinliklerimize katılan herkese, özellikle kazımızı ziyaret eden ve bize çok yardımcı olan başta İzmir Valisi Sayın Mustafa Toprak olmak üzere, Torbalı ve Kemalpaşa Kaymakamları ile İlçe Jandarma Komutanlarına, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürü'ne, Torbalı Belediyesi Danışmanlarına ve ilgili çalışma arkadaşlarına, içten teşekkür ederiz.

KARAMATTEPE: Arkaik Yerleşim/Hellenistik Nekropolis alanının güneydoğu kesimindeki beş plankarede (toplam ondört açmada) kazı ve otuzyediy plankarede jeofizik araştırma yapılmıştır. 2015 yılının önemli bulguları arasında, 2014'te kısmen kazılabilen AA35a-AA35b açmaları sınırındaki Fırın-III ile bunun kuzey doğrultusunda AA33d açmasında ortaya çıkarılan Fırın-IV başta gelir. Bunlarla, metalürji işlevli fırın sayısı dörde ulaşmıştır. Fırın-III, daha önceki yıllarda çıkan “Fırın-I” ve “Fırın-II” ile 2015'te bulunan “Fırın-IV”ten, tip, boyut ve malzeme açısından oldukça farklıdır; orta desteğiyle

Nif (Olympos) Dağı Kazısı – Nif Dağı Karamattepe: Fırınlar (I-IV)

diğer üçünden ayrılan daha büyük boyutlu fırının yapımında moloz taş örgü ve çamur sıva kullanılmıştır.

Nif Dağı Kazısı metal buluntu ve fırınlarını çalışan Doç. Dr. Daniş Baykan, Karamattepe’de en az iki metal işliği evresi olduğunu, ilkinin MÖ 7. yy civarında, bronz döküm/bakır/gümüş metalürjisi; ikincisinin ise MÖ 546 sonrasında Pers ordusuna mühimmat sağlayan kurşun dökümü ve demir metalürjisi uygulamalarını içerdiğini düşünmektedir.

Fırın III’ün hemen güneyinde, içinden ölü hediyesi çıkmayan, Karamattepe kronolojisi koşutunda Hellenistik bir inhumasyon mezar (KM 19) da bulunmuştur:

KM 19: AA35d açmasının kuzeydoğu köşesinde, üzerinde kapak taşı bulunmayan, doğu-batı yönelimli, kepire oyulmuş, uzun ve kısa yan yüzeyleri yassı taşlarla takviye edilmiş, hafif kavisli dikdörtgen formu

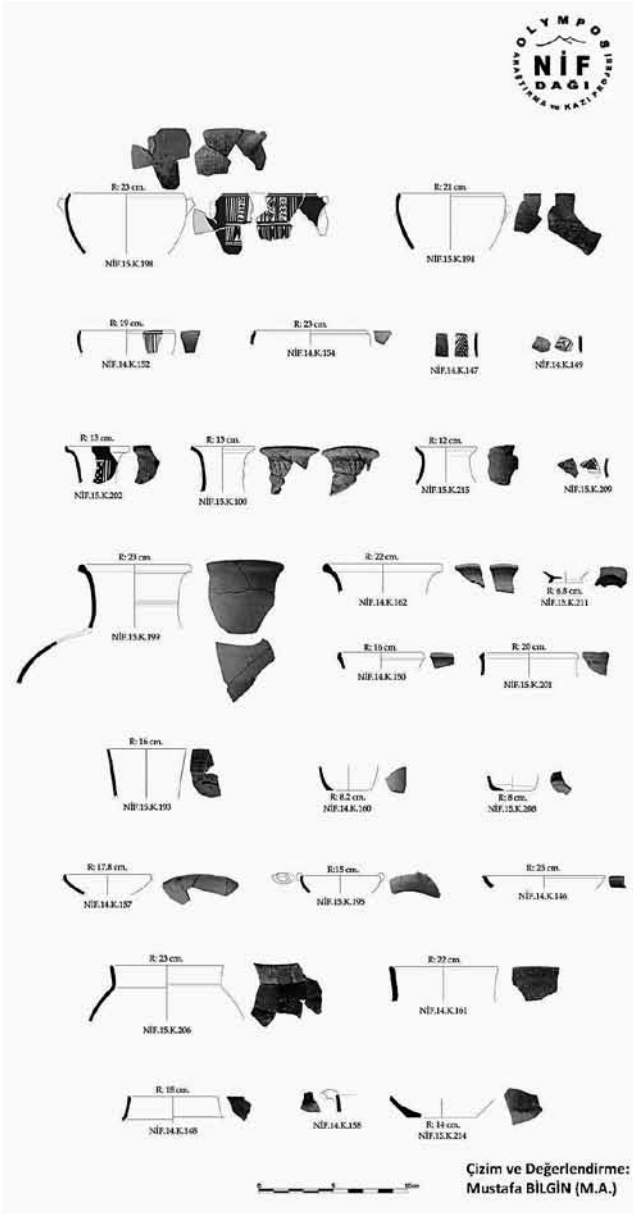
bir *inhumasyon* mezardır. Uzunluğu 1.82, iç genişliği 37-42; yüksekliği 38 cm olan mezardan, *in situ* konumda iyi korunagelmiş erişkin bir kadın iskeleti ile bir bebek bireye ait olduğu düşünülen kemik parçaları çıkmıştır. Bireyin cinsiyeti, *coxae* (kalça) kemiğinin *sciatic notch* bölümü ve *mandibulanın mental* çıkıntısına bakılarak tayin edilmiştir. Mezardan, bir adet sol *canine* (köpek dişi) DNA izolasyonu için alınmıştır.

Keramik: 2014’te AA34a açmasının kuzeydoğu köşesinde bir kısmı kazılabilmiş olan ve büyük bölümü AA33d açmasının güneydoğusunda yer alan derin *Bothros*, 2015 yılında tamamen temizlenmiştir. Karamattepe yerleşmesinin Geç Geometrik Dönem yapılarıyla ilişkilendirilebilecek en önemli buluntu konteksti olan *bothros* malzemesi içinde, döneminin form repertuarı hakkında fikir verebilecek 400’e yakın parça keramik tespit edilmiş ve uzman Mustafa Bilgin (M.A.) tarafından çizilip değerlendirilmiştir. Keramik buluntuların hiç biri tam durumda değildir; ancak birkaçı birleşebilen ve profil veren nitelikli parçalar, yakın merkezlerle karşılaştırma yapmaya olanak sağlamıştır. Bunlar arasında, gövdelerinin üst bölümleri bezemeli, derin çentikli *kotyle*; *tek kulplu testiye ait ağız kenarı ve boyun*; *amphora*; *sığ kâse*, *fincan* ve *pişirme çömlekleri* parçaları önemlidir.

Bothros harici keramik buluntulardan, Geç Geometrik/ Arkaik Dönem’e tarihlenen *kotyle/kuşlu kotyle*, *dinos*, *skyphos*, *krater*, *ticarî amphora* ve *küresel gövdeli düz dipli pişirme kapları* yanı sıra, Erken Hellenistik Dönem Attik (çok sayıda *kantharoi*) ve Bölgesel Özellikte Keramik örnekleri kayda değerdir. Özellikle ilk kez ele geçen bir *thymiaterion* parçasının ağız profili, MÖ 4. yy sonu, MÖ 3. yy başına tarihlendirilen *amphora* ve *hydria* formlarına benzemektedir.

Sikkeler: 2015 yılında Karamattepe’de 22 adet bronz sikke ele geçmiştir. Bunlardan yedisi III. Aleksandros ve III. Philippos dönemlerine tarihlenen Makedon kralî darparıdır. Ön yüzünde Herakles başı, arka yüzünde sopa ve sadak yer alan nadir sikke dışındaki diğer Makedon darparı “anonim” gruba dâhildirler. Bunların ön yüzlerinde kalkan, arka yüzlerinde miğfer vardır. Diğer onbeş sikke 8 farklı kent basımıdır: 6 Ephesos; 3 Kolophon, 1’er adet Elaia, Rhodos, Magnesia am Maiandros, Khios, Smyrna ve Miletos. Smyrna sikkesi (MÖ 3. yy) haricindekiler MÖ 4. yy’a aittir.

Metal Buluntular: 2015’te 38 adet ok ucu (36 demir+2 bronz) bulunan Karamattepe kazısında, 2006 yılından beri çıkan toplam ok ucu sayısı 434 adede (420 demir+14 bronz) ulaşmıştır. 7 Tip gösteren örnekler, ok uçlarının, şimdiye dek bilinen kronolojisini ve tipolojisini değiştirecek nitelikte veriler sunmaktadır.

Nif (Olympos) Dağı Kazısı – Nif Dağı Karamattepe: Bothros Buluntuları (2014-2015)

*Nif (Olympos)
Dağı Kazısı - Nif
Dağı Karamattepe:
Bronz Buluntular*

Ele geçen çok sayıdaki demir/bronz çivi, bronz iğne/levhacık ve diğer tüm metal obje parçaları, ayırt edilmeksizin temizlenip koruma-onarımı yapılarak tasniflenmiştir.

Bronz buluntulardan, tepesi yarım küre biçimli, 7,4 cm uzunluğundaki iğne; 4,4 cm uzunluğundaki Tip-7 ok ucu ve 3 cm uzunluğundaki Tip-5 ok ucu MÖ. 6. yy'a tarihlenmektedir. Kalıba döküm tekniğinde üretilen, ovoid formlu ve çapakları temizlenmemiş kurşun sapan tanelerinden bu yıl 2 adet (37,40 ve 35,90 gr ağırlıklarında) daha ele geçmiştir.

Arkeo-metalurjiye ait üretim artıkları (cevher/cüruf/kurşun döküm parçaları), ana kayaca oyulmuş çeşitli biçim/boyut/derinlikte çukurlar, kanallar, dikme oyukları ve fırınlar, birlikte irdelendiğinde, Karamattepe'deki metal işliklerinin anlaşılmasına ışık tutmaktadır.

Cam Buluntular: En ilgi çekici örnekler üretim artıklarıdır. Yeşilin tonlarında cam akıntıları ve bir külçe parçası Karamattepe'de cam üretimi de olabileceğine işaret etmektedir. Döküm tekniği ile yapılmış renksiz yüyük taşları ise Hellenistik örneklere benzemektedir.

Karamattepe, ilginç buluntularıyla, İzmir İli Nif Dağı'nın Arkaik ve Hellenistik Dönem'deki yaşamı, işlikleri, fırınları, ticareti, arkeo-metalurjisi ve ölü gömme geleneklerini aydınlatmaya devam etmektedir.

BALLICAOLUK: Karamattepe'nin yukarı yerleşimi olan Ballicaoluk Kalesi'nde kazı/sondaj/mimarî çizim çalışmaları 2015'te de Yrd. Doç. Dr. Müjde Peker gözetiminde, T18d-T19a, U18a-U18d, Z20a, Z20d, AC25b, AD25a ve AD25d açmalarında yapılmıştır.

T18-T19 plankarelerinde yer alan yüksek kayalık önündeki mağaralar ile bunlara bitleştirilmiş duvarların çevresinde yapılan temizlik/kısmî kazı sırasında, batı mağaranın önünde, kaçak kazı toprağı içinde, muhtemelen tahrip edilen/yıkılan bir duvardan dökülmüş fresk parçaları bulunmuştur. Ayrıca, düzlenerek kireçle sıvanmış kaya zeminine bazı oyuk/yuva/kanallar, kaya duvarına ise hatıl yuvaları ve bir niş açılmış olduğu görülmüştür.

U18a-U18d açmalarında, daha önce kısmen kaçak kazıldığı anlaşılan "sarnıç" temizlenmiştir. Yaklaşık 1,65 m çapında ve 0,85 m derinliğindeki, iç sıvası kısmen korunagelmiş sarnıcın (su çekme düzeneği veya örtülmesiyle ilgisi düşünülen), doğusunda dörtgen, kuzeydoğusunda yuvarlak formlu, kaya zeminine oyulmuş iki yuva vardır.

Tepenin kuzey yamacındaki Z20a açmasında, 2014'te kazılan mezarın (BOM 4) kuzeyinde, çatma kiremitli basit bir toprak mezar (BOM 5) bulunmuştur:

BOM 5: Batı-doğu doğrultulu, yaklaşık 1,80 m uzunluğunda, 0,40 cm genişliğindeki mezarın üzerine çatılmış ve dıştan taşlarla desteklenmiş kiremitlerden, kuzeydoğu, batı (baş) ve doğu (ayak) taraftakiler yerinde korunagelmiş, diğerleri ise mezarın içine düşmüş; iskeleti ve özellikle kafatasını tahrip etmiştir. İleri erişkin erkek birey, baş tarafta yarım, devamında iki büyük tam kiremitten oluşturulmuş mezar tabanı üzerine yatırılmıştır. Mezardan, birkaç tanımsız keramik parçası dışında, küçük buluntu ele geçmemiştir.

AD25a açmasının batı, AC25b açmasının doğu sınırındaki kuzey-güney doğrultulu, küçük moloz taşlarla örülmüş kuru duvar, kuzeydoğuya doğru takip edilmiş, fakat devam etmediği görülmüştür.

"Fırın?": AC25b açmasının orta kesiminde, yaklaşık 35-40 cm çapındaki dairesel formlu pişmiş toprak tabanı kısmen korunagelmiş olan, zemininde içinde demir tozları saptanan kırmızımsı toprak ve yakınında demir cürufu bulunan, bir "Fırın?" ortaya çıkmıştır. AD25d açmasında da ikinci bir fırının varlığı düşünülmektedir.

Keramik: 2015 yılı kazısında, Arkaik, Hellenistik ve Geç Antik Çağ'ın farklı safhalarına ait keramik ele geçen Ballicaoluk Yerleşmesi'nin erken tabakaları, Karamattepe ile paralellik göstermekte, her iki alanda da Klâsik Dönem'i temsil eden arkeolojik buluntulara rastlanmamaktadır. Erken Hellenistik Dönem'den itibaren, Karamattepe yalnızca nekropolis işlevi üstlenirken, Ballicaoluk'ta yerleşmenin tekrar kullanıldığı ele geçen keramik ve diğer buluntular (ör. dokumacılıkta kullanılan tezgâh ağırlıkları, keramik üretiminde kullanılan pişmiş toprak kalıp ve fırın istif ayraçları/destekleri) ile saptanmıştır. Özellikle açık kırmızı hamurlu, siyah astarlı Attik keramik parçaları bu dönemin tanımlanmasında belirleyici bir rol oynamakta; içe dönük kenarlı kâseler, balık tabakları, kantharoi ile dışa dönük kenarlı tabak parçaları dikkat çekmektedir. Hellenistik Attik Keramik dışında bölgesel özellik gösteren parçalar (içe dönük kenarlı kâseler ile krater parçaları) da ele geçmiştir.

Ballicaoluk Yerleşmesi'nin Geç Antik Çağ evresiyle (MS. 5.-7. yy) ilişkilendirilebilecek parçalardan çömlek, amphora, pithos ve süzgeçli kâse örnekleri, dönemin

kaba mutfak ve depolama kaplarının anlaşılması bakımından önemli buluntulardır.

Sikkeler: 2015 yılında Ballicaoluk'ta ikisi gümüş, dördü bronz toplam 6 adet sikke ele geçmiştir. Ön yüzlerinde arı arka yüzlerinde karşılıklı iki geyik protomu yer alan gümüş sikkeler Ephesos darbidir. Diğer dört bronz sikkeden biri Pergamon krallığına, ikisi Samos ve Smyrna kentlerine aittir. Pergamon darbında ön yüzde Athena başı arka yüzde Nike görülür. Samos sikkelerinin ön yüzünde Hera başı arka yüzünde aslan postu; Smyrna darbi sikkelerinin ön yüzünde sağa dönük bir baş, arka yüzünde ise Homeros görülür. Bir sikke kötü korunageldiğinden, tanımsızdır.

Metal Buluntular: Ballicaoluk 2015 metal buluntuları arasında, olasılıkla Hellenistik Döneme ait, piramidal formlu ve tepeden tek delikli olan kurşun tezgâh ya da olta (?) ağırlığı (372,35 gr, 7 cm) ilginçtir.

2015'te 3 adet Tip-1 demir ok ucunun bulunmasıyla, Ballicaoluk'ta çıkan toplam ok ucu sayısı 34 adede (30 demir+4 bronz) ulaşmıştır.

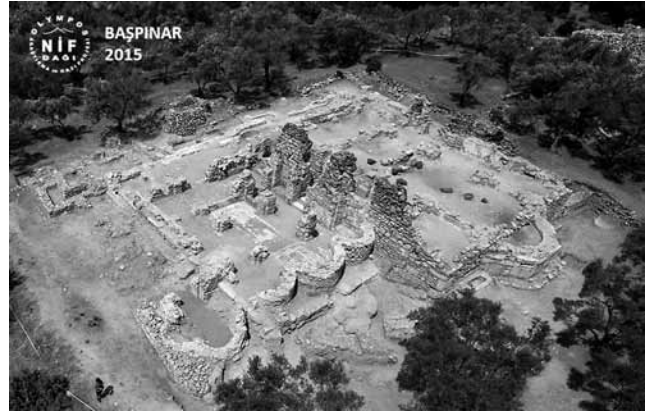
Kurşun Ağırlık
Hellenistik Dönem?

Nif (Olympos) Dağı
Kazısı – Nif Dağı
Ballicaoluk:
Kurşun Ağırlık

Ballicaoluk kazılarında da tıpkı Karamattepe'deki gibi cüruf ve işlenmesi tamamlanmamış yarı mamül metal buluntulara rastlanması ve bazı işlik izleri nedeniyle burada da bazı metalürji faaliyetleri yapıldığı düşünülmekteydi. 2015 kazısında rastlanılan fırın kalıntıları bu anlamda önem kazanmaktadır.

Cam: Ballicaoluk buluntuları arasında yüzeyi bozulmuş sarı bir yüzük taşı ilginçtir. Dönemini yorumlamak zordur. Bizans döneminin üfleme tekniği ile yapılmış tipik örneklerden biri, soluk mavi renkli, kulplu bir kandil parçasıdır. Bardaklar ise önceki buluntularla aynı özelliklere sahip oliv rengi ve yay tabanlıdır.

BAŞPINAR: Bizans Yapıları'ndaki kazı çalışmalarına, Kamulaştırma ve Koruma Çatısı Projesi hazırlıkları nedeniyle ara verilmiş, yalnızca 3 apsisli B yapısının doğusundaki temizlik sırasında açığa çıkan bir çatma kiremit mezar (BM 43) kazılmıştır.

Nif Dağı Başpinar: 2015 Hava Fotoğrafı

BM 43: Çatılmış kiremitlerle örtülü mezarın uzunluğu 220, eni 44-29 ve derinliği 23-36 cm'dir. Batı-doğu yönelimli mezarda bulunan 180 cm boyundaki iskelet *in situ* konumdadır; ancak doğal etkilerle parçalanarak, kötü korunagelmıştır. Çatma kiremitlerden biri kafatası ve gövdenin üzerine düştüğü için kemikler kırılmış, kafatası ele geçmemiştir *Coxae kemiğinin sciatic notch* bölümüne bakılarak bireyin cinsiyeti erkek olarak saptanmıştır. Diş aşınmaları ve kemiğin genel durumuna göre birey orta erişkindir. Herhangi bir mezar hediyesine rastlanmamıştır. 1 adet premolar (azı dişi) ve 1 canine (köpek dişi) DNA izolasyonu için alınmıştır.

Yapılar otlardan temizlenip, jeotekstiller kaldırıldıktan sonra, önceki yıllarda sağlamlştırılan sıvalar ile *opus sectile* döşeme kontrol edilerek gerekli uygulamalar yapılmış ve hava fotoğrafı çekilmiştir. Başpinar Yapıları'na ilişkin Dr. Selma Gün ile Arş. Gör. İpek Dağlı Dinçer (M.A.) tarafından 2014 yılında başlatılan *spolia* tespit çalışmaları 2015'te de devam etmiş, arazide ve Kazı Evi deposundaki devşirme taş malzemenin numaralanıp belgelenecek (fotoğraf, ölçüm-çizim, kayıt)

Nif (Olympos) Dağı Kazısı – Nif Dağı Başpinar:
Cam Buluntuları

kataloglanması, kireç ocağında yakılmak üzere parçalanmış mermerlerin yapıştirılarak tümlenmesi tamamlanmıştır. Bu çalışmayla, devşirme malzemenin taş cinsi, nereden getirildiği, kaç farklı yapıya ait olduğu, ikinci kullanımı sırasında değişiklik (*tırşlama, kesme, oyuk-kenet oluşturma vb.*) geçirip geçirmediği ve orijinal kullanımının hangi döneme ait olduğu gibi sorulara cevap aranmaktadır.

Cam: 2015 Bizans Dönemi cam buluntuları arasında, ortası göbekli, kenarları katlanmış dairevi renksiz pencere camı; yeşilin tonlarında çanaksız kadeh sapı ve cam ipliği bezemeli burma bilezik parçaları yoğundur. Kahverengi cam üzerine çarkla kazıma tekniği ile yapılmış, uzun gagasını yukarı doğru kaldıran bir kuş figürü betimli kap parçası oldukça ilginçtir ve olasılıkla, MS 9. yy'a ait Abbasi camları ile yakından ilişkilidir.

DAĞKIZILCA Nekropolisi'nde, 2015 yılında da özel arazide çalışılmaması önerisi doğrultusunda araştırma ve kazı yapılmamıştır. Bölge tarihi ve ölü gömme gelenekleri açısından büyük önem taşıyan bu alanda, biran önce kamulaştırma gerçekleştirilerek, jeofizik araştırma ve kazıya devam edilmesi içten dileğimizdir.

Etkinliklerimiz: Nif Dağı Kazısının onuncu sezonu olan 2015'te, Kazı Evimizde yakın çevre halkının büyük ilgi gösterdiği bir dizi sosyal faaliyet de gerçekleştirilmiştir: Eğitimcilerimiz, çocuklar için resim, patates baskısı ve mozaik; hanımlara yönelik etek/pantolon tasarımı/dikişi ve bir hafta süreyle herkesin katıldığı okçuluk çalışmaları yapmışlar; ödüllü yarışma ve turnuvalar düzenlemişlerdir. Etkinliklerimiz, 01 Eylül 2015 tarihinde, geniş katılımlı bir toplantıda tarafımdan sunulan "Onuncu Sezonunda Nif Dağı Kazısı" konulu bir konferans ve arkeolog sanatçımızın Keman Dinletisi ile sonlanmıştır.

İzmir İli Nif Dağı Kazısı'nın onuncu yıldönümünü kutlayacağımız 2016 yılında da, Kamulaştırma ile Çit, Koruma Çatısı ve Odeon projelerimizin de tamamlanmasıyla, gerek Kazı Alanları'mızda gerekse Dağkızılca'daki Kazı Evi'mizde sürdüreceğimiz çalışma ve etkinliklerin, ilginç buluntu ve sonuçlarla desteklenerek daha verimli ve yararlı olmasını, ayrıca bilimsel yayınlarımızın artarak devamını içtenlikle diliyor, meslektaşlarımızı ve ilgi duyan herkesi kazımızı ziyarete davet ediyoruz.

Elif Tül Tulunay

Nikaia (Bithynia) Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması Çalışmaları – 2015

2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle, Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara Üniversitesi) tarafından başlatılan epigrafik-tarihi, coğrafi yüzey araştırması, 2015 yılında Bilecik İli'nde, Bakanlık Temsilcisi Ali Ziyrek, Ezgi Demirhan (MÜ Yüksek Lisans Öğrencisi), Adem Gündüz (Arkeolog) ve Haralambos Nikolayadis'ten (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi, Yüksek Lisans Öğrencisi) oluşan bir ekiple gerçekleştirilmiştir. 2015 yılı çalışmasında çoğu yayımlanmamış toplam 54 yazıt kayıt altına alınmıştır. Bu yazıtlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Bu çalışmaya izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü/Kazı ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığı'na; finans desteği için Marmara Üniversitesi BAPKO'ya (Proje no. SOS-A- 080715-0352); yardımlarından ötürü Bilecik İli Osmaneli Kaymakamı Edip Çakıcı'ya, Osmaneli Belediye Başkanı Münür Şahin'e; Osmaneli Belediyesi Kültür İşleri Sorumlusu Remzi Öner'e; gösterdikleri

Nikaia – Bilecik İli Yenipazar İlçesi Selim Köyü

Nikaia – Bilecik İli İnhisar İlçesi Harmanköy

Env. No	Buluntu Yeri	Yazıtların İçerikleri
237	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Herakleides'in mezarı(?).
238	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	<i>INikaia</i> 1479 yazıt numarası ile yayımlanmış.
239	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Domitius(?) adında birisinin eşi için yaptırdığı bir yazıtın fragmanı.
240	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Lucia Annia Astilla'ya ait bir mezar yazıtı.
241	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Adı bilinmeyen bir kişinin mezar taşı.
242	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	İmparator Constantinus ile oğlu Constantius'a ait bir mil taşı.
243	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	İmparator Septimius Severus'a ait bir mil taşı.
244	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	İmparator Constantinus'a ait bir mil taşı.
245	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Epigenes kızı Meilesia adlı bir kadının mezar taşı.
246	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Herakleides oğlu ---thon'un mezar taşı.
247	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Adı bilinmeyen ama <i>gerusiastes</i> görevini yerine getirdiği anlaşılan birisinin anıtsal mezarına ait bir yazıt fragmanı.
248	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Apollonides oğlu Aiskhylos'un mezar taşı.
249	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	Maximus'un Zeus'a adağı.
250	Bilecik İli Gölpaazarı İlçesi.	<i>INikaia</i> 1472 yazıt numarası ile yayımlanmış.
251	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Marcus, Khrestos ve Ariston'un anne ve babaları için yaptırmış olduğu mezar taşı.
252	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1238 yazıt numarası ile yayımlanmış.
253	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Perseus oğlu adı bilinmeyen bir kişinin kendisi için yaptırdığı bir mezar stelinin fragmanı.
254	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Aurelius Glykon'un eşi Aurelia Khreste ile çocukları ve mirasçıları için yaptırdığı mezar taşı.
255	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Aurelius Iulianus ile Aurelia Iuliane'nin yeğenleri Aurelius Iulianus için yaptırdığı mezar taşı.
256	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Perseus kızı Apphia'nın eşi Khrestos için yaptırdığı mezar taşı.
257	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Dioteimos oğlu Papias'ın mezar taşı.
258	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Adı bilinmeyen bir kişiye ait bir mezar yazıt fragmanı.
259	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Geç Dönem'e ait bir mezar yazıtı.
260	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	Bakkhios oğlu Seuthes'in mezar steli.
261	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1357 yazıt numarası ile yayımlanmış.
262	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1387 yazıt numarası ile yayımlanmış.
263	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1459 yazıt numarası ile yayımlanmış.
264	Bilecik İli Yenipazar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1300 yazıt numarası ile yayımlanmış.
265	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	İmparator Gratianus Dönemi'ne ait bir mil taşı.
266	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Adı bilinmeyen kişi yada kişilerin -iranos adlı bir baba ile Secunda adındaki anne/annelerine yaptırdıkları mezar yazıtı.
267	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Pasikrates oğlu Arkesilaos'un kardeşi için yaptırdığı mezar anıtının yazıtı.
268	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Arkhestratos çocukları Arkesilaos ile Theodotos/Theodote'nin anneleri için yaptırdığı mezar anıtının yazıtı.
269	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Sousas oğlu Hieron ile eşi Moskhia'nın mezar steli.
270	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Sousas oğlu Methziomis'in(?) mezar steli.
271	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Thraphalias'ın(?) mezar steli.
272	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Trophime'nin mezar steli.

Env. No	Buluntu Yeri	Yazıtların İçerikleri
273	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Adı bilinmeyen bir kişinin babası için yaptırdığı mezar steli fragmanı.
274	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Yazıt fragmanı.
275	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Karamanlıca bir yazıt: "Taşçı Nikola'nın Hayratı".
276	Bilecik İli Osmaneli İlçesi.	Rufus adında birisinin yaptırdığı mezar steli.
277	Bilecik İli İnhisar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1245 yazıt numarası ile yayımlanmış. Söz konusu yazıtta <i>addendum</i> ve <i>corrigendum</i> yapıldı.
278	Bilecik İli İnhisar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1477 yazıt numarası ile yayımlanmış.
279	Bilecik İli İnhisar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1481 yazıt numarası ile yayımlanmış.
280	Bilecik İli İnhisar İlçesi.	Diogenes kızı Iulia'nın Asklepiodote için yaptırdığı bir mezar yazıtı(?) fragmanı.
281	Bilecik İli İnhisar İlçesi.	Adı okunamayan kişi ya da kişilerin mezar taşı.
282	Bilecik İli İnhisar İlçesi.	Yazıtın yan yüzleri tıraşlandığı için tam olarak okunamamakla birlikte; kişi ya da kişilerin anne ve başkaları için yaptırdığı mezar taşı.
283	Bilecik İli İnhisar İlçesi.	<i>INikaia</i> 1318 yazıt numarası ile yayımlanmış.
284	Bilecik İli Pazaryeri İlçesi.	<i>INikaia</i> 1551 yazıt numarası ile yayımlanmış.
285	Bilecik İli Merkez İlçe.	<i>INikaia</i> 1154 yazıt numarası ile yayımlanmış. Söz konusu yazıtta <i>corrigendum</i> yapıldı.
286	Bilecik İli Merkez İlçe.	<i>INikaia</i> 1125 yazıt numarası ile yayımlanmış. Söz konusu yazıtta <i>corrigendum</i> yapıldı.
287	Bilecik İli Merkez İlçe.	<i>INikaia</i> 1084 yazıt numarası ile yayımlanmış. Söz konusu yazıtta <i>corrigendum</i> (?) yapıldı.
288	Bilecik İli Merkez İlçe.	<i>INikaia</i> 1096 yazıt numarası ile yayımlanmış.
289	Bilecik İli İnhisar İlçesi.	Birçok kişi tarafından yapılan ölü onurlandırılması.
290	Bilecik İli Gölpazarı İlçesi.	Paidos ile Polyainos'un Hosios kai Dikaos'a adak yazıtı.
291	Bilecik İli Gölpazarı İlçesi.	Adı bilinmeyen kişilerin Hosios kai Dikaos'a adak yazıtı(?).

Nikaia – Bilecik İli Gölpazarı İlçesi

dostane ilişkileri için Türbeler Müzesi'nden Bakanlık Temsilcimiz Ali Ziyrek; Bilecik Arkeoloji Müzesi'nde görevli Arkeolog Abdurrahman Aktaş ile Sanat Tarihçisi Erdal Mean'a teşekkür ederiz.

Hüseyin Sami Öztürk – Ezgi Demirhan – Adem Gündüz – Haralambos Nikolayadis

Olba Kazıları – 2015

Mersin Silifke Olba Kazıları 2015 dönemi çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ve sağladığı öde-nekle; Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin mali katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Kazılara bakanlık temsilcisi olarak Amasya Müzesi'nden arkeolog Ferdi Aksoy katılmıştır.

Çalışmalar, daha önce belirlenen programa uygun olarak tiyatroda, Doğu Vadisi'ndeki manastırda, *akropolis* üzerinde belirlenen alanlarda ve ölü kültü ile ilgili olduğu belirlenen kaya kült alanlarında sürdürülmüştür.

Olba tiyatrosunda 2015 dönemi kazı çalışmalarına *proskenenin* batı kesimindeki alanda devam edilerek, dolgu toprağı içinde genel olarak Geç Antik Çağ karakterli seramik ve cam buluntularına rastlanmıştır. Ayrıca, *scaenae fronsa* ait kireçtaşı korniş ve sütun kaide parçaları da bu kesimde yapılan kazılarda açığa çıkartılmıştır. Kazılar *scaenae fronsun* mimari deko-rasyon şeması içinde yer alan ve "dörtgen niş - yarım

Olba Kazısı – Olba Mozaik

dairesel *aedicula*” tekrarlamasının batı kesimindeki son dekoratif elemanı olan dörtgen niş de ortaya çıkarılmıştır.

Tiyatro kazılarının sürdürülmesi ve tiyatronun başta *cavea* olmak üzere batı kesiminin de açılması ile ilgili olarak ciddi bir engel bulunmaktadır. Bunun nedeni, tiyatronun batı kesimi üzerinden geçen toprak yolun kaldırılmasındaki güçlüktür. Bu sorunun çözümlenmesi konusunda Adana Kültür Varlıklarını koruma Bölge Kurulu’na başvuru yapılmıştır. Olba’daki 2016 yılı çalışmaları sırasında bu sorunun çözümlenmesi ile kazıların sürdürülebilmesini ümit ediyoruz.

Olba Tiyatrosu’nda yapılan arkeolojik kazıların yanında sağlamlaştırma ve restorasyon projesinin uygulanmasına da devam edilmektedir. 2014 dönemi içinde gerekli malzeme koruma ve temizlik işlemleri yapılan *skene* orta girişine ait taş *lento* özgül konumuna yerleştirilmiştir. Bu işlemin yapılabilmesi için *skene* duvarındaki eksik yeni bloklarla tamamlanmıştır. Bunun için Silifke Taşucu Kocapınar Köyü’ndeki Medmar taş ocağından getirilen kireçtaşı bloklar kullanılarak; bunlar Eski Çağ teknolojisine uygun olarak kurşun dökülerek birbirine bağlanmıştır. *Skene* Binası’nın Batı Girişi’nin taş *lentosunun* özgül

Olba Kazısı – Prof. Dr. Fikret Yegül, Mozaik Üzerinde İnceleme Yaparken

konumuna yerleştirilebilmesi için, tiyatroyla ilgili yol sorununun çözümlenerek, bu kesimin kazısının tamamlanması gerekmektedir.

Olba Manastırı 2015 dönemi çalışmaları, 2014 yılında kazılmaya başlanan ve “M4” açmasında başlatılmıştır. Buradaki dolgu toprağının kaldırılması sonrasında ortaya çıkartılan daire planlı ve 2.30 m. çapında, çevresi taş duvarla örülmüş teknenin, yapıya ait bir vaftiz havuzu olabileceği düşünülmektedir. Tekne içindeki kazılara devam edilmesi sonrasında, içinde bir yangına ait izlerin de belirlendiği toprak dolgunun temizlenmesi sonucu, 1.15 m derinliğe ulaşıldığında bir taban mozağıne rastlanmıştır. Buradaki kazıların genişletilmesi sonucunda 6.61 m x 4.58 m boyutlarındaki bir alanı kaplayan ve bir Roma villasına ait olması gereken taban mozağı ortaya çıkmıştır. Mozaik taban iki farklı pano ve bunları birbirinden ayıran baklava dilimi motiflerinden oluşan geniş bordürden oluşmaktadır. Mozağın yapımında kullanılan *tessera* büyüklükleri 1 cm’den az olduğu için eser son derece ince ve özenli bir yapı göstermektedir. Çok sayıda renkli taş ve camın *tessera* yapımında kullanılmış olması; hatta bazılarında altın varak kullanılması, eserin renkliliğini, inceliğini ve gösterişini arttırmaktadır. Bu panolardan birisi tam olarak korunmuş durumdadır. Dikdörtgen biçimli panoda geometrik yıldız-baklava bezemelerinin arasında sekizgen içinde daire biçimindeki üç çerçeve yer almaktadır. Bu çerçevelerin her birinin içinde birer portre (personifikasyon) bulunmaktadır. Böylece, pano üzerinde yanlarda birer kadın ve ortada bir erkek olmak üzere olan toplam üç portre yer almaktadır. Bunların ikisinin tanımlanması, sahip oldukları Yunanca yazıtlar uyarınca güç değildir. Sağda “lüksü” simgeleyen Tryphe (kadın portresi) ve ortada “yaşamı” simgeleyen Bios (erkek portresi) vardır. Üçüncü çerçeve içinde yer alan kadın portresinin yanında ise “ΠΡΩ ΤΟ ΛΟΥΣΙΑ” yazıtı yer almaktadır. Tryphe portresi gibi elinde bir kâse tutarak betimlenen bu kadın portresinin “ilk banyo-yıkanma” personifikasyonu olması mümkün

görülmekte; bu da Eski Çağ'da "lüksü" çağrıştıran bir kavram olarak nitelenmektedir.

Bir diğer mekâna ait olan ve baklava bezemeli mozaik eşik kısmından geçildikten sonra ulaşılan diğer mozaik pano ise biri merkezde, diğeri dört köşede olmak üzere toplam beş dörtgen tablonun bulunduğu, giyoş bantların oluşturduğu gamalı haç örgü motifleri ile birleştirilen bir kompozisyon niteliğindedir. Bu tablolarından sadece üçü korunmuştur. Her bir tabloda birer *cupido* (kanatlı ve pelerinli melek) tasvir edilmektedir. Bunlardan biri lir, biri de çift *aulos* (flüt) çalmakta; diğeri ise, bir köpekle koşarken gösterilmektedir. Söz konusu mozaik özellikle Antiochia ad Orontem, Daphne ve Zeugma'daki benzerleri uyarınca MS 2. yy'ın ikinci yarısı ile 3. yy'ın ilk yarısı arasındaki döneme tarihlenmeleri olasıdır. Mozaik tabanın manastır kazılarında tespit edilmiş olmakla birlikte, manastırdan daha erken tarihli olan, aynı yerdeki bir Roma yapısına ait olduğu anlaşılmaktadır.

Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Restoratör Hüseyin Baş ve ekibi tarafından son derece titiz gerçekleştirilen başarılı bir çalışmanın sonunda yerinden taşınan mozaik taban, Silifke Müzesi bahçesinde ayrılan yerde koruma altına alınmış bulunmaktadır. Olba Kazı Ekibi olarak değerli mozaik en kısa sürede sergilenmesinin, Mersin'in turizm bakımından tanıtımı açısından çok önemli olacağı düşüncesindeyiz.

Mozaik tabanın kaldırılması sonrasında Olba manastırı içinde yer alan kiliseler içinde en büyük boyutlusu olan ve "Kuzey Kilisesi" olarak adlandırılan yapıda kazılar, bu yıl ilk kez başlatılmıştır. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi kazıları, ana *apsis* ile *apsisin* güney kesimindeki alanlarda gerçekleştirilmiştir Yapılan çalışmalar, kilisenin genel planı konusunda aydınlatıcı bilgiler sağlamış bulunmaktadır. Buna göre, yapı bir ana nef ve bunun iki tarafındaki birer yan neften oluşan bazilikal plana sahiptir. Kilisenin ana *apsisi*, Cilicia'daki kiliselerde başka örnekleri de bulunan ve küçük kesme taşlardan (paket) oluşturulan bir *synthronon* sahiptir. *Synthrononun* iki yanında, özellikle bölge kiliselerinde yaygın olduğu üzere, birer yan odanın (*pastophorion*) bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu yan odalardan güneyde yer alan *diakonikon* da (din adamı kıyafetleri ve liturjik eşyaların yerleştirildiği bölüm) 2015 yılındaki kazılarımızda açığa çıkartılmıştır. *Diakonikon* tabanı, kaliteli işçiliğin görüldüğü *opus sectile* döşemeye sahip bulunmakta, ayrıca, ana nefin tabanında da ait *opus sectile* döşemenin yer aldığı izlenmektedir. Manastırdaki kazı çalışmaları, yapının planının yenilenmesi gereğini de ortaya koymaktadır. Bu konuda kazı dönemi içinde Mimar Ahmet Mutlu

Olba Kazısı – Mozaik'in İlk Kez Bulunduğu Alan

Olba Kazısı – Olba'da Bulunan Mozaik'in Panolar Halinde Taşınması

başkanlığında bir ekip, yapı üzerinde çalışmalar gerçekleştirmiştir. Öte yandan Olba genelinde ayrıntılı hava fotoğrafları çalışması gerçekleştirilmiştir.

Olba'da Doğu Vadisi içinde yer alan *nekropolis* alanları içinde ölü kültü kapsamındaki kurban, libasyon ya da ölü yemeği gibi ritüelleriyle bağlantılı bulunan kaya düzenlemelerinin varlığı dikkat çekicidir. Önceki yıllarda başlatılan kazılar 2015 çalışma döneminde de Doğu Vadisi'nin batı yamacında yer alan ve "Doğu Vadisi Kurban Alanı" olarak adlandırılan kesimde

sürdürülmüştür. Olba 2015 çalışmaları kapsamında kentin yerleşim tarihi ve özellikle de *akropolis* üzerindeki yerleşimin niteliği konusunda bilgiler veren *akropolis* açmalarında da devam ettirilmiştir.

Öğr. Gör. Tuna Akçay'ın projelendirmesiyle Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin maddi desteğiyle Olba'da ilk kez bu yıl çağrılı fotoğraf yarışması düzenlenmiştir. Antik kentin fotoğraflandığı yarışmada jüri üyelerini Olba Kazı Başkanı Prof. Dr. A. Emel Erten, Olba Kazı Bşk. Yrd. Okt. Murat Özyıldırım, Olba Kazısı Heyet Üyesi Öğr. Gör. Tuna Akçay, Mersin Büyükşehir Belediyesi Başkan Danışmanı Aşkın Günay ve fotoğraf sanatçısı Mustafa Binol yapmış, 1. Mustafa Gümüş, 2. Turan Sezer, 3. Mustafa Gümüş olurken Fikriye Yıldırım, Turan Sezer ve İsmail Acar mansiyon ödülleri kazanmışlardır. En İyi Fotoğrafçı dalında İsmail Acar başarılı bulunarak ödülünü kazanmıştır.

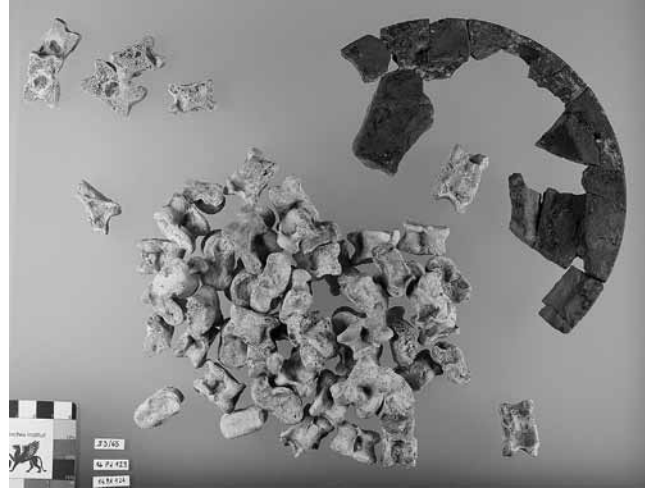
Olba Kazı ekibi üyesi Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, doktora öğrencileri Göknur Bektaş (MA) ve Arif Yacı (MA) ile birlikte kentte epigrafik malzemeye yönelik incelemelerde bulunmuştur. Olba Kazılarını 2015 çalışma döneminde Prof. Dr. Diane Favro, Prof. Dr. Fikret Yegül, Prof. Dr. İlter Uzel, Prof. Dr. Hugh Elton, Mersin İl Kültür ve Turizm Müdürü Bahaettin Kabahasanoğlu, Mersin Büyükşehir Belediye Başkanı Danışmanı Aşkın Günay, Mersin Büyükşehir Belediyesi Turizm Müdürü Halil Ulvi Uslu ziyaret ederek onurlandırmışlardır.

Olba'daki kazı çalışmalarımızın yanında, amacı, öncelikle kazımızın sonuçlarını bilim dünyasına duyurmak olan ve meslektaşlarımızın çalışmalarına açık olan uluslararası hakemli "Seleucia ad Calycadnum" dergimizin 2015 yılında beşinci sayısını yayınlamış bulunuyoruz. Türkiye'de bir kazı ekibinin çıkardığı tek süreli arkeoloji dergisi olma özelliğini koruyan Seleucia ad Calycadnum'un Mayıs 2016'da yayınlanacak olan altıncı sayısının hazırlıklarının başladığını, siz saygıdeğer meslektaşlarımıza memnuniyetle duyurmak isteriz.

Emel Erten – Murat Özyıldırım – Tuna Akçay

Panormos (Πάνορμος) Antik Kenti Nekropolisi Çalışmaları – 2012-2014

Panormos, Yunanca Πάνορμος (= Latince Panormus) sözcüğü herhangi bir kayığın kolaylıkla yanaşabileceği bir yer anlamını taşımaktadır. Toponym olarak Panormos, antik dünyada sıklıkla ve birçok liman olarak karşımıza çıkmaktadır. Didyma Kutsal Alanı ile ilişkili olarak "Panormos" Limanı yazılı antik metinlerde defalarca yer almaktadır. Bu referanslar olmadan limanı lokalize etmemiz oldukça güçtür. Herodotos

Panormos – Mezar S3/74 Kontekt

(1.157.3), Didyma Brankhidlerin konumunu doğru bir şekilde tanımlamakta ve Panormos limanından Kyme (Aiolis) temsilcisinin MÖ 6. yy'ın ortasındaki ziyaretiyle ilişkili olarak söz etmektedir. Bir kaç yüzyıl sonra, Pausanias (5.7.5) bölgeden söz eder ve Ölü Deniz'in kendisine özgü özelliklerinden bahsederken Panormos'u anar. Didyma tapınağının inşasından söz eden MÖ 2. yy'a ait yazıtlar, inşaat sırasında kullanılan yapı malzemelerinin Panormos'dan (veya Panormos yoluyla) taşındığını kanıtlamaktadır. Büyük olasılıkla liman, Miletos ve Didyma arasındaki "Kutsal Yol" üzerine yer almamakta, ancak yola yan bir caddeyle bağlanmaktaydı. Bununla birlikte, Kutsal Yol'un yönü ve Panormos limanının konumu henüz kesin değildir. Buna karşılık, güzergâh iki noktada kesindir: Miletos'a doğru konumlanan Nymphe Kutsal Alanı'nda ve aksi yönde Didyma'ya doğru Brankhidler olarak adlandırılan alanda.

Panormos Nekropolisi 2011 yılında tesadüfen bazı mezarların gün yüzüne çıkması sonucunda tespit edilmiş ve aynı yıl İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Milet Müzesi ortaklığında çalışmalar başlatılmıştır. 2012 yılında başlayan kazı çalışmalarının öncesinde, 2011 yılında alanda Prof. Dr. H. Stümpel (Institute of Geosciences, University of Kiel) başkanlığında jeofizik surveyi (magnetik, radar ve elektrik yöntemleri olmak üzere) gerçekleştirilmiştir.

Nekropoliste 2012-2014 yılları arasında yürütülen kazı çalışmalarında 78 adet mezar ele geçmiştir. Bazı durumlarda mezarlarda birden fazla gömü karşımıza çıkmaktadır. Buluntular üzerinde yürütülen ön çalışmalar nekropolisin Arkaik ve Klasik Dönem boyunca kullanılmış olduğuna işaret etmektedir. Özellikle 2014 yılında açığa çıkan buluntular nekropolisin Geç Geometrik Dönem'de kullanılmaya başladığını ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. Nekropoliste yetişkinlerin hem kremasyon hem

*Panormos –
Mezar S3/74
Grey Ware
Kap İçinden
Astragaloslar*

de inhumasyon gömü biçimiyle gömüldüğü anlaşılmaktadır. Çocuklar ve bebekler amphora, hydria veya mutfak kabı gibi vazolar ile pithos veya lahitlere gömülmüştür. Mezar türleri arasında yetişkinler için urne içerisinde kemiklerin toplandığı kremasyon, basit inhumasyon ve pithos veya lahit içerisinde inhumasyon mezarlara rastlanırken; çocuk ve bebekler amphora, hydria, mutfak kabı ve pithosların içerisine gömülmüştür. Mezarlar belirli bir yön gözetilmeden ve bazı durumlarda bir önceki mezarı tahrip ederek yerleştirilmiştir. Bazı amphora ve basit inhumasyon mezarların üzerinde muhtemelen mezar yerini belirlemede kullanılmış olan taşlara rastlanmıştır. Kazı çalışmalarında açığa çıkan mezarların stratigrafisi dikkate alındığında MÖ 7. yy'da özellikle basit inhumasyon gömü tipi ön plana çıkarken; MÖ 6. yy'da kremasyon gömü tipi daha yoğunluktadır.

Mezar hediyeleri arasında bir ya da birden fazla içki kâseleri, parfüm kapları ve oinokhoeler yer almaktadır. Günlük kullanım kapları da (pişirme kapları gibi) hediyeler arasındadır. Yerel üretim vazoların yanı sıra Etruria, Korinth, Atina dışında Mısır ve Kıbrıs'tan da örnekler de ele geçmiştir.

Panormos Nekropolisi 2014 yılı çalışmalarında açığa çıkan Geç Geometrik mezarlar nekropolisin erken dönemlerden itibaren kullanılmış olduğunu açıkça göstermektedir. Dağınık buluntular arasında ele geçen Bronz Çağ ve Myken Dönemi seramikleri bu durumu özellikle desteklemektedir. Buna dayanarak, 2015 yılı çalışmalarında Arkaik Dönem öncesi bulguların varlığının tespiti açısından özellikle genel ve yoğun survey çalışması yürütülmesi planlanmaktadır. Ayrıca, planlanmış antropolojik ve izotop analizleri ölen kişilerin kökenleri (coğrafi), yaşları, cinsiyet ve

sağlık durumları hakkında önemli veriler sağlayacaktır. Gömülen kişiler hakkındaki bu bilgiler; tanınmış ve sıklıkla başvurulmuş Didyma Kutsal Alanı'nın kehanetlerine uluslararası hizmet veren bir limanın hemen yakınındaki bu nekropolisin, özellikleri ile bugüne de ele geçen çeşitli kaynaklardan gelen seramikler hakkında veriler sağlaması bakımından özellikle önem taşımaktadır.

Anja Slawisch

Termessos Yüzey Araştırması – 2015

Antalya il merkezinin 34 km. kuzeybatısında, Korkuteli yolu üzerindeki Çığlık Köyü yakınlarındaki Termessos Antik Kenti, Güllük/Güldere (eski Solymos) Dağı'nın sarp yamaçları ile çevrili bir vadinin içinde, denizden yak. 1000 m yükseklikte kurulmuştur. Ören yeri bugün, "Güllük Dağı Milli Parkı" adıyla anılan doğal sit alanı içindedir. Antik Çağ'da, Pampylia-Milyas-İçbatı Anadolu ve Pamphylia-Pisidia-Phrygia bağlantılarını sağlayan önemli yollar Termessos'un çok yakınından geçmekteydi (Çelgin, 1997: 10). Bu önemli stratejik konum hem kentin Antik Çağ'da gelişmesinde önemli bir rol oynamış, hem de kültürel açıdan büyük bir zenginlik göstermesine neden olmuştur.

2014 yılında, 5 yıllık bir araştırma programı çerçevesinde, Termessos antik kentinde yüzey araştırması yapmak üzere TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne başvurulmuştur; gerekli izin alındıktan sonra 2015 yılında yüzey araştırması başlatılmıştır. Araştırmanın amacı kentte yüzeyde görülen kalıntıları ele alarak kentin yeni bir şehir planını çıkartmak, yüzeyde gözlemlenen mimari kalıntıları arkeolojik yapı araştırması yöntemine göre incelemek ve bu araştırmaları yüzeyde görülen küçük buluntular ve epigrafik veriler yardımıyla destekleyerek şimdiye kadar hiç araştırılmamış olan kentin şehirciliğini ve mimarlığını bütüncül bir yaklaşımla araştırmaktır. Bunun yanında, çok iyi korunagelmiş antik kalıntılarla birlikte doğal milli park statüsüne de sahip olan Termessos antik kenti için, bulunduğu doğal çevreye uygun koruma modellerinin geliştirilmesi de planlanmıştır.

Termessos antik kentinde mimari kalıntılar üzerine ilk kapsamlı çalışma Avusturyalı kont K. G. Lanckoronski ve ekibi tarafından 1884 ile 1885 yıllarında gerçekleştirilmiştir, bu araştırmanın sonuçları 1892 yılında yayınlanmıştır (Lanckoronski, 1892: 21-122). Bu yayında kentin bir şehir planı da bulunmaktadır, eklemeler veya sadeleştirilmeler yapılarak bu planın reproduksiyonları R. Heberdey (Heberdey 1934: s. 732-778) ve H. Abbasoğlu (Abbasoğlu 1987: 213, Res. 1) yayınlansa da, sonuç olarak kentin

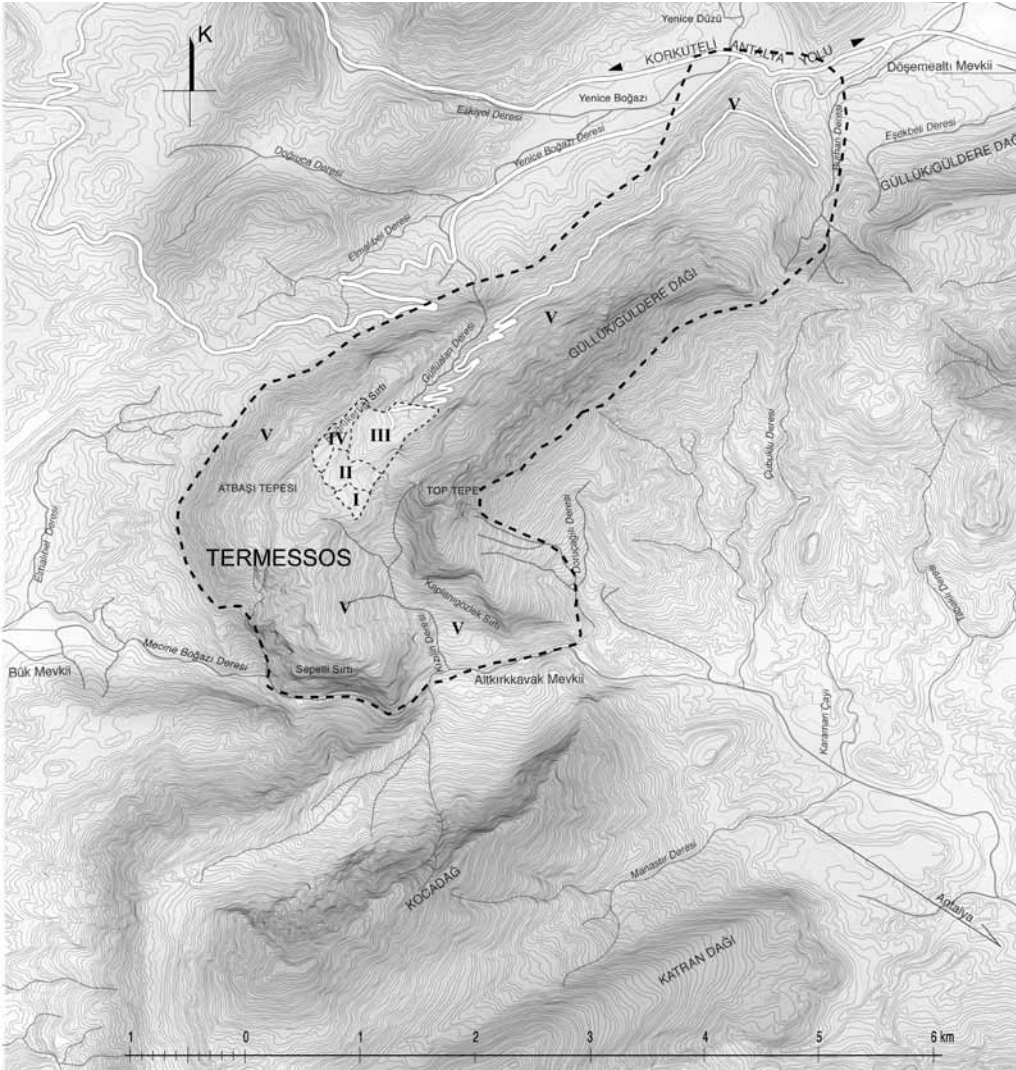
tek şehir planı Lanckoronski tarafından yayınlanan plandır. Bu bağlamda Termessos'un şehirciliğinin ve mimarisinin araştırılması için ilk yapılması gereken, kentin modern ölçüm yöntemleri kullanılarak yeni bir şehir planının hazırlanmasıdır. Böyle bir şehir planı için ilk aşamada Lanckoronski tarafından yayınlanmış plandan yararlanılarak 4 ölçüm bölgesi belirlenmiş ve 5 yıllık program çerçevesinde ölçüm planlaması yapılmıştır: I. Bölge: Agora-Heroon-Tiyatro-Tapınaklar, II. Bölge: Gymnasion-Sütunlu Cadde-Hamam, III. Bölge: Hadrian Propylonu-N7 Tapınağı-Asağı Sur Duvarları, IV. Bölge: Konut Bölgesi.

2015 yılında I. bölgede şehir planı için ölçüm çalışmaları yapılmıştır. Burası Güllük (Solymos) Dağı'nın yak. 1050 m yükseklikteki düzlüğü üzerinde yer alan dini ve kamusal nitelikli anıtsal yapıların oluşturduğu bir şehir merkezi niteliğindedir. Bu bölgedeki yapı ölçümlerinin Auto CAD programı kullanılarak sanal ortamda çizimi yapılmış ve bölgenin bir vaziyet planı hazırlanmıştır. Arazi çalışması sonrasında Termessos ve çevresinin topografisini ve coğrafi öğelerini gösteren vektörel nitelikli bir planı da yapılmıştır.

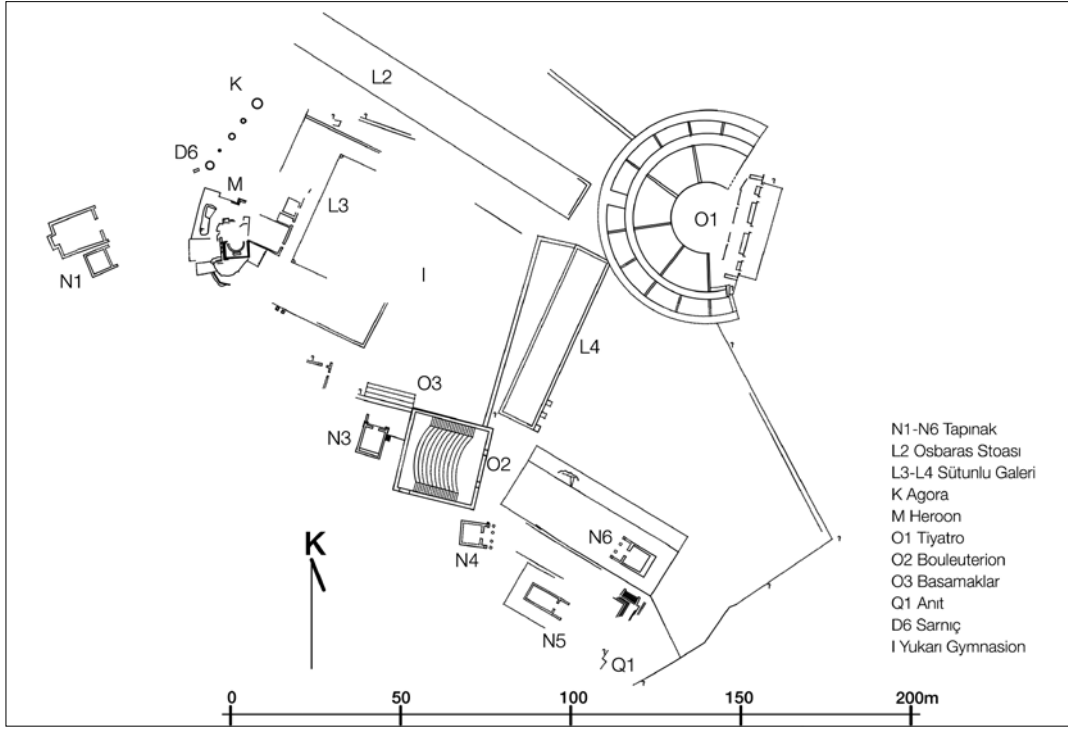
Ölçüm yapılan I. bölgede yer alan kent merkezinde genel olarak 3 yapı terası bulunmaktadır, bu yapı terasları üzerlerinde bulunan önemli yapılara göre isimlendirilmiştir; buna göre teraslar ve üzerlerinde bulunan anıtsal yapılar (yapı isimlendirilmesinde Lanckoronski tarafından yayınlanan şehir planındaki harfli sistem korunarak kullanılmıştır) aşağıdaki gibidir:

1. Tiyatro terası: Tiyatro (O1), Batı stoa (L4), Dorik stoa
2. Tapınaklar terası: N3-N6 Tapınakları, Bouleuterion (O2)
3. Agora terası: Agora (K), Heroon (M), Nişli tapınak (N1), Osbaras stoası (L2), Sütunlu galeri (L3), Yukarı gymnasion (I)

Arkeolojik yapı araştırması yöntemiyle I. bölgedeki yapıların incelenmesine başlanmıştır. Bu bağlamda yapılar ile ilgili temel mimari bilgileri içeren bir katalog hazırlanmıştır. Termessos'da ki 2015 yılı yüzey araştırmasında, arkeolojik yapı araştırması yöntemi yardımıyla şimdiye kadar varlığı bilinmeyen yeni yapılar ile bunların işlevleri belirlenmiştir. Bu

Termessos – Yeni Şehir Planı İçin Arazi Eğrileri ve Çalışma Bölgeleri (A. Öztürk – E. Konuk)

Termessos –
I. Bölge Vaziyet
Planı (A. Öztürk –
K. Başak – İ. Malgil)

bağlamda N6 tapınağının kuzeyinde yeni bir stoanın varlığı ortaya çıkarılmıştır. Dor düzenindeki stoa geçici olarak “Dorik Stoa” olarak adlandırılmıştır. Bunun yanında Lanckoronski şehir planında kare şeklinde basit bir mekân gibi gösterilen Agora’nın batısındaki Heroon’un (M) ayrıntılı incelemesi başlatılmış, yapının tek başına Heroon olması dışında farklı kültlere hizmet ettiği, bunlar için gerekli mekânların yapıldığı ve ana kayaya işlenmiş bir sunağının olduğu ortaya çıkmıştır, bu bağlamda türünün en ilginç örneklerinden biri olan yapının bir Heroon olmanın ötesinde bir yapı kompleksi olduğu anlaşılmıştır.

I. bölge dışında III. bölge de yer alıp tiyatro olarak yorumlanan kalıntı (Kürkçü 2012: 212), kentin ikinci bir tiyatrosunun olup olmadığı sorusunu gündeme

getirdiği için 2015 yılında incelenmiştir. Ancak bu alanın bir taş ocağı olduğu, tiyatronun *orchestras*ı olarak yorumlanan mekânın elips biçimli olması nedeniyle *orchestra* olmasının mümkün olmadığı belirlenmiştir, aynı zamanda burada taş ocağından çıkarılmış büyük bir bloğun bırakılmış olması bu alanın bir taş ocağı atölyesi olduğunu açıkça göstermektedir. Bunun yanında bir tiyatronun *caveas*ına ait olduğu düşünülen blokların aslında dikdörtgen prizması şeklinde yarı işlenmiş bloklar olup, kama şeklinde işlenmemiş olduğu ve bir temele oturaksızın blokların taş cürufları üzerine yığıldığı tespit edilmiştir. Bu bloklar *caveaya* ait olmayıp belirlenen atölyenin ihraç etmek için hazırladığı yarı işlenmiş bloklardır. Sonuç olarak kalıntı bir taş ocağı ve ona ait atölyeye aittir ve kent için ikinci bir tiyatro söz konusu değildir.

Termessos – Heroon Kompleksi (M) (A. Öztürk)

Arkeolojik yapı araştırmasına paralel olarak yapılarda tespit edilen mimari süslemenin stilistik analizine de başlanmıştır. Bu bağlamda N5 ve N6 tapınaklarına ait mimari süslemenin en yakın paralelleri Didim Apollon Tapınağında tespit edilmiş ve söz konusu tapınakların mimari süsleme açısından Hellenistik Döneme tarihlenmesi mümkün olmuştur.

Yerinde belgelenecek çanak-çömlek gibi küçük buluntuların değerlendirilmesi amacıyla başlatılan çalışmalarda toplamda 29 adet pişmiş toprak, 1 adet de metal eser değerlendirmeye alınmış, bunlar çizimleri yapıp fotoğrafları çekildikten sonra buldukları alanlara geri bırakılmıştır. Oluşturulan fişlerden çıkarılan istatistik en yoğun malzemenin tapınak terası ile tiyatro terasının güneyinden geldiğini ortaya koymuştur.

Bununla birlikte malzeme üzerinde yapılan ön değerlendirme, casserole ve pişirme kabı tipindeki formların yoğunlukta olduğunu göstermektedir. Söz konusu alanının niteliğine dayanarak sunu ile alakalı kapların azlığı ve/veya olmayışı çevrede kalıntıları bulunan ancak işlevi bilinmeyen yapıların amacını sorgulatur değerdedir. Bahsi geçen formlar yüksek ihtimalle MS 1. yy'ın ikinci yarısına ait olup, ileride yapılacak detaylı bir çalışma sonunda kesin bir yargıda bulunulabilecektir.

2015 yılında Termessos'da gerçekleştirilen 15 günlük yüzey araştırması ile elde edilen sonuçlar Termessos antik kentinin hem mimarisinin hem de şehirciliğinin Pisidia ve Anadolu Mimarlık Tarihi açısından önemini bilimsel olarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda ilk aşamada 5 yıllık olarak planlanan Termessos antik kenti yüzey araştırması, özellikle bölgenin az bilinen Hellenistik Dönem Mimarisi ve Kültür Tarihi açısından çok önemli sonuçlar ortaya koyacak potansiyele sahiptir.

Arzu Öztürk

Kaynakça:

- Abbasoğlu, H.
1987 "1986 Yılı Termessos Yüzey Araştırmaları", V. *Araştırma Sonuçlar Toplantısı*, Ankara: 213-230.
- Çelgin, V.
1997 *Termessos Tarihi*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul.
- Lanckoronski, K. G.
1892 *Staedte Pamphlyiens und Pisidiens II*, Prag-Viyana-Leibzig.
- Heberdey, R.
1934 "Termessos", *RE V A*, 1, sütun: 732-778.
- Kürkçü, M.
2012 "Termessos'daki Su Yapıları Araştırması 2011", *Anmed* 2012-10: 209-214.

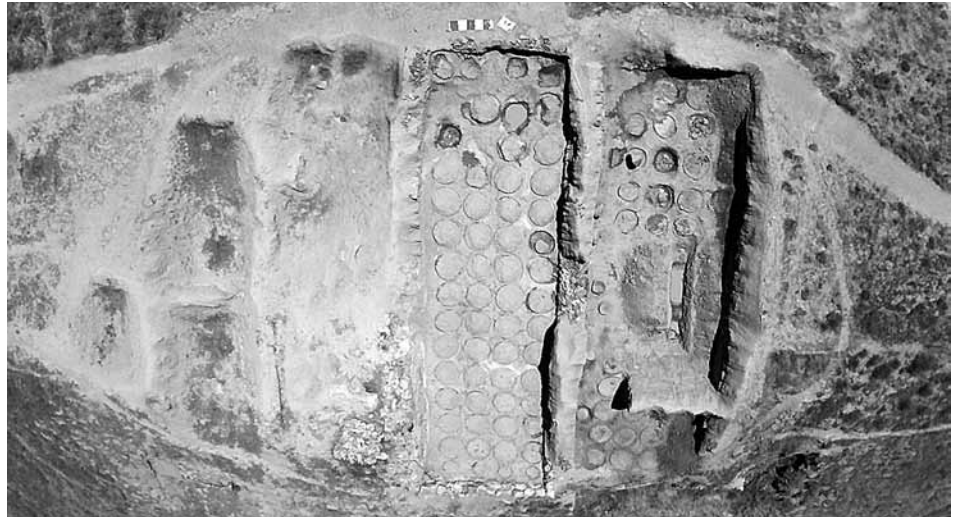
Van/Çavuştepe Kalesi Kazı ve Onarım Çalışmaları – 2015

Çavuştepe Kalesi Kazıları, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Bölüm Başkanı Doç. Dr. Rafet Çavuşoğlu başkanlığında 05.08.2015-11.09.2015 tarihleri arasında büyük oranda "Konservasyon, Çevre Düzenlemeleri ve Yayına Yönelik Çalışmalar" şeklinde gerçekleştirilmiştir. 2015 yılı Çavuştepe Kalesi Kazıları Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye Merkez Müdürlüğü'nün maddi katkılarıyla yürütülmüştür.

2015 yılı çalışmalarının ana hedefi Aşağı Kale'de bulunan depo odaları ve kuzey sur dibi odasının 1984-2014 yılları arasındaki zaman içinde oluşan kalın toprak tabakasının kaldırılması ve temizlenerek yeniden ortaya çıkarılması ile Güney Koridoru ve bu koridor ile bağlantılı 6 mekânın konservasyonuna yönelik olmuştur.

Depo Odalarındaki Çalışmalar:

Kış ayları için Urartuların yiyecek ve içeceklerini depoladıklarını dönemin yazılı ve arkeolojik kalıntılardan bilmekteyiz. Bugüne kadar kazısı yapılmış birçok Urartu merkezinde yiyecek ve içeceklerin bırakıldığı depo odaları ortaya çıkarılmıştır. A. Erzen dönemi Çavuştepe Kalesi kazılarında da İrmuşini Tapınağı ve Uç Kale arasında yer alan iki adet depo odası tespit edilmiştir. Dönemin kazılarında, depo odaları tamamen kazılmış ve odadaki pithoslar gövdelerine kadar açığa çıkarılmıştır. Ancak ilk kazıların tamamlandığı 1984 yılından sonra, zamanla döküntü toprağı ve çevresel faktörlerden dolayı pithosların üzeri büyük oranda kapanmıştır. Bu odalarda, 2015 yılı kazı çalışmalarında yüzey temizliği yapılmış ve mevcut pithoslar tekrar ortaya çıkarılmıştır. Depo odalarında bazı bölümlerin boş bırakıldığı ve sonradan tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak pithosların diziliş sıraları göz

Çavuştepe – Depo Odaları Genel Görünüm

Çavuştepe – Kuzey Sur Dibi Odası Genel Görünüm

önüne alınarak boş bölümleri doldurulduğunda I no.lu odada; $14 \times 4 = 56$; II no.lu odada $15 \times 4 = 60$ olmak üzere toplam 116 adet pithos olmalıydı. Her iki depo odasının önemli buluntuları sütun kaideleri ile yazıtlı pithos parçalarıdır. Üst örtüyü taşımada kullanılan 7 adet sütun kaidesi yuvarlak formludur. Ancak sütunların duvarlara gelen kısımları düzleştirilmiştir. A. Erzen dönemi kazılarında 16 adet çivi yazılı pithos parçası bulunmuştur. Bunlara ilave olarak 2015 yılı kazılarında I no.lu depo odasında iki adet daha çivi yazıtlı pithos parçası ele geçmiştir.

Kuzey Sur Dibi Odası Çalışmaları:

Kuzey sur dibi odası, depo odalarının kuzeydoğusundaki yamaçta, dış surun hemen dibinde yer almaktadır. Burada dış sur duvarına ait iki bastion arası, ortada bir kapı açıklığı bırakılarak örülmüştür. Daha önceki kazı çalışmalarında kalenin sur duvarları ortaya çıkarılırken, bu odanın da bir bölümü belirli bir seviyeye kadar kazılmıştır. Ancak yine aynı dönemdeki kazılarda yukarıdan atılan dolgu toprağı ile odanın büyük bölümü kapanmıştır. Hem odanın işlevi hem de dış sur duvarının mahiyetini anlamak amacıyla burada

çalışmalar yapılmıştır. Odadaki çalışmalarda yüzeyden yaklaşık 2.5 m derinlikten sonra çeşitli seviyelerde çok sayıda buluntu ele geçmiştir. Bunlar bol sayıda çanak çömlek parçası, birkaç adet taş kap ve zımpara taşı parçası, hayvanlara ait çok sayıda kemik, bir kısmı oksidasyon nedeni ile tahrip olmuş bol miktarda küçük metal eser ile bileme taşlarıdır. Bunların yanı sıra özellikle hayvan boynuzlarından yapılan eserler ile yarım bırakılmış parçalar önemli buluntular arasındadır. Oda'da ana kaya üzerinde büyükbaş bir hayvanın ön üst gövdesine ait kemiklerle birlikte bir çanak ve bir kadeh *in-situ* olarak ele geçmiştir. Oda yaklaşık 3.20×4.50 m ölçülere sahiptir. Odanın konumu, mimari yapısı, buluntuların düzensizliği gibi faktörlerden yola çıkılarak bu odanın çöplük mahiyetinde kullanıldığı düşünülmektedir.

Konservasyon Çalışmaları:

Konservasyon çalışmaları Aşağı Kalede İrmuşini Tapınağı'nın batısında, güney koridoru ile koridorun güneyinde sıralanan taş temelli, kerpiç duvarlı 6 odada gerçekleştirilmiştir. Söz konusu odaların duvarları aslına uygun olarak saman katkılı çamur ile sıvanmıştır. Ayrıca bu odaların içine yağmur ve kar suyunun akmasını önlemek amacıyla güney duvarlarının olduğu yürüme zeminine yüzeyden su drenaj kanalı açılmıştır. Yapılmış olan konservasyon çalışmaları ile yaklaşık 30 yıldır doğa, hayvan ve insan tahribatına uğrayan odalar konserve edilmiştir. Böylece, Çavuştepe Kalesinin eski görünümü muhafaza edilmeye çalışılmıştır.

Çavuştepe Kalesi, Urartu kent mimarisini gösteren önemli kalelerden biridir. Kalenin özgün yapısının tam anlamıyla anlaşılması, yapılan çalışmalara ek olarak kazılmayan mekânların ortaya çıkarılması ve ortaya çıkarılanların ise konservasyon ve restorasyonların desteklenmesi gerekmektedir. Önümüzdeki yıllar içerisinde bu desteğin devam etmesi Urartu arkeolojisi ve bölge turizmi açısından önem taşımaktadır.

Rafet Çavuşoğlu – Bilcan Gökce –
Kenan Işık

Çavuştepe – Tapınak Duvarı
Konservasyon Çalışması

Enstitüden

Enstitü Kütüphanesinden Haberler

Basılı kitapların önemi sanki gün geçtikçe azalmakta, buna bağlı olarak kütüphanelerin önemi de tartışılmaktadır. Günümüz bilim insanları/araştırmacılar taşıyabilir hard disklerde ve bilgisayar ile tabletlerde yüzlerce kitap ve binlerce makale taşıyabiliyor. Araştırma konusu için en önemli yayınlarını bir anlamda cebinde taşıyan bilim insanı o halde neden kütüphaneye gitsin? Bundan sonra bu insanları Wifi bağlantısı sağlayan Starbuckslarda ya da benzeri mekânlarda mı göreceğiz? Bu ve benzeri mekânlarda da hiç kuşkusuz artık bilimsel çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Ancak pek tabii ki bu gibi mekânların kütüphanelerin yerini alması bizce mümkün değildir. Doğru, artık her kitap için kütüphaneleri ziyaret etmek zorunda değiliz, ama kütüphanelerin bizi çeken başka yönleri vardır: Benzeri konularda çalışan insanlarla bir arada olmak, onlarla tanışmak ya da bazı konuları tartışmak, hatta konuşmasak bile, o insanlarla bir arada olmak; sessiz bir ortamda çalışma fırsatı bulmak, kitapların havasını solumak ve hard diskimizde bulunmayan yayınlara ulaşmak için; bilim insanları daha uzun bir süre kütüphaneleri kullanmak zorunda kalacağına benziyor: Çok şükür!

Önceki sayıda olduğu gibi bu sayımızda da Merhum Peter Neve tarafından Enstitümüze bırakılan yayınlardan bir seçme yapmak istedik. Bu vesileyle Merkez Han 2. katta bulunan kütüphanemizin bir odasına da Peter Neve isminin verildiğini açıklamaktan onur duyuyoruz.

Peter Neve Kitaplığından Seçmeler:

- Aldred, C., *The Egyptians*, London, 1961.
 Aldred, C., *Egypt to the End of the Old Kingdom*, London, 1965.
 Aldred, C., *Die Juwelen der Pharaonen Ägyptischer Schmuck der Dynastischen Zeit*, London, 1971.
 Alimen, M. H. – P. M. Joseph Steve, *Fischer Weltgeschichte: Vorgeschichte*, Paris, 1966.
 Bengtson, H., *Fischer Weltgeschichte: Griechen und Perser Die Mittelmeerwelt im Altertum I*, Paris, 1965.
 Bergengruen, W. – W. Schäfer – V. Meyer-Eckardt, *Novellen um Winckelmann*, Mainz, 1983.
 Bickerman, E. J., *Chronology of the Ancient World*, New York, 1968.
 Bittel, K., *Die Hethiter*, München, 1978.
 Boessneck, J., *Die Tierwelt des Alten Ägypten*, München, 1988.
 Brandau, B. – H. Schickert, *Hethiter unbekannt Weltmacht*, München, 2001.
 Chandler, R., *Travels in Asia Minor*, London, 1971.
 Cassin, E. – J. Bottero – J. Vercoutter, *Fischer Weltgeschichte Die Altorientalischen Reiche I vom Paläolithikum*

bis zur Mitte des 2. Jahrtausends, Hamburg, 1965.

- Cassin, E. – J. Bottero – J. Vercoutter, *Fischer Weltgeschichte Die Altorientalischen Reiche III Die erste Hälfte des 1. Jahrtausends*, Hamburg, 1967.
 Casson, L., *Reisen in der Alten Welt*, München, 1974.
 De Cenival, J.-L., *Ägypten Das Zeitalter der Pharaonen*, München, 1966.
 Delacampagne, C. – E., Lessing, *Geheimnisvolles Ägypten*, Radolfzell, 1991.
 Eggebrecht, A., *Ägyptens Aufstieg zur Weltmacht*, Mainz, 1987.
 Frankfort, H., *The Pelican History of Art*, Frankfurt, 1970.
 Finkbeiner, U. – R. Dittmann – H. Hauptmann, *Beiträge zur Kulturgeschichte Vorderasiens, Festschrift für Rainer Michael Boehmer*, Mainz, 1995.
 Gallas, K., *Sizilien Insel zwischen Morgenland und Abendland*, Köln, 1978.
 Gerstenberg, K., *Deutsche Sondergotik eine Untersuchung über das Wesen der deutschen Baukunst im späten Mittelalter*, Darmstadt, 1969.
 Grimm, A., *Joseph und Echnaton*, Mainz, 1992.
 Gündoğdu, H., *Doğubayazıt İshak Paşa Sarayı*, Ankara, 1991.
 Haas, V., *Hethitische Berggötter und Hurritische Steindämonen*, Mainz, 1982.
 Hannig, R., *Die Sprache der Pharaonen Grosses Handwörterbuch Ägyptisch-Deutsch (2800-950 v. Chr.)*, 1995, Mainz.
 Hambly, G., *Fischer Weltgeschichte Zentralasien*, Hamburg, 1966.
 Hawkins, D., *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (SÜDBURG)*, Wiesbaden, 1995.
 Hood, S., *The Home of the Heroes*, London, 1967.
 Imparati, F., *Hitit Yasaları*, Ankara, 1992.
 Klengel, H., *Geschichte des hethitischen Reiches*, Leiden-Boston-Köln, 1999.
 Koch, H., *Es Kündet Dareios König vom Leben im Persischen Grossreich*, Mainz, 1992.
 Königs, W., *Westtürkei von Troia bis Knidos*, München, 1991.
 Kuhlmann, K. – W. Schenkel, *Das Grab des Ibi, Obergutsverwalters der Gottesgemahlin des Amun*, Mainz, 1983.
 Le Goff, J., *Fischer Weltgeschichte: Das Hochmittelalter*, Frankfurt, 1965.
 Meyers Reisebücher, *Türkei, Rumänien, Serbien, Bulgarien*, Leipzig-Wien, 1902.
 Nissen, H., *Frühe Schrift und Techniken der Wirtschaftsverwaltung im alten Vorderen Orient*, Hildesheim, 1990.
 Odenthal, J., *Syrien*, Köln, 1983.

Otten, H., *Die Bronzetafel aus Boğazköy Ein Staatsvertrag Tuthalijaş IV.*, Wiesbaden, 1988.

Palla, R., *Das Lexikon der untergegangenen Berufe*, Frankfurt, 1988.

Papageorgiou-Venetas, A., *Friedrich Stauffert, Städte und Landschaften in Griechenland zur Zeit König Ottos (1833-1862)*, Wien, 2008.

Pedersén, O., *Archives and Libraries in the Ancient Near East*, Bethesda Maryland, 1998.

Radt, B., *Anatolien I*, München, 1993.

Rosendorfer, H., *Die Gespensterrepublik oder drei Tage auf dem Heiligen Berg Athos*, Wiesbaden, 2009.

Rost-Jakob, L., *Das Lied von Ullikummi*, Leipzig, 1977.

Rüster, C.-E. Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon*, Wiesbaden, 1989.

Shedid, A. G. – M., Seidel, *Das Grab des Nacht*, Mainz, 1991.

Winiewicz-Wolska, J., *Jacek Malczewski'nin Anadolu'ya Yolculuğu*, Antalya, 2014.

Wilhelm, G., *Grundzüge der Geschichte und Kultur der Hurriter*, Darmstadt, 1982.

Metin Alparşlan – Tolga Pelvanoğlu

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

2016 Yılı Prof. Dr. Ali Dinçol Burs İlanı

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Prof. Dr. Ali Dinçol'un anısına Prehistorya, Önasya Arkeolojisi, Hititoloji, Klasik Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi, Bizans Sanatı ve Klasik Filoloji bilim dallarında araştırma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerine 2016 yılı için bir burs verecektir.

Başvuru Koşulları;

1. Burs adayları, Türkiye'de bir üniversitede öğrenci olup, Türk vatandaşı olmalıdır.
2. Başvuracak adayların yüksek lisans veya doktora ders aşamasını bitirmiş ve tez konusunun belirlenmiş olması gereklidir.

Bursun Miktarı;

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü yönetim kurulu tarafından değerlendirilecek başvurular arasından bir adaya **5.000 TL** burs sağlanacaktır.

Başvuru Evrakı;

1. Başvuru sahibinin özgeçmiş; varsa yayınlarının listesi; açık adres, e-posta, telefon numarası;
2. Tez konusu, yöntemleri, amaçları, varsa konuyla ilgili daha önceki çalışmalarının bir özeti, sorunlar, çalışma takvimi ve programı;
3. Tez ile ilgili olarak, ihtiyaç ve yapılması düşünülen harcamaların detaylı bir tablosu;
4. Teze ilişkin genel görüşler ile başvuru sahibinin bu projeyi gerçekleştirebilmesi ile ilgili en az 2 tavsiye mektubu yer almalıdır.

Adaylar, başvurularını **tek nüsha** halinde **en geç 8 Nisan 2016 tarihine** kadar Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'nün aşağıda yazılı adresine elden ya da posta yolu ile teslim etmelidirler.

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (TEBE)
İstiklal Cad. Merkez Han, No: 181 Kat: 2,
Beyoğlu 34435 İSTANBUL Tel: 0090-212-292 09 63
www.turkinst.org info@turkinst.org

TEBE Prof. Dr. Ali Dinçol Bursu

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Prof. Dr. Ali Dinçol'un anısına Prehistorya, Önasya Arkeolojisi, Hititoloji, Klasik Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi, Bizans Sanatı ve Klasik Filoloji alanlarında araştırma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin başarılı bulunan projelerine 2014 yılından itibaren burs vermeye başlamıştır. Bu çerçevede 2014 yılında Berkay Dinçer'in **Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik Araştırmalar** konulu projesi desteklenmiştir.

Dergimizin bu sayısından itibaren bir bölümü Ali Dinçol bursu ile desteklenen projelerin çalışma raporlarına ayırdık. Bir sonraki sayımızda da 2015 yılında desteklenmesine karar verilen Bartu Dinç'in **Kızılırmak Kavsinde Erken Tunç Çağı Madenciliği ve Metal İşçiliği** konulu çalışmasına ilişkin rapora yer verilecektir.

Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik Araştırmalar

Berkay Dinçer

İlk insanların dünyaya, daha da özelinde Avrupa'ya yayılımla ilgili yayınların pek çoğunda Anadolu ve Trakya, Afrika kökenli insan türlerinin hareketleri için doğu-batı yönlü bir rota olarak tarif edilir; bu genel kabul pek çok yayındaki haritada Anadolu'dan batıya doğru giden oklarla şematize edilir. Benzer şekilde, az sayıda olmasına karşın bölgede Alt Paleolitik Çağ'a ait arkeolojik buluntular da, ilk insanların Avrupa'ya bu yolu kullanarak ulaşmış olduğuyla ilgili kanıtlar olarak yorumlanır. Eğer bu varsayımlar Paleolitik Çağ'daki insan hareketleriyle ilgili durumu gerçekten yansıtıyorsa, arkeolojik kaydının bulunması için Kuzeybatı Anadolu ve Trakya kritik bir öneme sahiptir.

Paleolitik dönemler boyunca insanların pek çok kez Afrika'dan çıkarak Eski Dünya'ya yayıldığı, genel olarak kabul edilmektedir. Bu hareketlerin hangisinde Anadolu yarımadasının batıya doğru kullanılmış bir rota olduğu hakkında ise şu anda çok az şey bilinmektedir. Anadolu ve Trakya'da Paleolitik dönemlerle ilgili araştırmaların azlığı, coğrafyanın büyüklüğüne oranla bilinen çok az sayıda buluntu yeri olması ve dahası bunların sadece çok azının mutlak tarihleme yöntemleriyle tarihlendirilmiş olması ile birlikte değerlendirildiğinde, Kuzeybatı Anadolu'nun ilk insan hareketlerinde nasıl bir rol oynamış olduğu hakkında yorum yapmak zorlaşmaktadır.

Benzer şekilde, bu bölge Avrupa'nın güneydoğusu ile Asya'nın güneybatısının birbirine bağlandığı bir alan olması sayesinde sadece ilk insan hareketlerinin anlaşılması açısından değil, bütün dönemler için de doğu-batı ilişkilerinin anlaşılması için önemli bir bölgedir. Örneğin, Orta Paleolitik sonlarında Yakındoğu'da ve Balkanlar'da birbirlerinden farklı taş alet yapım gelenekleri mevcuttur. Ancak bunların arasında yer alan Kuzeybatı Anadolu'da neler olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu bölgede yapılan araştırmalar bu farklı geleneklerin coğrafi sınırlarının anlaşılması için de önemlidir.

Pleistosen boyunca buzul dönemleri ve tektonik hareketler, Marmara, Karadeniz ve Ege Denizlerinin seviyelerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Deniz seviyelerinin düşmesiyle Pleistosen boyunca zaman zaman Marmara ve Karadeniz birer göle dönüşmüş, Ege Denizi'nin özellikle kuzey kıyı şeridi bugünkünden çok daha güneye inmiş ve Ege adalarının doğuda bulunan bir kısmı Anadolu yarımadasına bağlanmıştır (ayrıntılı bilgi için bkz: Tourloukis 2010). Dolayısıyla, deniz seviyesinin düşük olduğu dönemlerde Kuzeybatı Anadolu ile Trakya'nın karasal kesimleri çok daha büyük bir alan kaplamıştır ve bugün İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla birbirinden denizle ayrılmış olan bu iki bölge Pleistosen'deki soğuk dönemlerde birbirinden ayrı değildir. Ayrıca, deniz seviyelerindeki değişimler, akarsu yataklarının kazılması ve alüvyonla dolması gibi sonuçlarıyla coğrafyayı önemli ölçüde şekillendirerek Paleolitik dönemlerden kalan izlerin bir kısmının yok olmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla, bugün bölgenin büyük kısmı, yüzey araştırması gibi geleneksel arkeolojik arazi yöntemleriyle araştırılmaya elverişli durumda değildir.

Yine de, eğer bu bölge daha önceden anıldığı gibi Paleolitik'te insan hareketlerinin güzergâhında önemli bir role sahip olmuş ise bunlarla ilgili kanıtların en azından bir kısmının korunmuş olması gerektiği ve yüzey araştırmalarıyla bulunabileceğinden yola çıkılabilir. İstanbul Üniversitesi'nde sürdürdüğüm doktora çalışmamın temel konusu sadece Alt Paleolitik Dönem'deki insan hareketlerinin anlaşılmasına yönelik olsa da, bölgede gerçekleştirilen çalışmalar özellikle Orta Paleolitik Dönem'le ilgili çok sayıda buluntu yeri de ortaya çıkarmıştır. Bu yazıda esasen, bölgede gerçekleştirilen Paleolitik araştırmaların ilk sonuçlarına değinilecektir. Bursa ve Tekirdağ'daki araştırma Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın doktora tez çalışması amacıyla verilmiş olan izni ile gerçekleştirildiği ve bu izinle yapılan araştırmanın yayınlanmasına henüz izin verilmediği için bu iki ilde 2013 yılından sonraki araştırmaların sonuçları bu yazıya dâhil edilemeyecektir.

Bulgular

Bölgede özellikle İstanbul (Runnels ve Özdoğan 2001), Çanakkale, Balıkesir (Özdoğan 1989; 1990; 1991) ve Kütahya (Efe 1990; 1991) illerinde Paleolitik dönemlere ait buluntu yerleri yüzey araştırmalarıyla tespit edilmiştir (eski yayımların özeti için bkz. Dinçer 2014a; 2014b). Bölgede gerçekleştirilmiş tek Paleolitik kazı ise İstanbul'daki Yarımburgaz Mağarası'dır (Howell et al 2010). Marmara Bölgesi'ndeki illerle Kütahya ve Eskişehir illerinde bugüne dek gerçekleştirilmiş çalışmalarda Paleolitik dönemlere ait toplamda 37 buluntu yeri tespit edilmiştir (www.tayproject.org). Genel olarak bakıldığında, İstanbul'dakiler hariç, bu buluntu yerleri hakkında ayrıntılı bilgilerin henüz yayınlanmamış olduğu rahatlıkla söylenebilir. Son yıllarda bölgede Paleolitik araştırmalar da artmıştır. Özellikle Sakarya ilinde gerçekleştirilen çalışmalarda çok sayıda yeni buluntu yeri tespit edilmiştir (Kartal et al. 2015).

Mustafa Şahin (Uludağ Üniversitesi) başkanlığında Bursa'da gerçekleştirilmiş olan araştırmada dokuz adet buluntu yeri tespit edilmişti (Dinçer 2010; 2014b). Son yapılan araştırmalar bu rakamın çok daha fazla olduğunu ve özellikle Paleolitik dönemlere yönelik araştırmalar gerçekleştirilirse burada daha fazla sayıda buluntu yeriyle karşılaşılabilceğini göstermiştir. Bursa'daki Paleolitik buluntu yerlerinin büyük çoğunluğu taş alet yapımında kullanılan hammadde kaynaklarıyla ilişkilidir. Bunlar Bursa'nın kuzeyinde eski akarsu yataklarıyla (ikincil hammadde), güneyinde ise birincil çakmaktaşı kaynaklarının gözlemlenebildiği aşınmaya dirençli yüksek düzlüklerde dir. Diğer buluntu yeri türleri ise taş hammadde kaynaklarıyla ilişkisiz dağınık buluntu yerleri ve mağaralardır. Özellikle mağara ve açık hava buluntu yerlerinde teknolojik ve kronolojik farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Mağaralarda, özellikle Balkan tipi iki yüzeyli yaprak biçimli uçların varlığı söz konusudur. Açık hava buluntu yerleri ise genellikle taş alet yapımının gerçekleştirilmiş olduğu yerlerdir ve buralarda olasılıkla Orta Paleolitik'in daha eski dönemlerine ait buluntular mevcuttur. Her durumda Orta Paleolitik'in tanımlayıcı teknolojisi olan Levallois çekirdekler az sayıdadır. Doğrudan Alt Paleolitik'le ilişkilendirilebilecek sadece bir adet buluntu yeri (Belen Tepe) mevcuttur. Burada oldukça "atipik" sayılabilecek birkaç iki yüzeyli alet ve Levallois çekirdekler tespit edilmiştir.

Kütahya'daki Paleolitik araştırmalar iki ayrı alanda sürdürülmektedir. Bunlardan biri Elif Özer (Pamukkale Üniversitesi) başkanlığında yürütülmekte olan Aizanoi kazıları kapsamındaki araştırmalardır. Burada özellikle eski akarsu yataklarıyla ilişkili ikinci taş hammadde kaynakları bulunmaktadır (Dinçer et

al. 2014). Burada 2013 ve 2014 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarda antik kentin alanı içinde toplam 24 Paleolitik buluntu yeri tespit edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu Orta Paleolitik'e aittir. Orta Paleolitik buluntu yerlerinde (mevcut ikincil hammaddenin niteliğiyle ilişkili şekilde) satırların da olduğu, az sayıda Levallois çekirdekle tanımlanan buluntu toplulukları mevcuttur. Buluntu yerlerinden yalnızca iki tanesi Alt Paleolitik'e aittir. Bunlardan biri (Karabulut), hem birincil hammaddenin varlığı hem de buluntuların niteliği açısından Bursa'daki Belen Tepe ile oldukça benzerdir. Tek fark burada iki yüzeyli aletlerin olmamasıdır. Bir diğer Alt Paleolitik buluntu yerinde ise tekil olarak bir tane oldukça aşınmış bir iki yüzeyli alet bulunmuştur. Bu durum, jeolojik olarak aşınmaya dirençli olmayan yapılarıdaki alanlarda Alt Paleolitik buluntuların doğal süreçler etkisiyle ne ölçüde tahrip olmuş olabileceğinin de bir göstergesidir.

Kütahya'daki bir başka araştırma alanı da Kütahya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tarafından yürütülmekte olan kurtarma kazıları (Türktüzün – Ünan 2015) kapsamında yapımı sürmekte olan Kureyşler baraj gölü alanında gerçekleştirilen çalışmalardır. Burası Aizanoi'dan kuşuçu mu sadece 25km uzakta olmasına rağmen hem taş hammadde açısından hem de Orta Paleolitik buluntuların teknolojik durumundan dolayı tamamen farklıdır (Dinçer baskıda 1). Kureyşler çevresinde, kalitesi her zaman yüksek olmasa da, birincil taş hammadde yaygın ve büyük boyutlarda bulunmaktadır. Burada da Levallois teknik yaygınca kullanılmamıştır. Fakat bölgedeki diğer buluntu yerlerinden farklı olarak, uygulanmış olan Levallois teknikleri oldukça çeşitlidir. Toplamda 21 adet Paleolitik buluntu yeri tespit edilmiştir ve bunların hepsi Orta Paleolitik'e aittir. Çevrede hammaddenin bol olarak bulunması buluntu yerlerinden bir kısmında sadece anlık ihtiyaçlara çözüm olarak üretilmiş aletlerin bulunması sonucunu doğurmuş olmalıdır.

Eskişehir'de yer alan Kuzındık vadisindeki araştırmalar Kanlıtaş Höyük ve Civarı yüzey araştırması kapsamında Ali Umut Türkcan (Anadolu Üniversitesi) başkanlığında yürütülmüştür (Dinçer – Türkcan 2011).

Burada esasen ikincil hammaddeler daha yaygın olmakla birlikte birincil taş hammaddeler de bulunmaktadır. Burası hammadde dağılımı ve çeşitliliği açısından en zengin ve bir o kadar da karmaşık bir bölgedir. Buluntuların büyük çoğunluğu Orta Paleolitik'e aittir ve burada da Levallois tekniği yaygın olarak kullanılmamıştır. Alt Paleolitik'le ilgili buluntular az sayıda kıyıcı satır ve oldukça "atipik" iki yüzeyle aletlerle sınırlıdır.

Sonuçlar

Bölgede son birkaç yılda gerçekleştirilen Paleolitik araştırmalarda toplamda 119 adet buluntu yeri tespit edilmiştir. Türkiye'de yapılmış bütün yayınlar derlenerek oluşturulmuş Tay Projesi veritabanında 463 adet Paleolitik ve Epipaleolitik buluntu yeri mevcuttur. Bu, Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da gerçekleştirilmiş olan çalışmanın kapsamını rakamsal olarak göstermektedir. Ancak yeni araştırmalarla açığa çıkarılan söz konusu bu buluntu yerleriyle ilgili analiz çalışmaları devam etmektedir ve bunların ayrıntılı olarak yayınlanmaları için biraz daha zaman gerekmektedir. Yine de çoğunlukla arazi çalışmaları sırasında gerçekleştirilmiş gözlemlere dayanılarak bir takım sonuçlara ulaşılması mümkündür.

- 1- Bölgede Dmanisi (Gürcistan), Kozarnika (Bulgaristan) ve Dursunlu (Konya) gibi Avrasya'nın bir milyon yıl ve daha öncesine tarihlenen, çekirdek aletsiz yonga ağırlıklı buluntu topluluklarıyla henüz karşılaşmamıştır. Bu durum Avrasya'nın bu en eski teknolojik grubunun bölgede herhangi bir kanıtının bulunmadığı anlamına gelir. Eğer kabul edildiği gibi bu bölge ilk insan hareketlerinde doğu-batı yönlü bir rotanın üzerindeyse, bu kanıtların bulunmamış olmasının temel nedeni, bunların jeolojik süreçlerden dolayı korunmamış olması ya da daha yüksek olasılıkla Dursunlu örneğinde olduğu gibi (Güleç et al. 2009), bugünkü yüzeyin çok altında korunmuş olmalarıdır.
- 2- Bölgede satır ve kıyıcı satırlar gibi çekirdek aletlerin baskın olduğu Alt Paleolitik buluntu yerleri şimdiki bilgilere göre sadece Tekirdağ (Dinçer-Slimak 2007) ile sınırlıdır. Bölgede, Aizanoi, Kuzfındık, Bursa gibi ikincil taş hammaddenin mevcut olduğu pek çok yerde satırlar mevcuttur. Ancak buralarda satırların mevcudiyeti, çoğunlukla Orta Paleolitik Dönem'le ilişkilidir. Zira satırların çoğu teknolojik olarak Tekirdağ'dan bilinen örneklerden farklıdır ve bunlar tipik Orta Paleolitik buluntularla birlikte. Tekirdağ'da bu çekirdek aletler buluntu topluluklarının büyük çoğunluğunu oluştururken Marmara güneyinde bunlar her zaman Orta Paleolitik'e tarihlenebilecek diğer buluntuların oransal olarak daha fazla olduğu buluntu yerlerindedir. Tekirdağ'dan bilinen
- 3- Orta Anadolu (Slimak – Dinçer 2007; Kuhn *et al.* 2015) ve daha doğusunda mevcut olan tipik Acheul buluntuları Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da tespit edilmemiştir. Bölgede Acheul tipi buluntuların en batıdaki örnekleri Midilli adasında (Galanidou *et al.* baskıda); bu yazıda söz edilen araştırma alanına en yakın güneydeki örnekler ise Afyon'da (Taşkiran-Taşkiran 2011) bulunmaktadır, ancak Kuzeybatı Anadolu'da gerçekleştirilen çalışmalar bunlara benzer tipik buluntu topluluklarını açığa çıkaramamıştır. Aizanoi, Kuzfındık ve Dağlık Bursa'dan iki yüzeyle aletler mevcuttur ancak bunları Anadolu'nun diğer bölgelerinden bilinen gerçek Acheul buluntularıyla karşılaştırmak hem tekno-tipolojik olarak hem de bunların buluntu topluluklarında çok az sayıda olmalarından dolayı pek mümkün görünmemektedir.
- 4- Bölgede Orta Paleolitik buluntuların genel özelliği bunların çoğunda Levallois tekniğinin çok az oranlarda kullanılmış olmasıdır. Sözü edilen araştırmalarda toplamda 3698 adet Orta Paleolitik buluntu incelenmiştir. Bütün bunların içerisinde Levallois çekirdekler sadece 43 adettir. Levallois olmayan çekirdekler ise 424 adetle Levallois çekirdeklerden yaklaşık 10 kat daha fazla sayıdadır. Bu durum, aklı bu buluntu topluluklarının çoğunlukla Orta Paleolitik'in eski bir dönemine ait olduklarını getirmektedir. Kullanılan Levallois tekniklerinin çeşitliliğine bakıldığında ise, genel olarak tek bir tercihli yonganın çıkarılmış olduğu çekirdekler baskındır.
- 5- Orta Paleolitik ile ilgili olarak bölgede iki ayrı teknolojiden söz edilebilir. Bunlar birbirlerinden farklı dönemleri yansıtan teknolojilerdir. Bir yanda daha eski olan; Levallois tekniğinin az kullanıldığı, hammaddenin durumuna göre zaman zaman satır/kıyıcı satır gibi çekirdek aletler ve düzeltili yongalar içeren buluntu toplulukları bulunurken, diğer yanda, Orta Paleolitik'in son evrelerine tarihlenebilecek iki yüzeyle yaprak biçimli uçların olduğu buluntu toplulukları mevcuttur. Bu ikincisi, esasen bölgede Balkan Mousterien'i ile ilişkili görülmektedir. Bu tür buluntular Şahinkaya Mağarası'nda (Şahin *et al.* 2009), ve Sakarya yüzey araştırmasında (Kartal *et al.* 2015) bulunmuştur. Ayrıca bu türden yaprak biçimli uçlar Çanakkale ve Kocaeli'de de mevcuttur (bunlarla ilgili raporlar daha sonra yayınlanacaktır). Yine de bu tür "Balkan" buluntularının çok fazla sayıda olmadığı vurgulanması gerekir (tartışma için bkz: Karakoç 2015).
- 6- Çoğunlukla yoğun olarak yürünerek gerçekleştirilmiş araştırmanın yöntemlerine karşın bölgede Üst

Paleolitik'e tarihlenecek herhangi bir buluntuyla karşılaşmamıştır. Bu durum Anadolu'da yapılan çalışmalarla genel olarak uyumluluk göstermekteyken, Balkanlar'daki çalışmalarla bir karşıtlık oluşturmaktadır.

Tartışma

Kuzeybatı Anadolu'da özellikle son birkaç yıldır yoğun olarak sürdürülen araştırmaların sonuçlarını daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirmek gerekirse, bölgenin Anadolu'nun genel Paleolitik manzarasından daha farklı bir manzara sunmakta olduğunu rahatlıkla belirtebiliriz. Alt Paleolitik buluntular genel olarak az sayıdadır. Mevcut olduklarında ise Trakya'daki satırlar hariç, bunlar genellikle oldukça "atipik" buluntulardır. Bu durum, Anadolu'nun bu bölgesinde özellikle Acheul türü buluntu topluluklarının olmayışını belirten teoriyle (Runnels 2003) uyumludur. Fakat aynı zamanda bu teorinin bölgede en azından bir milyon yıl kadar sürmüş olan Alt Paleolitik'in hangi dönemiyle ilgili olduğu henüz açıklanamamıştır.

Anadolu'nun Afrika'dan çıkan insanlar için bir rota olarak genellikle kabul edilmesine karşın, bu teoriyi doğrudan destekleyebilecek herhangi bir kanıt rastlanmamıştır (bu konuda daha geniş bir tartışma için bkz: Dinçer baskıda 2). Kanıtların olmaması bir ihtimâl yukarıda bahsedilen jeolojik durumlarla ilgili olabilir. Bu durumda, Anadolu'nun ilk insanların Eski Dünya'ya yayılımlarıyla ilgili olarak bir güzergâh olmaması da olmasıyla aynı oranda doğru bir teori haline gelebilir. Sonuçta her iki teorinin de elle tutulabilir güvenilir kanıtları şimdilik Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da mevcut değildir. Herhangi biri az sayıdaki mevcut kanıtı, Anadolu'nun Avrupa'nın ilk iskânıyla ilgili rolü hakkındaki "rota/rota değil" şeklinde özetlenebilecek teorileri desteklemek için rahatlıkla kullanabilir.

Hem kanıtların bulunamamasıyla hem de insan yayılımlarıyla ilgili ikinci önemli soru ise, bu bölgenin en eski iskânının ne kadar yoğun olup olmadığıyla ilgili olarak sorulabilir. Şu anda görünen, tam olarak hangi tarih aralığında olduğu bilinemese de, Alt Paleolitik Dönem'de, ya da en azından geniş anlamıyla "Alt Paleolitik teknolojileri kullanan" insanların bölgede olduğundan söz edebiliriz. Fakat teknolojik bakış açısıyla, yonga aletlerin görece yüksek oranı, zaman zaman Levallois teknolojisinin kullanımı gibi nitelikleriyle bu grupların Alt Paleolitik'in en eski dönemlerini temsil etmediği söylenebilir.

Özellikle Orta Paleolitik'in eski dönemlerine ait çok sayıda buluntu yeri tespit edilmiş olması, bölgede insan gruplarının özellikle bu dönemde çoğalmaya başladığını göstermektedir. Birbirine çok yakın bölgelerde bile bu gruplar farklı teknolojiler kullanmaktadır. Bu

farklılıkta taş alet yapımı için gerekli olan hammadde-nin niteliği (kalitesi/boyutu/şekli vb.) etkili olmuş gibi görünse de, bu alanların bazılarının birbirine yürüme mesafesinde olması bu durumu açıklamak için hammadde-nin yeterli olmayacağını düşündürmektedir. Balkan tipi buluntuların sayıca azlığı fakat coğrafi olarak geniş dağılımı, bu dönemde bölgenin daha seyrek olarak kullanılmış olduğunu düşündürülebilir.

Sonuç olarak, bu kritik öneme sahip bölgede Paleolitik araştırmaların daha yeni başladığını ve ulaşılan sonuçların şimdilik araştırmanın bu ilk aşamasını yansıtmakta olduğunu vurgulamak gerekir. Yüzeide karşılaşılan Paleolitik buluntuların kesin olarak tarihlenmesi, bunların Pleistosen içindeki sıcak/soğuk hangi dönemlere ait olduğu ve daha da önemlisi bunların fauna ve flora ile ilişkisinin anlaşılması şimdilik mümkün olamamıştır. Anadolu'nun ve özellikle de bu bölgenin Paleolitik insanlar için basit bir rota olarak görülmesi, bu bölgenin öneminin tam olarak ifadesine engel olmaktadır.

Teşekkürler

Bölgedeki arazi çalışmaları 2014 yılında Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Prof. Dr. Ali Dinçol Bursa sayesinde gerçekleşmiştir. Araştırmanın ekonomik imkânlarla en çok ihtiyaç duyduğu zamanda bunu sağladığı için Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'ne müteşekkirim. Elif Özer, Mustafa Şahin, Ali Umur Türkcan ve Serdar Ünan şahsında Kütahya Arkeoloji Müzesi yetkililerine Paleolitik araştırmalara verdikleri destek için teşekkür ederim.

Kaynakça

- Dinçer, B.
2010 "Bursa ve Çevresi Yüze Araştırmaları 2008-2009 Tarihöncesi Buluntuları", *Arkeoloji ve Sanat* 134: 1-16.
- 2014a "The Paleolithic of Kocasu Basin (NW Anatolia)", *Arkeoloji'de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri / Regional Studies in Archaeology Symposium Proceedings*, Erciyas, D. B., E. Sökmen (eds.), Ege Yayınları, İstanbul: 23-50.
- 2014b "Dağlık Bursa Paleolitik'i", *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri-1: Olympos Araştırmaları*, Şahin, M. (ed.), Bursa Kültür AŞ, Bursa: 159-177.
- (baskıda 1) "Kureyşler Baraj Gölü Havzasında Paleolitik Araştırmalar - 2014", Höyüktepe I, S. Ünan (ed.).
- (baskıda 2) "The Lower Paleolithic in Turkey: Anatolia and hominin dispersals out of Africa", *Paleoanthropology of the Balkans and Anatolia: Human Evolution and its Context*, K. Harvati, M. Roksandic (eds.), Springer.
- Dinçer, B. – L. Slimak
2007 "The Paleolithic of Turkish Thrace: Synthesis and Recent Results", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA-Ar)* X: 49-61.

- Dinçer, B. – A. U. Türkcan
2011 “Frigya’da İlk İnsanın İzleri: Kuzfındık Vadisi Paleolitik Dönem Bulguları (Eskişehir)”, *Arkeoloji ve Sanat* 137: 45-52.
- Dinçer, B. – A. U. Türkcan – F. Erikan
2014 “Aizanoi 2012 Yılı Paleolitik Buluntuları”, *Aizanoi – I*, Özer, E. (ed.), Bilgin Kültür Yayınları, Ankara: 2-8.
- Efe, T.
1990 “1988 Yılında Kütahya, Bilecik, Eskişehir İllerinde Yapılan Yüze Araştırmaları”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 405-424.
1991 “1989 Yılında Kütahya Bilecik, Eskişehir İllerinde Yapılan Yüze Araştırmaları”, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 163-177.
- Galanidou – N., C. Athanassas – J. Cole – G. Iliopoulos – A. Katerinopoulos – A. Magganas – J. McNabb
(baskıda) “The Acheulean site at Rodafnidia, Lisvori on Lesbos, Greece: part I”, *Paleoanthropology of the Balkans and Anatolia: Human Evolution and its Context*, K. Harvati, M. Roksandic (eds.), Springer.
- Güleç, E. – T. White – S. Kuhn – İ. Özer – M. Sağır – H. Yılmaz – F.C. Howell
2009 “The Lower Pleistocene lithic assemblage from Dursunlu (Konya), central Anatolia, Turkey”, *Antiquity* 83: 11-22.
- Howell, F. C. – G. Arsebük – S. L. Kuhn – M. Özbaşaran – M. C. Stiner (eds.)
2010 *Culture and Biology at a Crossroads. The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave (Thrace, Turkey)*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Karakoç, M.
2015 “Orta Paleolitik Dönem’de Anadolu-Balkan İlişkileri: Yontmataş Buluntu Toplulukları Işığında Anadolu, Yunanistan ve Bulgaristan Arasındaki Olası Benzerlikler/Farklılıklar”, *Arkeoloji ve Sanat* 149: 1-12.
- Kartal, M., M. Karakoç, E. Erbil, 2015
“Sakarya İli tarih Öncesi Arkeolojisi Yüze Araştırması (I), 2013”, *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c: 1: 9-26.
- Özdoğan, M.
1989 “1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüze Araştırması”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 571-590.
1990 “1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 443-458.
1991 “1989 Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı”, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı* c:1: 345-375.
- Runnels, C.
2003 “The Lower Paleolithic of Greece and NW Turkey”, *Archaeological Essays in honour of Homo amatus: Güven Arsebük*, M. Özbaşaran, O. Tanındı, A. Boratav (eds.), Ege Yayınları, İstanbul: 195-202.
- Runnels, C. – M. Özdoğan
2001 “The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey”, *Journal of Field Archaeology* 28/1-2: 69-92.
- Slimak, L. – B. Dinçer
2007 “Kaletpe Deresi 3. Orta Anadolu’da Tabakalanma Veren Bir İlk Paleolitik Çağ Yerleşmesi”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA-Ar)* X: 33-47.
- Şahin, M. – B. Dinçer – T. Zimmermann
2009 “Neue Fundlätze des Älteren Paläolithikums bei Bursa in Nordwestanatolien (Türkei)”, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 2009/2: 153-162.
- Taşkıran, H. – Z. F. Taşkıran
2011 “İki yüzeyle aletlerin Anadolu’daki dağılımında yeni bir nokta: Afyonkarahisar”, Işın Yalçınkaya’ya Armağan, H. Taşkıran, M. Kartal, K. Özçelik, M. B. Kösem, G. Kartal (eds.), Bilgin Kültür Yayınları, Ankara: 235-244.
- Tourloukis, E.
2010 *The Early and Middle Pleistocene Archaeological Record of Greece*, Leiden University Press, Leiden.
- Türktüzün, M. – S. Ünan
2015 “Höyüktepe ve Attepe Yerleşimi Kurtarma Kazıları”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 40: 35-37.

TÜRK ESİKÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ YILLIK KONFERANSLARI 2015 - 2016

24.11.2015	PD. Dr. Sabine Ladstätter, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü	Efes’in Bizans Dönemi Üzerine Yeni Araştırmaları
12.01.2016	Prof. Dr. Kaan İren, Muğla Üniversitesi	Daskyleion ve Çok Kültürlülük
16.02.2016	Dr. Ing. Martin Bachmann, Alman Arkeoloji Enstitüsü	Oinoanda: Diogenes’in Şehrindeki Araştırmalar
01.03.2016	Doç. Dr. Chris Roosevelt, Koç Üniversitesi	Lidyahlardan Önce Lidya? M.Ö. İkinci Binyl’da Orta Gediz Havzası
05.04.2016	Prof. Dr. Bedia Demiriş, İstanbul Üniversitesi	Türkçe’de Eski Yunan ve Roma Klasikleri: Bir Çeviri Pratiği

- Tüm konferanslar, saat 18:00’de, İstiklal Caddesi, Merkez Han, No. 181, Beyoğlu adresinde bulunan **Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Oditoryumu**’nda yapılacaktır.
- Sadece 24.11.2015 tarihli konferans **Alman Arkeoloji Enstitüsü**’nde gerçekleştirilecektir. Adres: İnönü Caddesi No: 10 34437 Beyoğlu / İstanbul. Saat: 18:00
- Konferans tarihlerinde olabilecek herhangi bir değişiklik, konferanslar öncesinde adreslere ulaşan davetiyelerde belirtilecektir. Ayrıca olası değişiklikler, www.turkinst.org adresinden de takip edilebilir.

Colloquium Anatolicum (CollAn) Dergisi

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'nün süreli yayını Colloquium Anatolicum (CollAn) dergisi 14. sayısı ile birlikte yeni bir tasarım ve yayın ilkelerinde yapılan düzenlemelerle yayım hayatına devam edecektir. Yeni sayfa boyutu ve yazı karakterinin yanı sıra yazı teslim tarihi daha erkene (1 Mart) çekilmiştir. Tüm bunların yanı sıra kaynakça kullanımında da düzenlemeler yapılmıştır (<http://www.turkinst.org/CollAn.html>). Dergimizin okuyucu ve yazarlarının özellikle derginin kısaltması olan CollAn kısaltması ile alıntılanması gerektiğini bir kez daha vurgulamak isteriz.

Colloquium Anatolicum Yayın İlkeleri

1. *Colloquium Anatolicum*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü tarafından, yılda bir kez yayınlanan ve Enstitümüzce Eskiçağ Bilimleri konusunda düzenlenen tüm konferanslarda sunulan tebliğlerin metinlerini, bilimsel yenilik getiren, özgün makalelerini ve kitap eleştirilerini içeren bir dergidir.
2. Yayınlamak üzere dergiye verilen yazılar, yazarın tercihiyle Türkçe, Almanca, İngilizce olabilir. Daha önce başka bir yerde yayınlanmamış olması gereken makaleler; Times New Roman, tek satır aralıklı, 12 punto; fotoğraf ve çizimlerle beraber **15 A4 sayfasını** aşmamalıdır. Rapor niteliğindeki yazılar ise fotoğraf ve çizimlerle beraber **5 A4 sayfasını** aşmamalıdır. Bibliyografik referanslar metin içerisinde verilirken (bkz. madde 9) açıklayıcı dipnotlar sayfa altında ve 10 punto olarak verilmelidir.
3. Makalelere İngilizce ve Türkçe 150 kelimelik özet ve 5 anahtar kelime (Türkçe ve İngilizce olarak) eklenmelidir.
4. Makale içerisinde yer alacak fotoğraf, çizim ve haritaların 20'yi aşmamasına özen gösterilmelidir.
5. Fotoğraf ve çizimlerin açıklamaları, ayrıca alıntı olanların da kaynakları belirtilerek ayrı bir sayfada gönderilmelidir.
6. Dijital formatta gönderilecek görsel malzemenin çözünürlüğü en az 300 pixel/inch, uzun kenarı en az 15 cm, tam sayfa kullanılacak bir fotoğraf ya da çizim söz konusu ise en az 22 cm olmalıdır. Ayrıca **görsel malzeme başka bir program belgesine (Microsoft Word vb.) gömülü olarak değil**, Adobe Photoshop TIFF/JPEG formatında gönderilmelidir. Çizim programlarında yapılan çizimlerin başka bir formata çevrilmeden gönderilmesi daha sağlıklı sonuç vermektedir.
7. Makale, PC ya da Macintosh ortamlarında, Microsoft Word 2010 ve üzeri versiyonlarda hazırlanmış olmalı; PDF formatlı bir örneği ile birlikte derginin e-mail adresine ulaştırılmalıdır (colloquiumanatolicum@gmail.com).
8. Makale içerisindeki bibliyografik göndermeler makale sonunda ve aşağıda verilen örneklerdeki sitemde hazırlanmalıdır:

Alp, S.
1972 "Hitit Hiyeroglif Yazısında Şimdiye Kadar Anlamı Bilinmeyen Bir Unvan", *VII. Türk Tarih Kongresi* I, Ankara: 98-102.

Benedict, R.
1959 *Patterns of Culture*, Boston.

Dinçol, A. – B. Dinçol
1992 "Die Urartaäische Inschrift aus Hanak (Kars)", H. Otten – E. Akurgal – H. Ertem – A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara: 109-117.

Robinson, M.
1995 "Frank Calvert and the Discovery of Troia", *Studia Troica* 5: 323-341.

Yakar, J.
2003 "Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia", B. Fischer – H. Genz – E. Jean – K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Proceedings of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002, Istanbul: 11-19.

Konyar, E.
2004 *Doğu Anadolu Erken Demir Çağı Kültürü: Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Bulgularının Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

İnternet Kaynakları aşağıdaki gibi verilmelidir:

URL 1

9. Bibliyografik referanslar metinde, parantez içinde yazar soyadı, yayın tarihi ve gönderme yapılan sayfa olarak verilmelidir. (Benedict 1959: 45-48), (Robinson 1995: 340). **Bibliyografik dipnot kullanılmamalıdır.** Sadece metnin akışını bozacağı düşünülen uzun açıklamalar dipnotlarda verilmelidir.
10. Yıllık olarak çıkan süreli yayınıma verecek makaleler, söz konusu yıl içerisinde **1 Mart** tarihine kadar editörlere teslim edilmelidir.
11. Dergimize gönderilen makaleleri yayınlamama hakkımız saklı tutulmaktadır.

Colloquium Anatolicum

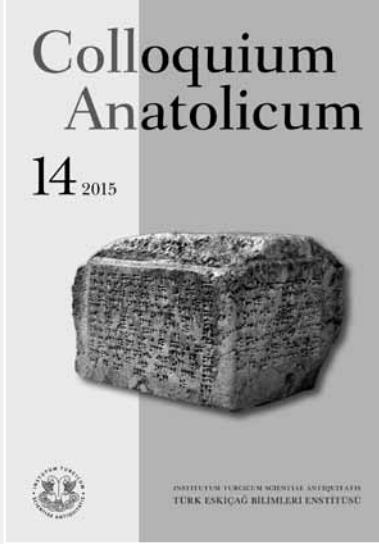
Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

İstiklal Cad. Merkez Han, No. 181 Kat: 2

Beyoğlu 34433 İstanbul

TÜRKİYE

Yeni Yayınlarımız

COLLOQUIUM ANATOLICUM
14 (2015)

İstanbul, 2015, ISSN 1303-8486

MAKALELER

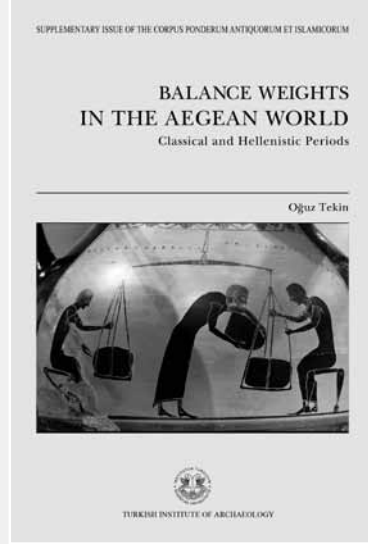
- Daniş Baykan / Antik Çağ Cerrahi Dikişinde Fibula Kullanımı
 Asuman Coşkun Abuğla / Klasik Yunanca ve Latince Metinlerde Görülen Bozulmaların Nedenleri
 Şevket Dönmez – Ashlhan Yurtsever Beyazıt / Oluz Höyük Kazısı Sekizinci Dönem (2014) Çalışmaları: Sonuçlar ve Değerlendirmeler
 Kenan Işık / Yeni Keşfedilen Bir Urartu Yazıtı Işığında Yukarı Anzaf Kalesi Susi Tapınağı Yazıtları
 Erkan Konyar – Bülent Genç – Can Avcı – Rıza Gürlü Akgün – Armağan Tan / Van Kalesi/ Tuşpa Horhor Çeşmesi
 R. Eser Kortanoğlu / Yunan Tapınağı Olarak İsimlendirilmiş Yapının Temel Doğasına Yüklenmiş Anlam/lar
 Fatma Şahin / Küllüoba'da Erken Tunç Çağı III Döneminde Kalınlaştırılmış Dudaklı (Bead-rim) Kâselerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi
 Ahmet Tolga Tek / Side Sikke Buluntuları Işığında ms 622/3'de Pamphylia'ya "Olası" Bir Sasani Saldırısı
 S. Melike Zeren Hasdağlı / Klazomenai Lahitleri Üzerinde Betimlenen Barbar Figürleri

KONFERANSLAR

- Bilge Hümmüzlü / Pisidia Bölgesi'nde Seleukoslar Dönemi Yerleşim Politikaları
 Jürgen Seeher / Hitit Krallarının Ambarları: Devlet Hazinesi ve Güç Kaynağı olarak Tahıl Depolama

KİTAP ELEŞTİRİSİ

- Bliquez, Lawrence J., The Tools of Asclepius Surgical Instruments in Greek and Roman Times, Studies in Ancient Medicine (SAM) 43, Brill Yayınları, Leiden / Boston, 2015. / Daniş BAYKAN
 Рабаджиев, К., Конят, Колесницата и Конникът / Rabadjiev, K., The Horse, the Chariot and the Horseman: On the Interpretation of Images in Thracian Culture, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, 2014. / İnci DELEMEN

BALANCE WEIGHTS IN THE AEGEAN
WORLD / Classical and Hellenistic Periods

İstanbul, 2016, ISBN 978-605-4701-95-7

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü tarafından yayımlanan ve Oğuz Tekin tarafından kaleme alınan *Balance Weights in the Aegean World. Classical and Hellenistic Periods* başlıklı kitap, geçen yıl Türkçe yayımlanan kitabın İngilizcesi. Türkiye'deki kamu müzeleri ve özel koleksiyonlar ile yurtdışındaki müze ve müzayade kataloglarındaki çok sayıda örneğin yer aldığı kitap, kendi alanında yayımlanan ilk kitap olma özelliğini taşıyor. Kitap, Giriş'in yanı sıra dört bölümden oluşmaktadır. Giriş'te kitabın kapsamı ve kaynaklar ile araştırma tarihçesi sunulmaktadır. Birinci Bölüm'de terazi ağırlıklarının formları ve üretim teknikleri ile üzerlerinde yer alan semboller, birim işaretleri, yazı gibi unsurlar ele alınmaktadır. İkinci Bölüm, ağırlık standartlarına ve Solon'un reformuna ayrılmış. Üçüncü Bölüm'de agoralar ve agoralarda görevli memurlar hakkında genel bilgiler verilmiştir. Dördüncü Bölüm, kitabın en geniş bölümü olup burada Ege coğrafyasındaki kent-devletlerinin ağırlıkları ele alınmaktadır. Türkçe edisyonda olmayan bazı kentler İngilizce edisyona dahil edilmiştir. Daha önce bir satış kataloğunda Ephesos'a atfedilen bir ağırlık, Gentinos'a atfedilmiştir. Keza, üzerinde ethnikon bulunmayan ve bu nedenle hangi kente ait olduğu tartışmalı olan lir tasvirli ağırlıklar, buluntu yerlerinin Kolophon ve civarı olması nedeniyle, Kolophon'a atfedilmişlerdir. Üzerinde farklı bir betimi bulunan ağırlık, üzerinde yer alan ethnikon kısaltması nedeniyle Alabanda'ya atfedilmiştir. Keza, Herakles'in sopası ve boynuz tasvirli bir ağırlık da üzerindeki HPA ethnikonu nedeniyle güvenli bir şekilde Latmos Herakleiasına atfedilmiştir. Gerek Alabanda gerekse Herakleia ağırlıkları ünik örneklerdir. Bugüne değin Rhodos'a ait tetartion biriminde sadece bir ağırlık biliniyordu; kitapta ikinci bir Rhodos ağırlığına daha yer verilmiştir. Rhodos egemenliğinde olan Physkos'a ait bir ağırlık ise daha önce fotoğrafı verilmeden Pernice'nin *Griechische Gewichte* (1894) adlı eserinde yer almıştı; Atina Numismatik Müzesi'ndeki bu ağırlık kitaptaki en ilgi çekici ağırlıklardan biridir. Kitap, Genel Değerlendirme, Ekler, Resimlerin Kaynağı, Teknik Kısaltmalar, Sözlük ve Levhalar ile son bulmaktadır. Klasik ve Hellenistik dönemlerin terazi ağırlıklarına ilişkin bir kitabın ilk kez ve İngilizce yayımlanıyor olmasının, kısa sürede yankı bulmasına neden olacağı düşünülmektedir.

Sponsorlarımız

ve Enstitüye Kazandırdıkları

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi: Yıllık konferanslarımıza salon tahsis.

Borusan: Nakit olarak enstitünün yıllık giderleri.

Enstitü Yayınları

Bilimsel Dizi

- Doğan-Alparslan, M., *Hitit Kralı II. Muwatalli: Kişiliği ve İcraatı - Filolojik Belgeler Işığında, Studia ad Orientem Antiquum - 1*, İstanbul, 2012.
- Baykan, D., *Allianoi Tıp Aletleri, Studia ad Orientem Antiquum - 2*, İstanbul, 2012.
- Alparslan, M. (Haz.), *Hititolojiye Giriş, Instrumental Linguarum Antiquarum 1*, (Dizi Editörü B. Demiriş), İstanbul, 2009.
- Corpus Vasorum Antiquorum, *Türkiye Cumhuriyeti (Turkish Republic 1, Fascicule 1), Silifke Museum (K. L. Zoroğlu), İstanbul, 2008.*
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 2 / *Anamur Museum, Vol. 1, Roman Provincial Coins (O. Tekin - S. Altınoluk), İstanbul, 2007.*
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 3 / *Çanakkale Museum, Vol. 1, Roman Provincial Coins of Mysia, Troas etc. (O. Tekin - S. Altınoluk - F. Körpe), İstanbul, 2009.*
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 4 / *Ancient Coins from Mysia, Troad and Aeolis in the Collection of Selçuk Tanrikulu (O. Tekin - A. Erol-Özdizbay), İstanbul, 2010.*
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 5 / *Tire Museum. Vol. 1: Roman Provincial Coins from Ionia, Lydia, Phrygia and, etc. (O. Tekin - S. Altınoluk), İstanbul, 2011.*
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 6 / *Burdur Museum. Vol. 1: Pisidia, Part 1: Adada-Prostanna (H. Köker), İstanbul, 2011.*
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 7 / *Ödemiş Museum. Vol. 1: Roman Provincial Coins of Ionia, Lydia and etc. (O. Tekin - S. Altınoluk), İstanbul, 2012.*
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 8 / *Muğla Museum. Vol. 1: Caria (O. Tekin - A. Erol-Özdizbay), İstanbul, 2012.*
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 9 / *The Özkan Arıkan Türk Collection Vol. 1: Troas (O. Tekin - A. Erol-Özdizbay), İstanbul, 2015.*
- Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum, *Turkey 1 / The Collection of Klima Plus in Silifke Museum, Greek, Roman, Byzantine and Islamic Weights (O. Tekin - A.M. Merzeci), İstanbul, 2012.*
- Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum, *Turkey 2 / İstanbul Archaeological Museums, Greek, Roman, Byzantine and Islamic Weights in the Department of Metal Objects (O. Tekin - G. Baran Çelik), İstanbul, 2013.*
- Tekin, O., *Balance Weights in the Aegean World / Classical and Hellenistic Periods, İstanbul, 2016.*
- Savaş, Ö.S., *Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları/Divine, Personal and Geographical Names in the Anatolian (Hittite- Luwian) Hieroglyphic Inscriptions, İstanbul, 1998.*

Bilimsel Toplantılar Dizisi

- Delemen, İ. - O. Casabonne - Ş. Karagöz - O. Tekin (eds.), *The Achaemenid Impact On Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2007.
- Dinçol, Ali M. (Yayına Haz.), *Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu (5-7 Haziran 1996)/International Symposium on Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages (5-7 June 1996)*, İstanbul, 1999.
- Fischer, B. - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, İstanbul, 2003.

Sürelî Yayın

- Colloquium Anatolicum I (eds. M. Doğan-Alparslan - M. Alparslan), İstanbul, 2002.
- Colloquium Anatolicum II (eds. M. Alparslan - M. Doğan-Alparslan), İstanbul, 2003.
- Colloquium Anatolicum III (eds. M. Alparslan - M. Doğan-Alparslan), İstanbul, 2004.

- Colloquium Anatolicum IV (eds. M. Doğan-Alparslan - G. Ergin), İstanbul, 2005.
- Colloquium Anatolicum V (eds. H. Peker - G. Ergin), İstanbul, 2006.
- Colloquium Anatolicum VI (eds. M. Alparslan - H. Peker), İstanbul, 2007.
- Colloquium Anatolicum VII (eds. M. Doğan-Alparslan - M. Alparslan - H. Peker - G. Ergin), İstanbul, 2008.
- Colloquium Anatolicum VIII (eds. M. Doğan-Alparslan - Y. G. Ergin - M. Alparslan - H. Peker), İstanbul, 2009.
- Colloquium Anatolicum IX (eds. M. Alparslan - Y. G. Ergin - H. Peker - M. Doğan-Alparslan) İstanbul, 2010.
- Colloquium Anatolicum X (eds. Y. G. Ergin - M. Doğan-Alparslan - M. Alparslan - H. Peker), İstanbul, 2011.
- Colloquium Anatolicum XI (eds. M. Alparslan - A. Akkaya), İstanbul, 2012.
- Colloquium Anatolicum XII (eds. M. Alparslan - F. Kaynar), İstanbul, 2013.
- Colloquium Anatolicum XIII (eds. M. Alparslan - B. Hürmüzlü-Kortholt - N. Karul - E. Kortanoğlu), İstanbul, 2014.
- Colloquium Anatolicum 14 (eds. B. Hürmüzlü - M. Alparslan - N. Karul - E. Kortanoğlu), İstanbul, 2015.

Kazı Monografileri

- Köroğlu, K. (ed.), *5. Yılında Yumuktepe/The V. Anniversary of the Excavation at Yumuktepe (1993-1997)*, İstanbul, 1998.

Popüler Dizi

- Alp, S., *Hititler'in Mektuplaşmaları*, İstanbul 2001².
- Alparslan, M., *Eski Anadolu'da Ticaret (MÖ II. Binyıl)*, İstanbul, 2010.
- Altınoluk, S., *Eskiçağ'da Irmak Tanrıları*, İstanbul, 2010.
- Anadolu (Usman), M., *Antik Çağda Et ve Balık Pazarları*, İstanbul, 2003.
- Baykan, C. - D. Baykan, *Eskiçağ'da Cam*, İstanbul, 2012.
- Bursa, P., *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*, İstanbul, 2010.
- Çete, İ., *Geçmiş Yolculuk Bir Gezi Rehberi, Journey into the Past: A Short Guide*, İstanbul, 1996 (Tükendi).
- Çokay, S., *Antikçağda Aydınlatma Araçları*, İstanbul, 2000².
- Delemen, İ., *Antik Dönemde Beslenme*, İstanbul, 2003².
- Delemen, İ. - S. Çokay-Kepeç, *Yunan ve Roma Kap Formları Sözlüğü*, İstanbul, 2009.
- Demiriş, B., *Eskiçağ'da Yazı Araç ve Gereçleri*, İstanbul, 2002³.
- Dinçol, B., *Eski Önasya ve Mısır'da Müzik*, İstanbul, 2003².
- Dinçol, B., *Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*, İstanbul, 2003².
- Dürüşken, Ç., *Eskiçağ'da Spor*, İstanbul, 1995 (Tükendi).
- Dürüşken, Ç., *Roma Dini*, İstanbul, 2003.
- Eğilmez, M., *Hitit Ekonomisi*, İstanbul, 2005.
- Fazlıoğlu, İ., *Eskiçağ'da Dokuma*, İstanbul, 2001².
- Gülbay, O., *Eskiçağ'da Tuvalet Kültürü*, İstanbul, 2004.
- Hırçın, S., *Çivi Yazısı Ortaya Çıkışı, Gelişmesi, Çözümü*, İstanbul, 2000³.
- Hürmüzlü, B., *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, İstanbul, 2008.
- İren, K., *Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çanak Çömlekçiliği*, İstanbul, 2003.
- Karagöz, Ş., *Eskiçağ'da Depremler*, İstanbul, 2005.
- Köroğlu, G., *Anadolu Uygarlıklarında Taki*, İstanbul, 2004.
- Özdizbay, A., *Eski Yunan'da Tarım*, İstanbul, 2004.
- Salman, B., *Eskiçağ'da Güneş Saatleri*, İstanbul, 2007.
- Serdaroğlu, Ü., *Eskiçağ'da Tıp*, İstanbul, 2002².
- Tekin, O., *Eskiçağ'da Para, Antik Nüvizmatığa Giriş*, İstanbul, 1998³.
- Tekin, O., *Byzans'tan I. Constantinus'a Kadar Eskiçağ'da İstanbul (Byzantion)*, İstanbul, 2005³.
- Tekin, O., *Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler*, İstanbul, 2012.
- Uzel, İ., *Anadolu Tıp Tarihine Giriş*, İstanbul, 2008.